

**II. ABDÜLHAMİD DÖNEMİ BULGAR VE MAKEDONYA SORUNLARI  
BAĞLAMINDA OSMANLI-RUS İLİŞKİLERİ**

**Uğur ŞAKAR**

**(Yüksek Lisans Tezi)**

**Eskişehir, 2020**

**II. ABDÜLHAMİD DÖNEMİ BULGAR VE  
MAKEDONYA SORUNLARI BAĞLAMINDA  
OSMANLI-RUS İLİŞKİLERİ**

**Uğur ŞAKAR**

**T.C.**

**Eskişehir Osmangazi Üniversitesi**

**Sosyal Bilimler Enstitüsü**

**Tarih Anabilim Dalı**


**Yakınçağ Tarihi Bilim Dalı**

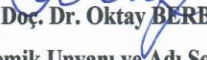
**YÜKSEK LİSANS TEZİ**


**Eskişehir, 2020**

T.C.  
ESKİŞEHİR OSMANGAZİ ÜNİVERSİTESİ  
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Uğur ŞAKAR tarafından hazırlanan II. Abdülhamid Döneminde Bulgar ve Makedonya Sorunları Bağlamında Osmanlı-Rus İlişkileri başlıklı bu çalışma 14.12.2020 tarihinde Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Yönetmeliğinin ilgili maddesi uyarınca yapılan savunma sınavı sonucunda başarılı bulunarak, jürimiz tarafından Tarih Anabilim Dalında Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

  
Başkan: Doç. Dr. Musa KILIÇ  
Akademik Unvanı ve Adı Soyadı

  
Üye: Doç. Dr. Oktay BERBER  
Akademik Unvanı ve Adı Soyadı  
(Danışman)

  
Üye: Dr. Öğr. Üyesi Özgür TÜRKER  
Akademik Unvanı ve Adı Soyadı

Üye .....  
Akademik Unvanı ve Adı Soyadı

Üye .....  
Akademik Unvanı ve Adı Soyadı

ONAY

.../.../2020

Prof. Dr. Mesut ERŞAN

Enstitü Müdürü

SBE-TT-01

## **ETİK İLKE VE KURALLARA UYGUNLUK BEYANNAMESİ**

Bu tezin/projenin Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Yönergesi hükümlerine göre hazırlandığını; bana ait, özgün bir çalışma olduğunu; çalışmanın hazırlık, veri toplama, analiz ve bilgilerin sunumu aşamalarında bilimsel etik ilke ve kurallara uygun davrandığımı; bu çalışma kapsamında elde edilen tüm veri ve bilgiler için kaynak gösterdiğimi ve bu kaynaklara kaynakçada yer verdiğimi; bu çalışmanın Eskişehir Osmangazi Üniversitesi tarafından kullanılan bilimsel intihal tespit programıyla taranmasını kabul ettiğimi ve hiçbir şekilde intihal içermediğini beyan ederim. Yaptığım bu beyana aykırı bir durumun saptanması halinde ortaya çıkacak tüm ahlaki ve hukuki sonuçlara razı olduğumu bildiririm.

Uğur ŞAKAR

## ÖZET

### II. ABDÜLHAMİD DÖNEMİ BULGAR VE MAKEDONYA SORUNLARI BAĞLAMINDA OSMANLI-RUS İLİŞKİLERİ

**ŞAKAR, Uğur**

**Yüksek Lisans-2020**

**Tarih Anabilim Dalı**

**Yakınçağ Tarihi Bilim Dalı**

**Danışman:** Doç. Dr. Oktay BERBER

Sultan II. Abdülhamid Osmanlı Devleti'nin en zorlu döneminde tahta çıkmış ve savaş yorgunu bir devletin başına geçmiştir. Devletin çıkarlarını askeri anlamda koruyamayacağını anlayan Sultan, ikili ilişkilerde barışçıl bir yol izleyip denge politikasını ön plana koymaya çalışmıştır. Bu dönemde en fazla ilişki kurulan devletlerin başında tezimizin konusunu da içeren Rusya yer almaktadır. Osmanlı-Rus ilişkileri II. Abdülhamid döneminde daha çok diplomasi ile yürütülmüştür. İki devlet tarih boyunca sürekli savaşmış özellikle Osmanlı bu savaşlar sonucunda ağır kayıplar vermiştir. Bu durumu düzeltmek adına II. Abdülhamid, Rusya ile ilişkileri iyileştirmek için çaba sarf etmiştir. İki devlet arasında çıkacak sorunları ilk etapta barışçıl yollara başvurarak neticeye kavuşturmaya çalışmıştır.

Osmanlı ve Rusya tezimizde de bahsettiğimiz üzere Balkanlarda sık sık karşı karşıya gelmiştir. Rusya tarihi hedefleri doğrultusunda özellikle 19. yüzyılda Slav halklarının birliğini amaçlayan Panslavizm politikasını uygulamaya başlamıştır. Panslavizm ile Balkanlara hakim olup Akdenize ulaşmaya çalışan Ruslar bu amacı için Bulgarları baş aktör olarak görmekteydi. Nitekim Rusya bir dönem Bulgarlar üzerindeki himayesini ciddi derecede arttırmasına rağmen uzun vadede istediğini

alamamıştır. II. Abdülhamid Rusya'nın uygulamaya çalıştığı Panslavizm politikası karşısında Panislamizm politikasını hayata geçirmiştir. Bu politikayı sadece Rusya değil diğer Avrupa devletlerine karşı da kullanmaya çalışmıştır.

II. Abdülhamid döneminde Osmanlı-Rus ilişkileri zaman zaman Doğu Rumeli ve Makedonya bölgelerindeki sorunlara odaklı olarak ilerlemiştir. İki devlet de bu sorunları masa başında çözmeye gayret göstermiştir. Ne zamanki Avrupa devletleri özellikle İngiltere sorunlara müdahale etmiş o zaman Osmanlı-Rus ilişkileri gerginleşmiştir. Ancak II. Abdülhamid izlediği uzlaşmacı politika ile problemlerin büyümesini engellemiş ve olası bir savaşın çıkmasına mani olmuştur. Nitekim Sultan 33 yıllık saltanatı döneminde benimsediği denge siyaseti sayesinde 93 Harbi'nden sonra Rusya ile hiç harp meydanında karşılaşmamıştır.

**Anahtar Kelimeler:** Doğu Rumeli, Makedonya, Panslavizm, Osmanlı-Rus İlişkileri

## **ABSTRACT**

### **THE OTTOMAN-RUSSIAN RELATIONS IN THE CONTEXT OF THE BULGAR AND MACEDONIAN PROBLEMS IN THE ABDULHAMID II PERIOD**

**ŞAKAR, Uğur**

**Master's Degree - 2020**

**Department of History**

**Modern History**

**Supervisor:** Doç. Dr. Oktay BERBER

Sultan Abdulhamid II ascended the throne in the most difficult period of the Ottoman Empire and became the head of a war-weary state. Realizing that the state could not protect its interests by military might, the Sultan followed a peaceful path in bilateral relations and tried to put the balance policy at the fore of his dealings. Russia, which constitutes the subject of our thesis, is one of the countries with the most contact during this period. During the Abdulhamid II era, the Ottoman-Russian were mostly conducted through diplomacy. The two states had fought constantly throughout their history and, especially, the Ottoman Empire had suffered heavy losses as a result of these wars. In order to remedy the situation, Abdulhamid II made an effort to improve relations with Russia. He often tried to resolve the problem that would arise between the two states by first resorting to peaceful means.

As we have mentioned in our thesis, Ottoman and Russia frequently faced off in the Balkans. In line with their historical goals, Russia started to implement the policy of Pan Slavism aimed at the unity of the Slavic peoples, especially, in the 19<sup>th</sup> century. The Russians, who were trying to reach the Mediterranean by dominating the Balkans using Pan Slavism, saw the Bulgarians as the main actors for this purpose. Although Russia significantly increased its patronage over the Bulgarians for a period, it failed

to achieve its purpose in the long run. Abdulhamid II implemented the Pan-Islamism policy against the Panslavism policy that Russia was trying to implement. He tried to use this policy not only against Russia but also against other European states.

During the reign of Abdulhamid II, Ottoman-Russian relations occasionally progressed with a focus on the problems in Eastern Rumelia and Macedonia. Both states tried to solve these problems through diplomacy. The Ottoman-Russian relations became strained when other European states, especially Britain, intervened in the problems. However, Abdulhamid II prevented the growth of problems through the conciliatory policy he followed and prevented a possible war. Thanks to the balanced policy adopted during the 33-year reign of the Sultan, he never encountered Russia on the battlefield after the War of 93.

**Keywords:** Eastern Rumelia, Macedonia, Panslavizm, Ottoman-Russian Relations



## İÇİNDEKİLER

^

ONAY FORMU .....	İİİ
ETİK İLKE VE KURALLARA UYGUNLUK BEYANNAMESİ .....	İİİ
ÖZET.....	V
ABSTRACT .....	Vİİ
KISALTMALAR LİSTESİ.....	Xİ
ÖNSÖZ.....	Xİİ
GİRİŞ .....	1

### 1. BÖLÜM

#### BALKANLAR'DA OSMANLI-RUS İLİŞKİLERİNİ ETKİLEYEN FİKİR AKIMLARI

1.1 RUSYA'NIN PANSLAVİZM POLİTİKASI.....	13
1.2 OSMANLI'NIN PANİSLAMİZM POLİTİKASI .....	20

### 2. BÖLÜM

#### II. ABDÜLHAMİD DÖNEMİ OSMANLI DEVLETİ'NİN DIŞ POLİTİKASI VE RUSYA İLE GERGINLIĞI AZALTMA ÇABALARI

2.1 II. ABDÜLHAMİD'İN GENEL DIŞ POLİTİKASI .....	24
2.1.1 İngiltere'ye Karşı Tutumu .....	25
2.1.2 Fransa'ya Karşı Tutumu .....	26
2.1.3 Almanya'ya Karşı Tutumu .....	27
2.1.4 Avusturya'ya Karşı Tutumu .....	29
2.2 RUSYA'YA KARŞI TUTUMU .....	30
2.2.1 Rusya İle Gerginliği Azaltma Çabaları .....	30
2.2.1.1 Livadya Sefaretlerinin Etkisi .....	32

### 3. BÖLÜM

#### II. ABDÜLHAMİD DÖNEMİNİN İLK YILLARINDA OSMANLI-RUS DİPLOMATİK İLİŞKİLERİNDE BALKANLAR

3.1 İSTANBUL KONFERANSI (TERSANE KONFERANSI) .....	35
3.2. LONDRA PROTOKOLÜ .....	39
3.3 93 HARBİ (1877-1878 OSMANLI-RUS SAVAŞI) .....	40
3.4 AYASTEFANOS (YEŞİLKÖY) ANTLAŞMASI .....	42
3.5 BERLİN ANTLAŞMASI.....	43

## 4. BÖLÜM

### BERLİN ANTLAŞMASI SONRASINDA BALKANLAR'DA YAŞANAN GELİŞMELER

4.1 BERLİN ANTLAŞMASI SONRASI BALKANLARDAKİ GENEL DURUM .....	46
4.2 BULGARİSTAN VE DOĞU RUMELİ'DEKİ GELİŞMELER .....	47
4.2.1 Bulgaristan Prensiği .....	47
4.2.2 Doğu Rumeli Sorunu .....	53
4.2.2.1 Berlin Antlaşmasına Göre Doğu Rumeli .....	53
4.2.2.2 Doğu Rumeli Valileri .....	54
4.2.2.2.1 Aleko Paşa'nın Vali Tayini .....	56
4.2.2.2.1.1 Aleko Paşa Dönemi ve İlk Faaliyetleri .....	57
4.2.2.2.1.2 Rus Askerinin Doğu Rumeli'den Çekilişi .....	58
4.2.2.2.1.3 Aleko Paşa'nın Siyaseti .....	60
4.2.2.2.1.4 Aleko Paşa'nın Görev Süresinin Sona Ermesi .....	63
4.2.2.2.2 Gavril Paşa'nın Vali Tayini .....	64
4.2.2.2.2.1 Gavril Paşa'nın Siyaseti .....	66
4.2.2.3 Doğu Rumeli'nin İşgali .....	67
4.2.2.3.1 Osmanlı Devleti ve Diğer Devletlerin İşgal Karşısındaki Tutumları .....	71
4.2.2.3.1.1 Osmanlı Devleti'nin Tutumu .....	71
4.2.2.3.1.2 Rusya'nın Tutumu .....	74
4.2.2.3.1.3 İngiltere ve Diğer Devletlerin Tutumu .....	76
4.2.2.3.2 İstanbul (Tophane) Konferansı .....	78
4.2.2.3.3 Aleksander'in Prenslikten Feragat Etmesi ve Ferdinand'ın Bulgar Prensi Seçilmesi .....	84
4.3 MAKEDONYA MESELESİ .....	89
4.3.1 Makedonya Meselesinin Doğuşu .....	89
4.3.2 Makedonya Meselesinin Hazırlık Safhası .....	93
4.3.3 Makedonya Komitelerinin Kurulması ve Faliyetleri .....	95
4.3.4 Makedonya Komitelerinin Eylemleri .....	98
4.3.5 Meseleler Karşısında Osmanlı Devleti'nin İslahat Çalışmaları .....	100
<b>SONUÇ</b> .....	<b>106</b>
<b>KAYNAKÇA</b> .....	<b>109</b>
1. ARŞİV BELGELERİ .....	109
2. KİTAPLAR .....	111
3. MAKALELER .....	117
4. TEZLER .....	123
<b>EKLER</b> .....	<b>126</b>
EK-1: SULTAN II. ABDÜLHAMİD'İN PORTRESİ .....	126
EK-2: BERLİN ANTLAŞMASINA GÖRE BALKANLAR .....	127
EK-3: BULGARİSTAN PRENSİ I. ALEXANDER BATENBERG .....	128
EK-4: İLK DOĞU RUMELİ VALİSİ ALEKO PAŞA .....	129
EK-5: İKİNCİ DOĞU RUMELİ VALİSİ GAVRİL PAŞA .....	130

## KISALTMALAR LİSTESİ

<b>a.g.e.</b>	: Adı Geçen Eser
<b>bkz.</b>	: Bakınız
<b>BOA</b>	: Başbakanlık Osmanlı Arşivi
<b>c./C.</b>	: Cilt
<b>çev.</b>	: Çeviren
<b>der.</b>	: Derleyen
<b>Ed.</b>	: Editör
<b>S.</b>	: Sayı
<b>s.</b>	: Sayfa
<b>ss.</b>	: Sayfa Sayısı
<b>TTK</b>	: Türk Tarih Kurumu
<b>yay./Yay.</b>	: Yayınları

## ÖNSÖZ

Rusya Osmanlı Devleti'nin tarih boyunca askeri, siyasi ve diplomatik yönden en fazla ilişkide bulunduğu devletlerden bir tanesidir. Gerek Osmanlı'nın coğrafi olarak bulunduğu konum gerekse Rusya'nın tarihi emelleri nedeniyle bu iki devlet sürekli karşı karşıya gelmiştir. Özellikle Rusya'nın sıcak denizlere inme politikası kapsamında Osmanlı büyük bir öneme sahipti. Rusya bu politikasını gerçekleştirmek için üç farklı yol denemiştir. Bunlar Baltık Denizi, Kafkasya ve Balkanlar üzerinden olmuştur. Rusya bu üç rotada da faaliyetlerini sürdürmüş ve amacı için mücadele etmiştir. Özellikle 19. yüzyılda Balkanlar üzerinde ciddi bir plan üzerinde hareket etmiştir.

Osmanlı Devleti ise 19. yüzyılda iç ve dış politikadaki kötü yönetimler yüzünden zor günler yaşamaktaydı. Bu dönemde büyük toprak kayıpları yaşayan Osmanlı ardından birçok sorunla başbaşa kalmıştı. Devletin en zorlu dönemlerinden birinde tahta çıkan Sultan II. Abdülhamid bu durumdan nasibini almıştı. Avrupa Devletlerinin yakında yıkılacak bir devlet olarak gördükleri Osmanlı'yı Sultan Abdülhamid'in nasıl yöneteceği ise merak konusuydu. Görünürdeki olumsuzluklara rağmen II. Abdülhamid izlediği denge ve tarafsızlık politikası ile 33 yıl tahtta kalmıştır. Hükümdarlığı döneminde Tunus, Mısır, Doğu Rumeli'de toprak kayıpları yaşamış, Makedonya ve Anadolu'da bir takım tehditlerle karşılaşsa da Sultan kendine özgün bir dış politika ortaya koymuştur. Daha önceki Sultanlardan farklı olarak büyük güçlere tamamen bağlı olmaktan uzak durmuştur.

Tezimizde de incelediğimiz üzere iki devlet II. Abdülhamid döneminde Rusya'nın hedeflerinden biri olan Balkanlar bölgesinde sık sık karşı karşıya gelmiştir. Rusya 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren bölgedeki Slavları kendi çatısı altında birleştirecek *Panslavizm* politikasını uygulamaya başlamıştı. Bu politikayı uygularken en fazla önem verdiği halk ise Bulgarlar olmuştur. Rusya, *Panslavizm* politikası kapsamında Bulgarları siyasi, askeri ve eğitim yönlerinden kendi himayesi altına almak istemiş ve onlara Slavcılık fikrini aşılama çalışmıştır. Sıcak denizlere inmek için Bulgarları Balkanlarda bir köprü olarak gören Rusya, 93 Harbi sonrasında imzalanan Ayastefanos Antlaşması ile hedefine ulaşmıştı. Ancak İngiltere'nin bu

duruma karşı çıkmasıyla Berlin Antlaşması yapılmış ve Rusya'nın hayalleri suya düşmüştü. Berlin Antlaşması sonrası Bulgaristan üçe bölünmüş ve Akdeniz'e çıkan sınırı ortadan kalkmıştı.

Tüm bu gelişmelere rağmen hedefinden vazgeçmeyen Rusya Balkanlarda özellikle Bulgarlar üzerindeki Panslavizm politikasını devam ettirmeye çalışmıştır. II. Abdülhamid Rusya'nın *Panslavizm* ekseninde sergilemiş olduğu yayılcı politikasına karşı *Panislamizm* fikrini ortaya atmıştır. Sultan bu fikir ile sadece Balkanlarda değil diğer bölgelerde de Avrupalı Devletlerin baskısı altında bulunan Müslüman halklar ile iletişim kurmak ve bu durumu Avrupalı Devletlerle ilişkilerinde bir koz olarak kullanmak istemiştir.

Genel hatlarıyla bakacak olursak çalışmamızda yukarıda belirtmiş olduğumuz esaslar da göz önünde bulundurularak II. Abdülhamid döneminde Osmanlı'nın Bulgar ve Makedonya sorunu kapsamında Rusya ile olan ilişkilerini ele alacağız. Bu ilişkilerin sürdürülmesindeki faktörler ve sonuçları hakkında bilgi vereceğiz. Son olarak bu çalışma sırasında maddi ve manevi her türlü desteği sağlayan aileme, bana daima yol gösteren, emeğini, sabrını ve hoşgörüsünü hiçbir zaman esirgemeyen değerli hocam Doç. Dr. Oktay BERBER'e ve her zaman yanımda olan sevgili dostlarım Basil OKOTH ve Mercyann MUKAMİ'ye teşekkür ederim.

## GİRİŞ

15. yüzyılın sonunda başlayan ve yaklaşık dört yüz yıl süren Osmanlı-Rus ilişkileri her iki ülkenin tarihini etkilediği gibi dünya tarihi açısından da mühim gelişmelere yol açmıştır. Özellikle 18. yüzyıldan sonraki süreçte iki ülke ilişkileri bir bakıma savaşlar tarihi olarak da değerlendirilmektedir. Bahsi geçen süreçteki savaşları ayrı ayrı veya toplu olarak değerlendiren pek çok çalışma söz konusudur. Bu çalışmaların bir kısmı Rusya’da, bir kısmı Türkiye’de ve bir kısmı da Avrupa ülkelerindeki araştırmacılar tarafından yapılmış olup Osmanlı-Rus savaşları oldukça fazla incelenen konular arasında yer almaktadır.

Özellikle 18. yüzyıldan itibaren Çarlık Rusya’nın yıkılışına kadarki süreç içerisinde Osmanlı’ya karşı takip edilen politikalarda Balkan toprakları her dönemde önemini koruyan konuların başında gelmektedir. Bu çerçevede Rus yönetiminin Eflak ve Boğdan üzerinde öncelikle nüfuz elde etmeye çalıştığını, sonraki süreçte de hâkimiyet altına alma gayretinde olduğunu ifade etmek gerekir. Çarlık Rusya nüfuz ve hâkimiyet alanını genişlettikçe Osmanlı tebaası Balkan halkları üzerinde de aktif politikalar uygulamaya koymuş olup bu noktada öncelikle Ortodoksluk daha sonra da Slavlık çatısı altında halkları kendi nüfuz alanına çekme gayretinde olmuştur. Bu politikaya karşı Osmanlı yöneticileri de zamanla tebaayı bir arada tutabilmek için İslamiyet’i bir çatı olarak kullanmıştır. Çarlık Rusya’nın zamanla hâkimiyet alanını genişletmesi ise Avrupa devletlerinin Osmanlı-Rus ilişkilerine müdahil olmasına yol açmıştır. Osmanlı Devleti de Çarlık Rusya’ya karşı takip ettiği siyasette kimi zaman kendi çıkarı doğrultusunda Avrupa devletleri ile işbirliği yapmıştır. Dolayısıyla iki devlet arasındaki meseleler uluslararası bir boyut da kazanmıştır ki tezde ele alınan Bulgar ve Makedonya sorunları da bu çerçevedeki örneklerdendir.

Osmanlı-Rus ilişkilerinin ilgi çekici bulunmasının tek sebebini iki ülke arasında oldukça fazla sayıda gerçekleşen savaşlarla ifade etmek de hayli zordur. Çünkü iki ülkenin tarihî süreçleri ayrı ayrı incelendiğinde bir takım benzerlikler veya aynı zaman dilimine denk gelen kırılmalar da karşımıza çıkmaktadır. Abdullah Gündoğdu’nun da dikkat çektiği bu kırılma ve benzerlikler “adeta iki tarafın suya

baktığında gördükleri suretleri” gibidir.<sup>1</sup> Örneğin 1699 yılında Karlofça Antlaşması’nın imzalanması Osmanlı Devleti açısından gerilemenin başlangıcı gibi görülürken aynı dönem Rusya için I. Petro liderliğinde büyük bir sıçrama ve yükselme olarak değerlendirilmektedir. Ancak burada Osmanlı Devleti’nin tamamen güçten düştüğü ve direnme gücünün kırıldığı gibi bir durumdan bahsetmek de mümkün değildir. Nitekim bu durum Osmanlı-Rus ilişkilerinde de bariz bir şekilde görülecek bir husustur. Özellikle I. Petro’nun Osmanlı Devleti’ne yönelik takip ettiği siyasette çok dikkatli hareket etmesi bu durumun mühim bir göstergesidir. Nitekim I. Petro 1700 İstanbul Antlaşması ile elde ettiği İstanbul’da daimi elçi bulundurma hakkı doğrultusunda Pyotr Andreyeviç Tolstoy’u görevlendirmiş ve onu Osmanlı Devleti’nin içeride ve dışarıda ne durumda olduğunun takip edilmesi ile sorumlu tutmuştur.<sup>2</sup> Tolstoy’un İstanbul’da bulunduğu süreçte tuttuğu raporlar savaşlar tarihi olarak bakılan Osmanlı-Rus ilişkilerinde Prut savaşının Rusya açısından stratejisini oluşturmuştur. Çünkü Tolstoy I. Petro’ya gönderdiği raporlarda yeni bir savaş olması durumunda Osmanlı Devleti’nin en az altı ayda hazır hale gelebileceğini çeşitli gerekçelerle ifade etmektedir.<sup>3</sup> Bu doğrultuda stratejisini belirleyen I. Petro Prut savaşında çok büyük bir mağlubiyetin eşiğine gelmiştir.<sup>4</sup> Bu savaşla yukarıda ifade edildiği gibi Osmanlı Devleti’nin 18. yüzyılda halen büyük bir devlet olduğunu göstermektedir.

İstanbul Antlaşması’ndan Prut Savaşı’na kadar geçen süreçte Çarlık Rusya’nın gerçekleştirdiği faaliyetler Balkan topraklarının geleceği açısından mühim olayların yaşanmasına sebep olmuştur. Bu bağlamda Elçi Tolstoy, Çar I. Petro’nun Osmanlı Devleti’ndeki gözü, kulağı gibidir. Yalnızca İstanbul’da bulunmakla yetinmeyen Tolstoy, kimi zaman Balkan topraklarında da değerlendirmelerde bulunur. Hatta raporlarında Hristiyanların Osmanlı yönetiminden rahatsız olduğunu dile getirir. Bu

<sup>1</sup> <https://www.youtube.com/watch?v=dzkIKG7Y0Pc> (ET: 25.09.2020)

<sup>2</sup> M. Bilal Çelik, İsmail Bülbül, “Peter Andreeviç Tolstoy’un İstanbul Elçiliği (1702-1714)”, *Karadeniz Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 19 (2008), s.51-65; İsmet Konak, “Diplomat P. A. Tolstoy’un Elçiliği ve Osmanlı’ya Dair İzlenimleri”, *Tarih İncelemeleri Dergisi*, XXX/2 (2015), s.507-522. İstanbul’daki ilk daimi Rus elçisi olması bakımından dönem hakkında bilgi veren kroniklerden biri olan Nusretname’de de bu konu kapsamlı bir şekilde incelenir. Bkz. Silahdar Fındıklılı Mehmed Ağa, *Nusretnâme*, haz: Mehmet Topal, Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul, 2001, s. 438-441.

<sup>3</sup> Raporlar hakkında detaylı bilgi için bk. *Tolstoy’un Gizli Raporlarında Osmanlı İmparatorluğu*, çev: İbrahim Allahverdi, Haz. İlyas Kamalov, Yeditepe Yay., İstanbul, 2009, s. 3-121.

<sup>4</sup> Rusya tarihi ve Osmanlı-Rus ilişkileri üzerine çalışmalar yapan Akdes Nimet Kurat Prut seferi ve barışı üzerine hazırladığı iki ciltlik kapsamlı çalışmada Osmanlı Devleti’ni Rusya üzerine daha fazla gitmeme noktasında eleştirmektedir. Kurat’a göre Osmanlı ordusu Rus ordusunu gerekirse Moskova’ya kadar sürmeli ve orduyu yok etmelidir. Böyle yapıldığı takdirde Osmanlı Devleti için Rus tehlikesi uzun bir süre ortadan kalkmış olacaktır.

dönemde Tolstoy'un özellikle Karadağ bölgesinde faaliyetlerde bulunduğu ve buradaki Hristiyan halkın Çar I. Petro'ya karşı sempatisini arttırmaya çalıştığını ifade etmek gerekir. Tolstoy ile birlikte Rus ajanlarının ve bazı Ortodoks unsurların, Rus ordularına destek olacak ayaklanmalar için tebaayı kışkırttıkları yolunda Osmanlı yönetimine sürekli olarak bilgi gönderilmekteydi. Bu konuda Sumner, Çarın 1711'de ilk defa Osmanlı topraklarına girip Tuna'ya kırk mil kadar yaklaşmasını, Boğdan'ı geçici olarak hâkimiyet altına almasını ve Balkan Hristiyanlarını Osmanlı'ya karşı ayaklanmaları için çağrıda bulunmasını Osmanlı Devleti için ileride ciddi sorunlar ortaya çıkaracak girişimler olduğunu ifade etmektedir.<sup>5</sup> Kurat da Çarlık Rusya'nın Poltava'da kazandığı zaferin Çar I. Petro'ya karşı Osmanlı'nın Ortodoks Hristiyan tebaası üzerinde büyük bir etki oluşturduğunu, çarın gücüne olan inancı arttırdığını ifade eder.<sup>6</sup> Hatta I. Petro bu çerçevede Eflak ve Boğdan<sup>7</sup> voyvodaları ile de ittifaklar yaparak sefere koyulduğunda Ortodoks halkın onunla birlik olacağını ümit etmiştir.<sup>8</sup> Ancak Prut Savaşı'nın Çarlık Rusya'nın beklediği gibi neticelenmemesi Çarlık Rusya'nın Balkan toprakları istikametindeki ilerleyişini bir müddet durdurmuştur.

Prut Antlaşması'nın imzalanmasından sonra iki taraf arasında bir süre savaş hadisesi gerçekleşmemiştir. Ancak bununla birlikte Çarlık Rusya'nın Kafkaslar ve İran'a yönelik politikalarında Osmanlı-Rus ilişkileri açısından hareketli bir dönemdir. Ayrıca Rus Çarlığı kuzeyde İsveç ile olan mücadelesine ağırlık vererek Baltık bölgesinde hâkimiyetini sağlamlaştırma gayretinde olmuştur. I. Petro'nun 1725 yılındaki ölümü ise çarlık tarafında bir duraksama olarak ifade edilmektedir. Petro'nun ölümü ile başlayan ve 37 yıl süren bu süreci d'Encausse "Üç kadın, on iki yaşında bir oğlan, küçük yaşta bir çocuk ve bir akıl hastası" şeklinde ifade ederek sürecin çarlık

---

<sup>5</sup> B. H. Sumner, *Büyük Petro ve Osmanlı İmparatorluğu*, çev: Eşref Bengi Özbilen, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, İstanbul, 1993, s. 27-28.

<sup>6</sup> Akdes Nimet Kurat, *Prut Seferi ve Barışı*, TTK Yayınları, Ankara, 1951, Cilt: 1, s. 327-328.

<sup>7</sup> Petro'nun takip ettiği Balkan politikasında Eflak ve Boğdan önemli bir mevkideydi. Çünkü buralar Balkanlar'a açılan kapı niteliğindeki yerler olup, ahalisi de Ortodoks Hristiyan'dı. Ayrıca Osmanlı'nın Memleketeyn olarak tanımladığı bu topraklar İstanbul'un tahıl depoları niteliğine haizdi. Prut Savaşı'nda Petro'nun planı, bu bölgeye ulaşarak ordunun ihtiyaç duyduğu erzak ve iaşeyi buralardan temin etmektir. Bk. Akdes Nimet Kurat, *Prut Seferi ve Barışı*, s. 357-360.

<sup>8</sup> Kurat, *Prut Seferi ve Barışı*, 1, s. 330-332; M. Alaeddin Yalçınkaya, "Osmanlılar Döneminde Eflak ve Boğdan (Memleketeyn)", *Balkanlar El Kitabı*, der: Osman Karatay-Bilgehan A. Gökdağ, Karam&Vadi Yay., Ankara, 2006, Cilt: I, s. 390-391; Adrian Tertecel, "Eflak Prensi Konstantin Brinkoveanu'nun Rus Çarı Deli Petro'ya 1698'de Gönderdiği Bir Mektupta Bulunan Osmanlı İmparatorluğuna Karşı Müşterek Bir Rus-Romen Askeri Harekâtı Plânı", *Türk Dünyası Tarih Dergisi*, Sayı: 118 (1996), s. 12.



için ne kadar zor bir dönem olduğunu belirtmektedir.<sup>9</sup> Aslında daha önce de ifade edilen kırılma noktaları burada da karşımıza çıkar. Çünkü Rusya bu süreci yaşarken Osmanlı Devleti de Lale devrinden geçmektedir. Bu durum Osmanlı-Rus ilişkilerine de yansımıştır.

Yukarıda belirttiğimiz iki devlet arasındaki duraksama uzun sürmemiştir. Rus Çariçesi Anna İvanovna (1730-1740) döneminde Osmanlı ile ilişkiler tekrar gerilmeye başlamıştır. Rus Çariçe, Avusturya ile anlaşıp 1736 yılında Osmanlı'ya savaş ilan etmiştir. Daha önce I. Petro'nun da uyguladığı gibi Çarlık Rusya yöneticileri Eflak-Boğdan yöneticileri ve ahalisi ile işbirliği yapma gayretinde olmuşlar, savaş sırasında burada Osmanlı Devleti'ne karşı isyan çıkmasını ümit etmişlerdir. Hatta savaş sırasında Hotin ve Yaş'ın Rus ordusu tarafından ele geçirilmesi voyvodalar ve Osmanlı hâkimiyetini istemeyen Rus yandaşları tarafından büyük bir sevinçle karşılanmıştır. Özellikle buradaki yerel beyler bu voyvodalıkların idaresini Fenerlilerin elinden kurtararak kendi tahakkümleri altına almak istemekteydiler.<sup>10</sup> Burada ortaya çıkan yerel yöneticilerin kullanılması hususunun daha sonra da Rus yönetimi tarafından kullanıldığını ifade etmek gerekir. Osmanlı yaklaşık 3 yıl süren bu savaşta iki devlete karşı üstünlük sağlamış ve Avusturya ile imzalanan Belgrad Antlaşması sonrası kaybettiği toprakları geri kazanmıştır.<sup>11</sup> Osmanlı Devleti Rusya ile de Boğdan'da 15 maddelik bir anlaşma imzalamış ve buna göre Ruslar işgal ettiği yerlerden geri çekilmeyi taahhüt etmişlerdi.<sup>12</sup> Yapılan anlaşmada Azak Kalesi'nin yıkılması ile ilgili husus da Çarlık Rusya'nın ilerleyen dönemde Karadeniz'e çıkmakla ilgili politikalarını güçlendirir mahiyettedir.<sup>13</sup> Ancak bu anlaşmayla Rusların Karadeniz'de ticaret gemileri bulundurma hakkı isteğinin reddedildiğini, Rus tüccarının Osmanlı ile ticaretini Dobruca ve Bulgaristan üzerinden gerçekleştirmesine imkân verildiğini ifade etmek gerekir.<sup>14</sup> Karadeniz'de yapılacak ticaret de yalnızca Osmanlı gemileri ile yapılmak durumundaydı.<sup>15</sup> 1739'da imzalanan Belgrad Antlaşması ile Osmanlı Rusya'ya karşı askerî bir zafer kazanmıştır. Bu dönemde

---

<sup>9</sup> Helene Carrere d'Encausse, *Tamamlanmamış Rusya*, çev: Reşat Uzmen, Ötüken yay., İstanbul, 2003, s.125.

<sup>10</sup> Sinan Yüksel, "Küçük Kaynarca'dan Yaş Antlaşması'na Kadar Eflak-Boğdan Üzerine Osmanlı-Rus Nüfuz Mücadelesi", *Belleten*, Cilt: 83, Sayı: 297 (2019), s. 606.

<sup>11</sup> *Muâhedât Mecmûası*, Cilt: III, TTK Yayınları, Ankara, 2008, s. 120-131.

<sup>12</sup> *Muâhedât Mecmûası*, Cilt: III, s. 244-250.

<sup>13</sup> Akdes Nimet Kurat, *Rusya Tarihi Başlangıçtan 1917'ye Kadar*, TTK Yayınları, Ankara, 1999, s. 276.

<sup>14</sup> Akdes Nimet Kurat, *Türkiye ve Rusya*, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara, 1990, s. 23.

<sup>15</sup> Sergey Goryanof, *Rus Arşiv Belgelerine Göre Boğazlar ve Şark Meselesi*, haz: Ali Ahmetbeyoğlu, İshak Keskin, Ötüken Neşriyet, İstanbul, 2006, s. 46.

Rusya ile diplomatik ilişkiler artmış ve iki devlet birbirlerine karşılıklı elçi gönderme kararı almıştır.

1739'dan sonraki süreçte her ne kadar Çarlık Rusya içeride problemler yaşamaya devam etsede dış politikada özellikle II. Katerina ile birlikte ciddi bir atılım dönemine girecektir. Nitekim John P. LeDonne de 1743'ten 1796'ya kadar devam eden bu süreci "hegemonik yayılcılık" olarak tanımlamaktadır.<sup>16</sup> Osmanlı-Rus ilişkileri de II. Katerina dönemiyle birlikte yeniden önemli gelişmelerin yaşandığı bir sürece girmiş, yine Balkan toprakları ve bilhassa Osmanlı Devleti'nin Ortodoks Hristiyan tebaası iki tarafın münasebetlerinde ana unsur haline gelmiştir.

II. Katerina iktidarı döneminde dış politikada ağırlıklı olarak iki mesele üzerine yoğunlaşmıştır. Bunlardan biri Lehistan diğeri ise Karadeniz'dir. Katerina, büyük çoğunluğu Lehistan sınırları içerisinde yer alan Batı Rusya topraklarına hâkim olmak ve Rus hâkimiyet alanını Karadeniz kıyılarına kadar genişletmek istiyordu. Bu nedenle 1768 yılında Rusya'nın Lehistan üzerindeki emelleri iki devlet arasında yeni bir sorun oluşturdu. Rusya Lehistan iç işlerine karışmaya başlamıştı. Rus çarice kendi yandaşı Stanislas Ponyatovskiy'i Leh tahtına oturtmuş ve Lehistan'a asker sevk etmişti. Bu durum karşısında Leh halkı ayaklanmış ve isyan ateşini yakmıştı. Osmanlı Devleti de Rusya'nın bu hareketine tepki göstererek bölgeden çekilmesi için bir nota verdi. Rusya bölgeden geri çekilmeyi reddedince Osmanlı ve Rusya yıllar sonra tekrardan savaş meydanında karşı karşıya geldiler.<sup>17</sup>

Ruslar Osmanlı'ya göre askerî açıdan daha hazır durumda olduklarından bu savaşta önemli başarılar elde ettiler. Savaş devam ederken Rusya Balkanlardaki Hristiyan unsurları kışkırtmaya çalıştı ve nitekim başarılı olup Mora'da Rumları isyana ikna etti. Rusya bu savaşta özellikle Balkanlarda ve denizde Osmanlı'ya karşı başarılı oldu. Eflak ve Boğdan'ı işgal eden Ruslar, 1770'te Çeşme'de Osmanlı donanmasını yaktı ve Karadeniz'de Kırım, Rusçuk ve Silistre'de önemli başarılar elde etti. Savaş 1774 yılına kadar devam etti ve neticede Osmanlı mağlup oldu.

Savaş sonrası imzalanan 1774 Küçük Kaynarca Antlaşması Osmanlı-Rus ilişkilerinde dönüm noktalarından bir tanesidir. Kırım Osmanlı hâkimiyetinden çıkmış

---

<sup>16</sup> John P. LeDonne, *Rus İmparatorluğu Büyük Stratejisi 1650-1831*, çev.: Çağla Taşkın, Avangard Kitap, İstanbul, 2016, s. 147.

<sup>17</sup> Kurat, *Rusya Tarihi*, s. 289-290.

ve bağımsız bir devlet olmakla Rusya tarafından işgalinin yolu açılmıştır.<sup>18</sup> Ruslar bu anlaşma ile Karadeniz’de ticari imtiyazlar kazanıp etkisini arttırmıştır. Anlaşmayla Çarlık Rusya, Osmanlı tebaası olan Ortodoksları himaye hakkını elde ettiği ifade edilmektedir.<sup>19</sup> Aslında söz konusu maddeler Çarlık Rusya’ya doğrudan bu şekilde bir koruyuculuk veya himaye hakkı vermemektedir ve bu husus da çeşitli çalışmalarda ifade edilmektedir.<sup>20</sup> Anlaşmada muğlak gibi duran ancak on dördüncü maddede açıkça ifade edilen “Rus-Grek Kilisesi” veya “Dosografa” ibaresi daha sonra anlaşmanın Rusya’da basılan metninde tahrif edilmiş ve Rusya’nın Rum itikadında halka açık bir kilise açma yetkisi elde ettiği şeklinde bir algı oluşturmuştur. Ayrıca daha sonraki dönemlerde İstanbul’a gelen kişilerin notlarında yer almaması nedeniyle de böyle bir kilisenin hiçbir zaman açılmadığını belirtmek gerekir.<sup>21</sup> Beydilli de söz konusu madde üzerinde durarak Rusya’nın on dördüncü madde ile elde ettiği hakkın işgale uğrayan bölgelerde ve özellikle Memleketeyn’de geçerli olduğunu, bununla birlikte Akdeniz adalarındaki ahali için geçerli olduğunu ifade etmektedir. Hatta söz konusu Ortodoks halkı himaye etme hakkı ile ilgili Rus iddialarının 1853 yılında çıkan Kırım Savaşı’nın sebepleri arasında da yer aldığını, savaşın sonunda Rus çarının Küçük Kaynarca ile ilgili olarak yanlış bilgilendirildiğini itiraf ettiğini vurgular.<sup>22</sup> Küçük Kaynarca Antlaşması Çarlık Rusya’ya iddia ettiği gibi tam bir yetki vermese de inceleme konumuz ile ilgili olarak mühim çıkarımlar yapılmasını sağlamaktadır. Bu bağlamda Çarlık Rusya’nın Balkanlar siyasetinin kısa bir zamanın ürünü olmadığı aşikârdır. Ayrıca bölge halkı ile iyi ilişkiler tesis edilebilmesi amacıyla I. Petro döneminden beri Osmanlı Devleti’ne karşı izlenen politikada Ortodoksluk şemsiyesinin hâlâ mühim bir unsur olarak kullanılmaya devam ettiğini göstermektedir. Çalışmanın birinci bölümünde de bu konu üzerinde durulmaktadır.

Metin Kunt’a göre, Osmanlı 1768-1774 Rusya mağlubiyetinden sonra ordu ve donanma olarak Ruslar karşısında ne kadar aciz kaldığını fark etmişti. Belgrad

<sup>18</sup> Antlaşmanın üçüncü maddesi Kırım Hanlığını müstakil bir siyasi varlık olarak tanımlamakta, Âl-i Cengiz soyu tarafından yönetilmeye devam edeceği ifade edilmekteydi. Bk. *Muâhedât Mecmûası*, Cilt: III, s. 255-256.

<sup>19</sup> Küçük Kaynarca Antlaşması’nın yedinci ve on dördüncü maddeleri bu çerçevede yorumlanmaktadır. Bk. *Muâhedât Mecmûası*, Cilt: III, s. 258, 261.

<sup>20</sup> Aralarında Vernadskiy, Jelavich, Anderson, Riasanovskiy, Kurat gibi çeşitli tarihçilerin görüşlerine yer vererek onları tenkit eden Davison’un çalışması Rusya’nın Ortodokslar üzerindeki hakları ile ilgili kapsamlı bir inceleme mahiyetindedir. Bk. Roderic H. Davison, “Küçük Kaynarca Antlaşmasının Yeniden Tenkidi”, *Tarih Enstitüsü Dergisi*, Sayı: 10-11 (1981), s. 343-368.

<sup>21</sup> Roderic H. Davison, “Küçük Kaynarca Antlaşması’nda ‘Dosografa’ Kilisesi”, çev: Durdu Mehmet Budak, *Belleten*, Cilt: 64, Sayı: 239 (2000), s. 214-221.

<sup>22</sup> Kemal Beydilli, “Küçük Kaynarca Antlaşması”, *DİA*, Cilt: 26, Ankara, 2002, s. 527.

Antlaşması'ndan sonra diplomasi ile barışı sağlayacağını sanan Osmanlı, Küçük Kaynarca Antlaşması ile bu fikrin geçersiz olduğunu görmüştü. Ayrıca Çarlık Rusya'nın Eflak ve Boğdan üzerinden güç kazanmaya çalıştığını da ifade etmek gerekir. Bu bağlamda İstanbul'daki Rus elçiliği çok aktif bir misyon üstlenmiştir. Eflak ve Boğdan'daki yerel yöneticiler, tüccar kesim, din adamı gibi toplum üzerinde etkisi olan bütün çevrelerde Rus nüfuzu gücendirilmeye çalışılmış. Buraya atanacak yöneticiler konusunda da Osmanlı-Rus sürtüşmesinin yaşanmış, Rus yanlısı Grigore Gika'nın Boğdan Beyi olarak atanması Rusya için önemli bir kazanç olmuştur. Daha sonra bölgeden gelen şikâyetler üzerine Osmanlı idaresi Gika'yı öldürterek sorunu çöze de II. Katerina Rus elçisi vasıtasıyla olayın protesto edilmesi talimatını vermiştir.<sup>23</sup> Yaşanan bütün bu gelişmeler bölge üzerinde Osmanlı-Rus ilişkilerinin ilerleyen dönemine de etki etmektedir. Rusya'nın düşmanca tavırları artmaya başlamış, 1783'te Kırım'ı işgal etmiş ve Osmanlı bu durumu kabul etmek zorunda kalmıştır. Kunt, Rusya'nın Çar Petro döneminden beri ordu ve donanmayı geliştirdiğini belirtmiş ve artık Osmanlı'nın da ordu ve donanmasını Avrupa tarzında yeniden düzenlemesi gerektiğini anladiğini söylemiştir.<sup>24</sup>

Kırım'ın kaybedilmesi Osmanlı açısından şok bir sonuçtu. Neticede halkı Türk ve müslüman olan bir toprak kaybı yaşanmıştı. Bu durumu kabullenemeyen Osmanlı 1787'de Rusya'ya tekrar savaş ilan etmiş ve Avusturya'nın da savaşa dâhil olmasıyla iki devlete karşı mücadele vermiştir. Savaş sonunda Avusturya ile Zıştovi Antlaşması imzalanmış ve anlaşmayla işgal altındaki Eflak Osmanlı Devleti'ne iade edilmiştir.<sup>25</sup> Rusya ile ise 1792'de Yaş Antlaşması imzalanmıştı ve buna göre Osmanlı Kırım'ın Ruslara ait olduğunu kabul etmek zorunda kalmıştı.<sup>26</sup> Nitekim bu tarihten sonra da Osmanlı dağılma sürecine girmiş bulunuyordu.

Her iki tarafın birbirine karşı tutumunun yanı sıra dönemin Avrupa devletlerinin dış siyaseti de Osmanlı-Rus ilişkilerini etkilemekteydi. Bu bağlamda Fransa'nın 1798'de Mısır'ı işgal etmesi karşısında Osmanlı ile Rusya arasında ittifak yapılmıştır. Sekiz yıl sürecek olan bu ittifak savunma amaçlı idi.<sup>27</sup> Rusya her ne kadar

<sup>23</sup> Yüksel, "Küçük Kaynarca'dan Yaş Antlaşması'na...", s. 607 vd.

<sup>24</sup> Metin Kunt, "Siyasal Tarih (1600-1789)", *Türkiye Tarihi 3- Osmanlı Devleti (1600-1908)*, yay., yön. Sina Akşin, Cem Yayınevi, İstanbul, 2014, s. 70.

<sup>25</sup> Zülfiye Koçak, "Son Osmanlı-Avusturya Mücadelesinde Değişen Dengeler ve Zıştovi Antlaşması", *Gazi Akademik Bakış*, Cilt: 11, Sayı: 22 (2018), s. 277.

<sup>26</sup> Kemal Beydilli, "Yaş Antlaşması", *DİA*, Cilt: 43, İstanbul, 2013, s. 347.

<sup>27</sup> Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi*, Cilt: V, TTK Yayınları, Ankara, 1999, s. 31-35.

Osmanlı ile anlaşma imzalanca da her zaman bir fırsat bulup Balkanlar ve boğazlarda hâkimiyet kurmak için girişimlerde bulunmaktan kaçınmamıştır. Bu doğrultuda 1806-1812 yılları arasında iki taraf arasında gerçekleşen mücadele önemli bir örnek teşkil eder. Savaşı bitiren Bükreş Antlaşması 1812 yılında imzalanmış, buna göre ilk defa Sırlara Osmanlı Devleti içerisinde ayrıcalıklar tanınmıştır. Anlaşma ile Eflak ve Boğdan'a özerklik verilmesi bu topraklar üzerinde Rus nüfuzunun artmasına yol açmıştır. Ayrıca Besarabya'nın Rusya tarafından ilhakı da tanınmıştır.<sup>28</sup> Bu noktada Osmanlı ve Rusya arasındaki meselelerin diğer Avrupa devletleri tarafından yakından takip edildiğini belirtmekte fayda vardır. Çünkü Bükreş Antlaşması öncesinde Fransa Kralı Napolyon ile görüşen Çar I. Aleksandr, Eflak ve Boğdan'ın Rusya'ya bırakılması konusunda Fransa'dan destek almış, bu durum da Fransa ve Çarlık Rusya arasındaki Tilsit Antlaşması'nda ifade edilmişti.<sup>29</sup> Bükreş Antlaşması dördüncü maddesindeki hususlarla Rus sınırının Tuna'ya gelişinin tasdik edilmesi<sup>30</sup> çarlık tarihinde bir ilk teşkil eder. Rus yönetimi elde ettiği bu kazançla ileride Balkanlara yönelik izleyeceği politikalarda önemli bir mevki elde etmiş bulunmaktaydı.

Osmanlı Devleti'nin Ortodoks tebaası ile ilgili olarak Çarlık Rusya'nın doğrudan müdahil olmaya çalıştığı olayların başında 1821 yılındaki Rum isyanı gelmektedir. Tepedelenli Ali Paşa'nın isyanıyla başlayan, ardından Aleksandr İpsilanti liderliğinde Filik-i Eteryaya'nın 1821 yılı başlarında Boğdan'da başlattığı ve başarısızlıkla sonuçlanan ayaklanma ile devam eden süreç aynı yılın Mart ayında Rum isyanını çıkarmış oldu. Bu noktada Çarlık yönetimi Osmanlı hâkimiyeti altındaki topraklarda özerk Balkan devletleri kurulmasını istediği söylenebilir. Bu talebin temel amacı da kurulacak özerk devletlerde Rus nüfuzunun sağlanması idi.<sup>31</sup> Ancak İngiltere, Fransa, Prusya gibi dönemin Avrupa devletleri ile ters düşecek bir hareketten kaçınmak gerekiyordu. Ayrıca bu devletler temel amacı Rus ilerleyişine karşı olmak üzere faaliyetler yürütmek suretiyle sürece uluslararası bir çözüm bulma gayretindeydiler. Bu nedenle Çarlık Rusya da bu isyan sürecinde gizli desteğini Filik-

---

<sup>28</sup> İbrahim Yılmazçelik, Ali Gökçen Özdem, "1812 Bükreş Antlaşması ve Rusya'nın Balkanlar'a Müdahalesi", *Balkan Tarihi*, Cilt: 1, ed: Zafer Gölen, Abidin Temizer, Osmanlı Mirası ve Türk Kültürünü Araştırma Derneği Yayınları, 2016, s. 291.

<sup>29</sup> Azmi Süslü, "Osmanlı İmparatorluğu'nu Paylaşma Projeleri, 1807-1812", *Belleten*, Cilt: 47, Sayı: 187 (1983), s. 760-761.

<sup>30</sup> *Muâhedât Mecmûası*, Cilt: IV, TTK Yayınları, Ankara, 2008, s. 51.

<sup>31</sup> Barbara Jelavich, *Balkan Tarihi: 18. ve 19. Yüzyıllar*, Küre Yayınları, İstanbul, 2006, s. 249.

i Eteryaya ve Akdeniz’de ticari faaliyet gösteren Rumlara göstermiştir.<sup>32</sup> Çünkü I. Aleksandr bu dönemde Tuna prenslikleri ve Sırbistan’daki durumla daha çok ilgiliydi. Ancak I. Aleksandr’ın 1825 yılındaki ölümü ardından yerine I. Nikolay’ın geçmesi Rus politikasının daha aktif olmasına yol açtı. Rusya çeşitli noktalara asker yığmakla birlikte Avrupa devletlerinin tutumu nedeniyle herhangi bir savaş açmadı. Ancak 1826 yılında imzalanan Akkerman Antlaşması ile Bükreş Antlaşması’nın maddeleri takviye edilmiş, Rusya ise Osmanlı ve Balkanlar üzerindeki nüfuzunu arttırmıştır. Herhangi bir savaş söz konusu olmadan böyle bir anlaşmanın imzalanmış olmasını Osmanlı’nın içinde bulunduğu hassas şartlara bağlayan Aslantaş, Balkan haritasının oluşumu ve Osmanlı-Rus ilişkilerinin geleceği açısından bu anlaşmayı oldukça önemli addeder.<sup>33</sup>

İngiltere ve Rusya’nın temsilcilerinin bir araya gelerek Eylül 1826’da imzaladıkları Petersburg Protokolü ile Yunanistan, Osmanlı Devleti’ne vergi veren muhtar bir devlet haline getirilmiştir. Daha sonra İngiltere, Rusya ve Fransa arasında imzalanan Londra Antlaşması ile Osmanlı Devleti’ne Yunan devletinin kurulması yönünde baskı yapılması kararlaştırılmıştı. Ancak Padişah II. Mahmut’un bu anlaşmayı kabul etmemesi üzerine İngiliz, Fransız ve Rus donanması birleşerek boğazları abluka altına aldıkları gibi Navarin’de demirli Osmanlı donanmasını da yakmışlardır. Osmanlı yönetimi üç devletten de talep ettiği tazminatın reddedilmesi sonrasında kesilen görüşmeler ardından Çarlık Rusya Osmanlı Devleti’ne savaş ilan etmiştir.<sup>34</sup> Savaş sonucunda Edirne ve Erzurum’a kadar gelen Ruslar 14 Eylül 1829 tarihindeki Edirne Antlaşması ile Karadeniz sahillerinde egemenliğini arttırdı. Sonuçta Yunanistan bağımsızlığını elde ederken Eflak, Boğdan ve Sırbistan’a da özerklik verilerek bölgede reformlar yapılmasına karar verilmiştir. Rus ticaret gemilerine ise boğazlardan serbest geçiş hakkı tanınmıştır.<sup>35</sup>

Osmanlı Devleti Küçük Kaynarca, Yaş ve Edirne antlaşmaları ile geçen süreçte Rusya’nın baskısını şiddetli bir şekilde hissetmişti. Rusya’nın Osmanlı üzerindeki nüfuzu artmaya başlamış ve bu durum başta İngiltere olmak üzere diğer devletleri rahatsız etmişti. Artık Osmanlı ve Rusya arasındaki denge diğer devletler tarafından

---

<sup>32</sup> Mustafa Turan, “Avrupa Devletlerinin Osmanlı Politikaları ve 1821 Yunan İsyanı”, *Tehcirin 100. Yılında Osmanlı’nın Son Dönemindeki İsyandar*, Diyarbakır, 2015, s. 344.

<sup>33</sup> Selim Aslantaş, “Osmanlı-Rus İlişkilerinden Bir Kesit: 1826 Akkerman Antlaşması’nın Müzakereleri”, *Uluslararası İlişkiler*, Cilt: 9, S. 36 (2013), s. 163 vd.

<sup>34</sup> Ali Fuat Örenç, “1827 Navarin Deniz Savaşı ve Osmanlı Donanması”, *Tarih Dergisi*, S. 46 (2009), s. 45 vd.; Aşkın Koyuncu, Yunanistan’da Bağımsız Devlet”, *Balkanlar El Kitabı*, Cilt: I, der: Osman Karatay, Bilgehan A. Gökdağ, Karan-Vadi Yayınları, Çorum/Ankara, 2006, s. 501.

<sup>35</sup> *Muâhedât Mecmûası*, Cilt: IV, s. 70 vd.

sağlanacaktı. Akdes Nimet Kurat, bu durum karşısında Rusya'nın başında olan Çar I. Nikolay'ın Osmanlı'ya karşı sürdürdüğü siyasetinde değişikliğe gittiğini aktarmıştır. Kurat, Çar'ın siyasetinin yakın zamanda İstanbul ve Boğazları ele geçirmek değil, Rusya karşısında zayıf bir Osmanlı olması ve toprak bütünlüğünün korunmasından yana olduğunu belirtmiştir.<sup>36</sup> Çünkü Rusya Osmanlı'nın olası bir çöküşünde İngiltere, Fransa ve Avusturya gibi devletlerin kendisine zorluk çıkaracağını, Boğazlar ve Balkanlarda tek hâkim güç olamayacağını bildiği için zayıfta olsa Osmanlı Devleti'nin var olmasını kendi çıkarları açısından uygun görmekteydi.

Osmanlı Devleti bu dönemde bir taraftan Rusya başta olmak üzere dış güçlerle mücadele ederken diğer taraftan da içeride bir takım ciddi sorunlarla karşılaşmıştır. Bu sorunlardan bir tanesi Mısır Valisi Mehmet Ali Paşa'nın isyanıydı. Mehmet Ali Paşa ile yapılan mücadele Osmanlı'yı bir hayli zorlamıştı. Anlaşma yoluna yanaşmayan Mehmet Ali Paşa ordusuyla birlikte Kütahya'ya kadar gelmiş ve Osmanlı bu sorun karşısında Rusya ile ittifak yapmak zorunda kalmıştı. 8 Temmuz 1833'de imzalanan Hünkâr İskelesi Antlaşmasıyla Rusya, Osmanlı'ya askerî ve maddi olarak yardım yapacak, Osmanlı ise olası bir savaşta boğazları diğer devletlere kapatıp Rusya'ya açacaktı.<sup>37</sup> Bu anlaşma ile birlikte Mısır sorunu artık Rusya ve diğer Avrupa devletlerinin dâhil olduğu bir sorun haline gelmişti.<sup>38</sup> Ayrıca bundan sonraki süreçte Osmanlı ve Rusya arasındaki pek çok meselenin Avrupa devletlerinin kısmen veya tamamen müdahalesiyle neticelendiği bir dönemin ortaya çıktığını belirtmek gerekir.

1841 yılına kadar süren Mısır sorunu ardından özellikle Hünkâr İskelesi Antlaşması'nı tanımayan Avrupalı devletlerin baskıları sonucu boğazlar meselesi de tartışılmaya başlandı ve Londra'da bir araya gelen İngiltere, Rusya, Avusturya, Prusya, Osmanlı temsilcileri bir araya geldiler. 13 Temmuz 1841'de imzalanan Londra Boğazlar Sözleşmesi ile boğazlar barış zamanında yabancı savaş gemilerine kapalı olacağı hükme bağlandı. Böylelikle boğazların kapalılığı kuralı herhangi bir devletin menfaati doğrultusunda bozulmayacağı konusunda Osmanlı Devleti taahhütte

---

<sup>36</sup> Kurat, *Türkiye ve Rusya*, s.58.

<sup>37</sup> Karal, *Osmanlı Tarihi*, Cilt: V, s. 137-138.

<sup>38</sup> Samiha Ayverdi, *Türk-Rus Münasebetleri ve Muharebeleri*, Kubbealtı Yayınları, İstanbul, 2012, s.268-271.

bulunmuş oldu ve boğazlar devletlerarası bir statüye geçti.<sup>39</sup> Bu sözleşme ile Rusların Hünkâr İskeleyi Antlaşması ile kazandığı boğazlar üzerindeki ayrıcalığı son buldu.

Mehmet Ali Paşa isyanıyla uğraşılan süreçte Osmanlı Devleti'nin Bulgarlarla yaşadığı problem oldukça önemlidir. Bulgarların daha önceki küçük çaplı ilk isyan girişiminin başarısız olmasından kısa bir süre sonra bu sefer 1841'de Niş'te yeni bir ayaklanma çıktı. Ayaklanma vergilerin fazlalığından şikâyet eden yerel zengin Bulgarlar tarafından gerçekleştirilmiştir. Kısa sürede köylüleri de arkasına alan isyancılar vergileri ödemeyeceklerini bildirip bölgedeki memurlara karşı koydular. Milyo önderliğindeki 1500 kadar isyancılara Şehirköyü ve Leskofca köylüleri de katıldı. Ardından isyancılar Niş'ten İstanbul'a giden yolu kapadılar. Vali Sabri Paşa emrinde yeteri kadar askeri olmadığı için Kosova ve Yegovitsa bulunan 1500 kadar Arnavut başıbozuk askerleri isyanın bastırılması için kullanma kararı aldı.<sup>40</sup>

18 Nisan 1841'de asilerin başlıca buldukları Kamanıçe ve Mütafça'ya saldırıldı. Kısa sürede asiler dağıtıldı ve isyanın reislerinden Milyo öldürüldü, diğerleri ise sağ olarak ele geçirildi. Ancak başıbozuk Arnavut askerler sözlerinde durmayıp bölgeyi yağmalamaya, yakıp yıkmaya başladılar. Bu gelişmeler üzerinde bazı Bulgar köylüler Sırbistan'a sığındılar. Osmanlı olayların büyümesinden korkuyordu ve çıkan olaylara karışmaması için Sırbistan'a uyarıda bulundu. Ardından yaşananların son bulması için Rumeli valisi Dilaver Paşa'ya emir verdi ve Edirne valisi Yakup Paşa'yı Niş'e gönderdi.<sup>41</sup>

Rusya çıkan ayaklanmayı bahane ederek olaya dâhil olmak istedi. Niş'te yaşayan halkın Osmanlı yönetiminden memnun olmadığını ve gelişmeleri takip etmek için bölgeye bir memur göndermek istedi. Osmanlı Rusya'nın bu hareketinden süphelendi ancak ilişkilerin kötüleşmemesi için memurun soruşturmalara karışmaması şartıyla Rusların isteğini kabul etti. Osmanlı'nın korktuğu başına gelmişti ve Rusya'nın ardından Fransa ve Avusturya da bölgeye birer memur yolladılar. Kısa süre içinde Osmanlı'nın aldığı tedbirler sayesinde Niş'in güvenliği tekrardan sağlandı ve Edirne valisi Yakup Paşa Niş valisi olarak atandı. Yakup Paşa'nın ilk icraatı ise Arnavutların verdikleri zararların karşılanması için Bulgar köylülerine 150.000 kuruş

---

<sup>39</sup> Karal, *Osmanlı Tarihi*, Cilt: V, s. 208-209; Kemal Beydilli, "Boğazlar Meselesi", *DİA*, Cilt: 6, İstanbul, 1996, s. 267.

<sup>40</sup> Mahir Aydın, *Osmanlı Eyaletinden Üçüncü Bulgar Çarlığına*, Kitabevi Yay., İstanbul, 1996, s.38-39.

<sup>41</sup> İnalçık, *Tanzimat ve Bulgar Meselesi*, s.30-31.



dağıtılması oldu.<sup>42</sup> Sonuç olarak Bulgarların Osmanlı Devleti'ne karşı giriştiği ilk ayaklanma başarısız olmuştur. Ancak Avrupalı devletlerin olaylara dâhil olması Bulgarlara cesaret vermişti.

Kırım Harbi'ne kadar Osmanlı-Rus ilişkileri bir nevi durgun ilerledi. Ancak Ruslar Çar I. Nikolay'ın adlandırmasıyla hasta adam olarak gördüğü Osmanlı üzerindeki emellerinden vazgeçmiş değildi. Ruslar bu dönemde Balkanlarda yaşayan Ortodoksları himayesi altına alma çabasını arttırmıştı. Yukarıda da belirttiğimiz üzere Nikolay burada Küçük Kaynarca Antlaşması'nın tahrif edilmiş maddesine dayanmaktaydı.<sup>43</sup> 1853'te Eflak ve Boğdan'a giren Rusya savaşın fitilini ateşlemiş ve aynı tarihte Osmanlı-Rus savaşı başlamıştı. 1856 yılına kadar süren bu savaşta İngiltere ve Fransa'nın Osmanlı'nın yanında yer alması tüm dengeleri değiştirdi ve Rusya ağır bir yenilgi aldı. 30 Mart 1856 tarihinde Paris Antlaşması imzalandı. Anlaşmaya göre; Karadeniz silahsızlandırıldı ve tarafsız hale geldi, Küçük Kaynarca Antlaşmasının şartları kaldırıldı, Eflak-Boğdan Osmanlı himayesine geçti ve 1841 Boğazlar Sözleşmesinin devam ettirilmesine karar verildi.<sup>44</sup>

Kırım Harbi'nden yenilgiyle çıkan Çarlık Rusya'nın sonraki süreçte Balkanlara yönelik politikalarında ciddi bir değişim söz konusu değildir. Ancak önceleri Osmanlı Devleti'nin Ortodoks Hristiyan tebaası üzerinden yürütülen Rus siyasetinin yeni dönemde daha kapsayıcı bir çerçeveye oturduğunu ve bunun da Panslavizm kavramı ile ifade edildiğini belirtmek gerekir. 19. yüzyıl başlarından beri teorik olarak kullanılmaya başlayan ve yüzyılın ikinci yarısından sonra da siyasi yöndeki faaliyetleri ifade eden bu kavram çerçevesinde Balkan topraklarında meydana gelen olayların araştırılması gerekir. Bu noktada Osmanlı Devleti'nin politikaları da Panislamizm çerçevesinde değerlendirilmelidir. Çalışmanın birinci bölümünde iki tarafın birbirlerine karşı uyguladıkları politikaların arka planını ifade edecek olan Panslavizm ve Panislamizm kavramları üzerinde durulmuştur. Böylelikle dönemin siyasi olaylarının dayandığı ideolojik altyapı da açıklanmaya çalışılmıştır. İkinci ve üçüncü bölümler ise Bulgar ve Makedonya sorunları kapsamında yaşanan siyasi gelişmelere ayrılmıştır.

---

<sup>42</sup> Aydın, *Osmanlı Eyaletinden...*, s.40-41.

<sup>43</sup> Davison, "Küçük Kaynarca Antlaşması'nda 'Dosografa' Kilisesi", s. 214-221.

<sup>44</sup> *Muâhedât Mecmûası*, Cilt: IV, s. 242 vd.; Kemal Beydilli, "Paris Antlaşması", *DİA*, Cilt: 34, İstanbul, 2007, s. 169-170; İlyas Topsakal, "Tarihi Süreçte Rusya-Türkiye İlişkileri", *Marmara Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, Cilt: 3, Sayı: 2, s.44.

## 1. BÖLÜM

### BALKANLAR'DA OSMANLI-RUS İLİŞKİLERİNİ ETKİLEYEN FİKİR AKIMLARI

#### 1.1 Rusya'nın Panslavizm Politikası

Panslavizm, Rusya'nın Slav ırkından olan milletleri hâkimiyeti altına alıp tek bir devlet içerisinde toplama politikasıdır.<sup>1</sup> Panslavizm, 19. yüzyılın ortalarından itibaren Rusların yayılmacı siyasetinin en etkili ideolojilerinden bir tanesi olmuştur. Panslavizm (Slavcılık) fikrinin ortaya çıkması ve gelişmesini incelediğimiz zaman çok uzun bir sürece yayıldığını görmekteyiz. Nitekim Slav kavimlerinin birliği üzerine yazılmış ilk eser Dubrovnikli İvan Gunduliç'in (1589-1638) yazdığı "Osman" adlı manzumedir. Genç Osman'ın Hotin seferinden başarısızlıkla dönmesi üzerine yazılan bu eserde, Slav birliğine vurgu yapılmış ve bu kavimlerin birlik oldukları zaman bütün engellerin üstesinden gelebilecekleri belirtilmiştir.<sup>2</sup>

Dubrovnikli İvan'ın ardından Slav ırklarının birlik olma fikri ilerleyen yıllarda daha fazla konuşulmaya ve tartışılmaya başlanmıştır. Nitekim bu fikrin ortaya çıkışı ve gelişmesi genellikle din adamları, ilim adamları ve milliyetçi yazarlar sayesinde olmuştur. Örneğin Hırvat din adamı Yuray Krijaniç (1616-1683) Slavları ayağa kaldıracak tek gücün Rusya olduğunu düşünmekteydi. Nitekim Rus çarı Aleksey Mihayloviç'e yazdığı mektubunda da bunu belirtmiş ve siyasi olarak olmasa da kültürel ve dinî olarak Ruslardan yardım beklediğini belirtmiştir.<sup>3</sup>

Yuray Krijaniç'in mektubunda kısaca şu ifadelere yer verilmiştir:

---

<sup>1</sup> Hans Kohn, *Panslavizm ve Rus Milliyetçiliği*, çev: Agah Oktay Güner, İlgî Kültür Sanat Yay., İstanbul, 2007, s.11.

<sup>2</sup> Ali Asker, "Panslavizmin Çarlık Rusyası'nın ve Sovyetler Birliği'nin Balkan Politikaları Üzerindeki Etkisi", *International Crimes and History*, Sayı:17, 2016, s.24.

<sup>3</sup> Hasan Demiroğlu, *Rus Kaynaklarına Göre Rusya'nın Balkan Siyaseti: Ortodoks Birliği ve Panslavizm (1856-1878)*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul, 2009, s.78.

*“Ey haşmetli Çar cenapları, sen elinde Musa'nın mucize yaratan esasını tutuyorsun ve bununla mucize yaratmaya muktedirsin; sen tebaalarının mutlak bir hükümdarısın ve dolayısıyla onlardan mutlak bir itaat görmektesin. Sen, Tanrının yardımı ile yalnız kendi devletini değil, diğer Slav ülkelerini de yükseltecek ve bu sayede devamlı bir takdir ve takdis kazanacak durumdasın. Bütün Slav milletleri ancak sen, haşmetli Çar, cenaplarına nazarlarını çevirmiş bulunuyorlar; darma dağınık bir hale getirilen çocuklara bir babanın ihtiyar edeceği bir harekette bulun ve onları bir araya topla.”<sup>4</sup>*

Krijaniç'in düşünceleri ilk başlarda ilgi çekse de daha sonraları ortak din ve dil birliği sağlama fikrine olan ilgi Hırvatların Rusya ile ilişkileri kötü olan Lehistan'a destek vermesi nedeniyle değerini kaybetmişti. Ardından Krijaniç'in papanın ajanı çıkması ve Sibirya'ya sürülmesi de düşüncenin yanıtız kalmasına neden olmuştur.<sup>5</sup>

Panslavizm'in ciddi bir siyasi ideolojiye dönüştüğü 19. yüzyıla kadar yukarıda belirttiğimiz isimlerden başka birçok kişi de Slavcılık fikrinin gelişmesi için çaba sarf etmiştir. Bu isimlerin önemli bir kısmı Rus olmayan kişilerdir. Sırp Arşimandrit Yovan Rayiç, Alman Gerhard Friedrich Müller, “Slav kavimlerinin yeniden canlandırıcısı” olarak bilinen Alman Johann Gottfried Herder, Slav filolojisi üzerine çalışmalar yapan ve Slav biliminin “babası” olarak bilinen Çek bilim adamı Yosef Dobrovski ve Slavcılık terimini ilk kez yazıya döken Çek şair Yan Kollar bu isimlerden sadece birkaçıdır.<sup>6</sup> Burada bahsi geçen kişilerden Müller'in Rusların kökeni ile ilgili çalışmalarda yer aldığını ve bu çerçevede ortaya atılan Norman teorisini yani Rusların kökeninin kuzeyden gelenlerle ilişkilendirdiğini ifade etmek gerekir.<sup>7</sup>

Slavcılık fikrinin gelişmesinde Sırp, Alman ve Çeklerin yanı sıra önemli Rus isimler de mevcuttur. Rus şair Homyakov'un ifadeleriyle, Panslavizm Slavofillik olarak da adlandırılmaya başlanmıştır. Homyakov'un düşüncesindeki temel anlayış ise şudur: *“Batı Avrupa'nın sükûnetli tavrı aldaticı bir sessizlik olup, bu durumdan insanlığı kurtuluşa erdirecek olan yegâne devlet Ruslardır.”<sup>8</sup>*

<sup>4</sup> Akdes Nimet Kurat, “Panslavizm”, DTCF Dergisi, Cilt: 2, Sayı: 4, Ankara, 1953, s. 241.

<sup>5</sup> Kurat, *Panslavizm*, s.241-242.

<sup>6</sup> Asker, *Panslavizmin Çarlık Rusyası'nın...*, s.24-26.

<sup>7</sup> Nicholas V. Riasanovsky, “The Norman Theory of The Origin of the Russian State, *The Russian Review*, Vol: 7, No: 1 (1974), s. 98.

<sup>8</sup> Galip Çağ, “Panslavizm Fikri Temelleri ve Slav Birliği Çabaları”, *Sakarya Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt: 10, Sayı:1, Sakarya, 2008, s.209.

Homyakov'un geliştirdiği fikre diğer birçok Rus düşünür de destek vermiş ve bu alanda çalışmalar yapmıştır. Vasiyevi Kireyevskiy (1806-1856), Homyakov'un düşüncesine ek olarak Rusya'nın çürümeye başlayan Avrupa'ya yeni bir nizam getireceğine inanmaktaydı. Yine Konstantin Aksakov ve Pogodin gibi Rus isimler Slavcılığın gelişmesi için çaba sarf etmişlerdir. Pogodin zaten güçlü olan Rusya'ya 30 milyon Slavın da eklenmesiyle ortaya çok güçlü bir yapının çıkacağını belirtmiştir. Ancak öncelikle Slav halkın tek bir çatı altında toplanabilmesi için bu unsurların Avusturya ve Osmanlı'dan koparılması gerektiğini söylemiştir.<sup>9</sup>

Konstantin Aksakov'un kardeşi Ivan Aksakov da önde gelen Panslavistlerden biriydi ve onun da amacı Slav ırklarından oluşan bir federasyon kurmaktı. I. Aksakov'a göre bu federasyon; "*Rus kartalının kanatları altında kurulmalıydı*".<sup>10</sup> Bir başka Panslavist Nikolay Danilevski Panslavizmin öncü teorisyenlerinden biriydi. Danilevski'ye göre Avrupa medeniyeti çöküşe geçmişti ve Slavlar Rusya'nın öncülüğünde, yeni ve daha iyi bir medeniyet kurabilirlerdi. Danilevski'nin diğer görüşleri, Rusya'nın İstanbul'u işgal etmesi, Slavları Osmanlı ve Avusturya idaresinden kurtarması ve Rus hâkimiyeti altında birleştirmesiydi.<sup>11</sup>

Panslavizm düşüncesinin fikrî temellerinin nasıl atıldığı ve gelişimi<sup>12</sup> önemli olduğu kadar bu düşüncenin Rus dış politikasına yansması da son derece önemlidir. Çalışmanın Bulgar ve Makedonya sorunları çerçevesinde Osmanlı-Rus ilişkilerini ele alması nedeniyle bu noktadan sonra Rus dış siyasetindeki yerine değinmek uygun olacaktır.

Slavların Rusya etrafında birliğini ele alan Panslavizm, esas olarak kendisini I. Petro (1682-1721) ve II. Katerina (1762-1796) dönemlerinde göstermeye başlamıştır. I. Petro, Rusların meşhur tabir ile "sıcak denizlere inme" politikasının mimarıdır.<sup>13</sup> I. Petro, 1696'da Azak kalesinin alınmasının ardından Karadeniz'e açılmak, İstanbul'u alıp Ege ve Akdeniz'e açılmak istiyordu. Tüm bunların gerçekleştirilmesi için ise Karadeniz'de güçlü bir donanma oluşturmak ve Balkanlar'daki Hristiyan Slavları

<sup>9</sup> Yaşar Onay, *Rusya ve Değişim*, Nobel Yayıncılık, Ankara, 2002, s.42.

<sup>10</sup> İdil Tunçer Kılavuz, *Rus Milliyetçiliğinin Kökenleri: 1917 Öncesi Rus Milliyetçiliği*, Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Sayı:34, 2017, s.209.

<sup>11</sup> Kılavuz, *Rus Milliyetçiliğinin Kökenleri*, s.209-210.

<sup>12</sup> Slavcılık fikrinin gelişim dönemleri hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Mahir Aslan, "Rus Kaynakların Işığında Slavseverlik ve Politik İz Düşümü Panslavizm", *Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi*, Sayı:3, No: 2, 2018, s.62-63.

<sup>13</sup> Süleyman Kocabaş, *Avrupa Türkiyesi'nin Kaybı ve Balkanlarda Panislavizm*, Vatan Yay., İstanbul, 1986, s.52

ayaklandırıp kendi amacına göre kullanmak istiyordu. Petro, 1699 Karlofça Antlaşması'ndan sonra Balkanlar'daki Slav kökenli Ortodoks Hristiyanlar için misyonerler göndermeye başladı. Bu misyonerlerin amacı Bulgar, Sırp ve Rumlar arasında Osmanlı'ya karşı ayrılıkçı fikirler aşılardı.<sup>14</sup>

Çarlık Rusya'yı 1762 yılında idare etmeye başlayan II. Katerina, I. Petro'nun dış politikada takipçisi olarak ifade edilmektedir. Dolayısıyla I. Petro'nun faaliyetlerini devam ettirmek için uğraşmıştır. Katerina bir adım daha ileri giderek Osmanlı'yı yıkıp başkenti İstanbul olan büyük bir Grek İmparatorluğu kurmak istiyordu. Hatta Katerina bu planını o kadar çok önemsiyordu ki 1779 yılında doğan torununa *Konstantin* adını vermişti.<sup>15</sup> Katerina, Grek İmparatorluğu kurma fikrinin yanı sıra Balkanlar'da yaşayan Slavları "Türklerin zulmünden" kurtarmayı da amaçlıyordu.<sup>16</sup>

Rusların takip ettiği politika 1789 Fransız ihtilaline kadar tam anlamıyla başarılı olamamıştı. Ancak ihtilalden sonra ortaya çıkan milliyetçilik akımı Balkanlar'da isyan hareketlerinin başlamasına sebep olmuştur. 1812'de Sırlar özerklik kazanmış, 1829'da ise Yunanlılar bağımsız olmuştu. Bu gelişmeler Rusya'nın I. Petro ve II. Katerina zamanında yavaş yavaş başlayan Panslavizm fikrinin siyasi bir materyal olarak gelişmesinde büyük bir rol oynamıştır. Özellikle 1828-1829 Osmanlı-Rus Savaşı'nın devam ettiği sırada Ruslarla temas geçen Bulgarların Rusya ile yakınlaşmaya başlaması mühim bir detaydır. Bu dönemde Rus-Bulgar yakınlaşmasna katkıda bulunan en önemli isimlerden biri Rus Panslavist Yuriy İvanoviç Venelin idi. Venelin 1829 yılında Osmanlı-Rus Savaşı'nın devam ettiği günlerde "*Eski ve Bugünkü Bulgarlar ve Rusların Siyasi, Etnoğrafik Tarihi ve Dini Bağlar*" adlı bir kitap

---

<sup>14</sup> Mahmut Hüdayi Şentürk, *Osmanlı Devleti'nde Bulgar Meselesi (1850-1875)*, TTK Yayınları, Ankara, 1992, s.74.

<sup>15</sup> Torununu bir Rum gibi yetiştirmek isteyen II. Katerina'nın Rum sütanneler getirttiği, onun doğumu şerefine düzenlenen törenlerde Yunanca şiirler okuttuğu ve Grek devletinin kurulması için ilahî bir görev üstlendikleri ifade edilmektedir. Grek devleti kurma düşüncesinin manevi alt yapısını oluşturma gayreti olarak ifade edilebilecek bu tarz sembolik gösterilerin tek başına anlamı olmadığını ifade etmek gerekir. Projenin gerçekleşmesi için II. Katerina'nın siyasi olarak da destek bulması gerekiyordu ve bu doğrultuda Avusturya İmparatoru Joseph ile ittifak yapma gayretinde olmuştu. Bkz. Sinan Yüksel, "1781 Rus-Avusturya İttifakı ve Grek Projesi", *Güney-Doğu Avrupa Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 23, 2013, s. 102 vd.

<sup>16</sup> Erdoğan Keleş, "Rusya'nın Panslavizm Politikasının Balkanlarda Uygulanmasına Dair Bir Layiha", *Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı:21, Muğla, 2008, s.125.

yayınlamıştı. Bu kitapta Bulgarların Türk olduğu iddialarını yalanlıyor ve onların büyük Slav ailesinin bir ferdi olduklarını savunuyordu.<sup>17</sup>

Milliyetçilik akımının ortaya çıkması ile Panslavizm fikri de ciddi olarak tartışılmaya başlanmıştır. Siyasal bir ideolojiye dönüşmeye başlayan Panslavizm tabiri ilk defa 1826 yılında Slovak yazar J. Herkel tarafından kullanılmıştır. 19. yüzyılın ilk çeyreğinde Hırvatlar, Slovaklar, Slovenler ve Çekler arasında kendisini gösteren Panslavizm 1830'lu yıllardan itibaren Rusya aydınlarının düşüncelerine girmeye başlamıştır.<sup>18</sup>

Panslavistler ilk kez ciddi bir şekilde seslerini 2-12 Haziran 1848'de Prag'da toplanan Slavlar Kongresi'nde duyurmayı başarmışlardı.<sup>19</sup> Kongreye Çek tarihçi Palacky başkanlık etmiş, Wuk Karaciç, Safarik, papaz Miroladow ve anarşit Bakunin gibi önemli panslavistlerin yanı sıra, Rus, Sırp, Çek, Hırvat, Slovak, Leh, Ukraynalı ve Sloven delegelerden toplam 340 kişi katıldı. Kongrede genellikle kültür Panslavizmi üzerinde durulmuş ve en önemli amaçlarından biri Slav ırkları arasında iyi ilişkiler kurmak ve bunun sürekliliğini sağlamak olmuştur. Delegeler tam olarak Rus hâkimiyeti altına girme fikrinden yana olmasalar da yakın zamanda Prag'da Habsburg hanedanına karşı çıkan ayaklanmanın şiddetli bir şekilde bastırılması üzerine hayal edilen Slav birliğinin Rusya'nın katkısı olmadan kurulamayacağını farkında idiler.<sup>20</sup>

Panslavizm fikri her ne kadar güçlenmeye başlasa da Kırım Harbi'ne (1853-1856) kadar Rusya'da pek fazla taraftar toplayamamıştı. Fakat Kırım Harbi'nde Rusların mağlup olması ve Avrupa'da Ruslara karşı artan düşmanca tavır nedeniyle Rusya'da Panslavizme karşı olan ilgi artmaya başladı. Ardından Rus fikir adamlarının önde gelenleri savaş sonrasında II. Aleksandr'ı Slavlara yardım etmek amacıyla bir komite kurulmasına ikna ettiler. 1858 yılında kurulan "Slav Yardım Komitesi" ile birlikte Panslavizm fikrini savunanların sayısı gittikçe yükseldi. Komite 1867'de Petersburg, 1869'da Kiev ve 1870'de Odessa'da şubelerini açmıştır.<sup>21</sup> Özellikle

---

<sup>17</sup> Nahir Dinçer, "Bulgar İhtilalinin Hazırlanmasında Dış Güçlerin Yardımı ve Kültürel Faaliyetler", *İÜ Sosyoloji Konferansları Dergisi*, Cilt: 21, 1986,

<sup>18</sup> Ayrıntılı bilgi için bkz. Kohn, *Panslavizm ve Rus Milliyetçiliği*, s.33-54.

<sup>19</sup> <https://www.ohio.edu/chastain/ac/congslav.htm> (ET: 27.11.2020)

<sup>20</sup> Mithat Aydın, "19. Yüzyıl Ortalarında Panslavizm ve Rusya", Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, Sayı: 15, 2004, s.111. Çağ, "Panslavizm Fikri Temelleri...", s.212-213.

<sup>21</sup> Sevilya Aslanova, *20. Yüzyılın Başında Rusya'nın Osmanlı Politikası (1903-1917)*, İlkim Ozan Yay., Konya 2011, s.15. Aydın, *19. Yüzyıl Ortalarında Panslavizm ve Rusya*, s.213.

savaşta alınan mağlubiyetin intikamını almak, 1856 Paris Antlaşması'nı ortadan kaldırma isteği ve Osmanlı'ya karşı artan düşmanlığın da etkisiyle Panslavizm ciddi ciddi Rusya'nın yayılmacı politikasını ifade eder hale gelmeye başlamıştı.<sup>22</sup>

1870'li yıllara geldiğimizde Panslavist hareketlerini sistemleştiren Rusya, Balkanlar'daki faaliyetlerine hız vermiş ve buradaki halkları Osmanlı lehinde ayaklanmaları için teşvik etmeye başlamıştı. Bu dönemde Rusya'da Panslavizm'in en büyük savunucusu Rusya Dışişleri Bakanlığı Yakın-Şark Masası başkanı İgnatiyev idi.<sup>23</sup> 1864 yılında İstanbul'a sefir olarak atanan İgnatiyev'in öncelikli amacı, Osmanlı Sultanını ve devlet adamlarını etkisi altına almak ve Osmanlı hâkimiyetindeki Slavları isyana teşvik etmektir. Nitekim başarılı da olmuştur. 1870 yılında Sadrazam Mahmud Nedim Paşa'nın yardımıyla Bulgar Eksarhlığının kurulmasını sağlayan İgnatiyev, Bulgar ayrılık hareketinin hız kazanmasına vesile olmuştur.<sup>24</sup>

Faaliyetlerine devam eden İgnatiyev Rusya'dan gelen yeni komitacılar ile birlikte Balkan halklarını kışkırtmaya devam etti. 1875 yılında Hersek'teki Sırlar sözde vergilerin fazlalığından şikâyet edip isyan ettiler. Bu ayaklanma Panslavist komitacıların desteklediği ilk ciddi ayaklanma idi.<sup>25</sup> Slav komita başkanı Aksakov diğer bir komitacı Vladimir Çerkasski'ye gönderdiği mektuplarda komitenin ayaklanmada bir etkisi olmadığını, tamamen yerel halkın gerçekleştirdiğini söylese de Hersek'e isyana katılması için gönderilen komitacı Yovan Popoviç'in Aksakov'a çektiği mektupta yazanlar Aksakov'un söylemini yalanlamaktaydı.<sup>26</sup>

Kapıcı, Panslavizmin siyasi hikâyesinde üç önemli olayın olduğunu belirtmiştir. Bunların 1848 Prag Slav Kongresi, 1867 Moskova Slav Kongresi<sup>27</sup>, az

<sup>22</sup> Demiroğlu, *Rus Kaynaklarına Göre Rusya'nın Balkan Siyaseti...*, s.99. Kocabaş, *Avrupa Türkiyesi'nin Kaybı...*, s.278.

<sup>23</sup> Keleş, *Rusya'nın Panslavizm Politikası...*, s.131.

<sup>24</sup> Keleş, *Rusya'nın Panslavizm Politikası...*, s.131-132.

<sup>25</sup> Hersek isyanını 1875-1878 arasında yaşanacak Balkan krizinin başlangıcı olarak gösterebiliriz. Hersek'in bu krizin çıkmasındaki önemini Sosnovsky şu ifadelerle aktarmıştır; “Eğer bütün Balkan sorunu büyük bir volkan olarak kabul edilirse, onun en aktif krateri Bosna ve Hersek'tir.” Mithat Aydın, “Bosna-Hersek Ayaklanması (1875)'nda Panslavizmin Etkisi Ve Sırbistan Ve Karadağ'ın Rolü”, *Belleken*, Cilt: 69, Sayı: 256, 2005, s.4.

<sup>26</sup> Mahir Aslan, “Osmanlı'nın Balkanlar Bölgesinde Panslavist-Ortodoks Düşüncenin Oluşmasında Slav Yardımlaşma Cemiyeti'nin Rolü (1859-1878)”, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Basılmamış Doktora Tezi), İstanbul, 2018, s.174.

<sup>27</sup> 1848 Prag'tan sonra ikinci Slav Kongresi olarak adlandırılan bu kongrede tartışılan konular oldukça önemlidir. Slav birliğinin din, alfabe ve dil birliği gerektirdiği bu nedenle bütün Slavların Ortodoks mezhebinde olmaları ve Slav alfabesini kabul etmeleri gerektiği vurgulanmıştır. Ayrıca bu kongrede Slav dünyasının, birincisi Rusya olmak üzere, ikincisi başkenti Prag olan Slav İmparatorluğu ve üçüncüsü ise başkenti Belgrad olan Güney Slav Krallığı olmak üzere toplam üç parçaya bölünmesi hakkında bir takım görüşler ortaya atılmıştır. Ergenekon Savrun, “Balkan Milliyetçilikleri Bağlamında

önce değindiğimiz ve ilk ciddi Slavist ayaklanma olarak nitelendirdiğimiz 1875 Hersek isyanı ve Slav dayanışmasını körükleyen 93 Harbi olduğunu söylemiştir.<sup>28</sup>

Hersek isyanından kısa bir süre sonra 1876'da Bulgar ayaklanması meydana gelmiştir. Bu ayaklanma diğer ayaklanmalara göre daha farklıdır. Çünkü Rusya bir Bulgar ayaklanmasını daha önceden sistematik bir şekilde planlamıştı. Yıllar öncesinden eğitim, kültür ve basın yoluyla Bulgarları ayaklanmaları için propagandalar yürütmüştür. Özellikle 19. yüzyılın ortalarından itibaren Ruslar, Bulgar gençlerini Moskova, Petersburg ve Odessa gibi şehirlere götürüp Panslavizm fikrini zihinlerine aşılyordu. Rusya isyan edecek Bulgarlara gizlice silah depolamalarına yardım etmiş, Eflak'ta bulunan Bulgar göçmenlerden çeteler dahi kurmuştur. Ayrıca isyandan önce Filibe, Sofya, Pazarcık gibi yerlerde komitacılar vasıtasıyla toplantılar düzenlenmesini sağlamıştır.<sup>29</sup>

Bulgar ayaklanması Hersek ayaklanması gibi kısa sürede bastırılrsa da Rus ve Avrupa kamuoyunu meşgul ederek Osmanlı'ya karşı propaganda sürecini beraberinde getirmiştir. Yaklaşık 3000 Bulgar ve 500 Türk'ün hayatını kaybettiği bu isyanlar sırasında bazı batılı kaynaklar ölen Bulgarların sayısını olduğundan daha yüksek göstererek Müslüman-Hristiyan ayrımı üzerinden propagandalar yapmışlardır.<sup>30</sup> Ek olarak belirtmek gerekir ki isyan başarısız olmasına rağmen Rusların Bulgarlar üzerindeki etkisi ve planları bitmemiştir. Nitekim Aksakov ve Çerkasski'nin<sup>31</sup> önderliğinde Slav komitesinin 93 Harbi'nde özel olarak silahlandırdığı gönüllü Bulgarlar Rusya'nın yanında savaşa katılmıştır.<sup>32</sup>

---

Sırp, Yunan ve Bulgar Milliyetçiliklerinin Karşılaştırılması”, *Avrasya Çalışmaları Dergisi*, Sayı:4, 2016, s.10.

<sup>28</sup> Özhan Kapıcı, “Osmanlı – Rus İlişkilerinde N.P. İgnatyev Dönemi ve Rusya'nın Osmanlı Siyaseti (1864-1877)”, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Basılmamış Doktora Tezi), Ankara, 2013, s.423.

<sup>29</sup> Serap Toprak, “XIX. Yüzyılda Balkanlarda Ulusçuluk Hareketleri ve Avrupalı Devletlerin Balkanlar Politikası”, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Basılmamış Doktora Tezi), Ankara, 2011, s.323-325. Asker, *Panslavizmin Çarlık Rusyası'nın...*, s.34.

<sup>30</sup> Asker, *Panslavizmin Çarlık Rusyası'nın...*, s.34.

<sup>31</sup> 93 Harbinden kısa bir süre önce Çerkasski'nin öncülüğünde “Bulgaristan Mülki İdare Teşkilatı” kuruldu. Teşkilat üyeleri çıkacak olası bir Osmanlı-Rus savaşının “ırk ve yok etme” savaşını olacağını düşünüyordular. Nitekim “*Yumurta kırmayı göze alamayan omlet yiyemez.*” düşüncesiyle hareket eden üyeler, savaş ile birlikte özellikle Tuna ve Edirne vilayetindeki Türklerin yerlerinden edilmesi veya katledilmesi gerektiğini savunuyorlardı. Mustafa Burma, “Bulgaristan'ın Osmanlı İmparatorluğu'ndan Ayrılış Sürecinde Bulgar Ayaklanmaları”, *Balkan Araştırma Enstitüsü Dergisi*, Cilt: 1, Sayı:1, 2012, s. 80.

<sup>32</sup> Aslan, *Osmanlı'nın Balkanlar Bölgesinde...*, s.206-207.



Bulgar ayaklanmasının ardından aynı yıl 1876'da Slavlar içerisinde artan Türk düşmanlığı ve Slav komitelerinin teşvikiyle birlikte Sırp ve Karadağlılar Osmanlı'ya savaş ilan ettiler. Sonrasında da Rusya beklediği fırsatı bulup Osmanlı'ya doğrudan savaş ilan etti ve malum 93 Harbindeki süreç yaşanmıştır. 93 Harbi'nde aldığı galibiyet ile Balkanları parçalamayı başaran Rusya asıl hedefi olan İstanbul ve Boğazlar konusunda başarısız olmuştu. Ancak hedeflerinden vazgeçmeyecek olan Ruslar harpten sonra da Balkanlar'daki Panslavist politikasına ve Boğazları ele geçirme çalışmalarına devam edecekti.<sup>33</sup>

## 1.2 Osmanlı'nın Panislamizm Politikası

Avrupalı devletlerin Osmanlı Devleti'ne müdahalelerine karşı durabilmek için İslam'ın birleştirici gücünü yeniden etkili kılmayı amaçlayan *Panislamizm* veya *İttihad-ı İslam* hareketinin fikrî alt yapısı 19. yüzyılın sonlarına doğru ortaya çıkmıştı. İdeolojik olarak İslam medeniyetinin temel değer ve geleneklerine yeniden sarılmak, *İslam Birliği* olarak nitelendirilir. Politik açıdan baktığımızda ise Sultan II. Abdülhamid Avrupalı devletlerin Osmanlı'nın iç siyasetine çok fazla karıştığı ve baskı uyguladığı bu dönemde halifeliğin güç ve konumundan yararlanarak siyasi ve diplomatik olarak sürdürdüğü denge siyasetini devam ettirmek için uğraşmıştır.<sup>34</sup>

İttihad-ı İslam kavramı olarak ilk defa Namık Kemal tarafından Hürriyet gazetesinin 10 Mayıs 1869 tarihli sayısında kullanılmıştı. Daha sonra Yeni Osmanlılar diğer yayın organlarında ve özellikle Basiret gazetesinde konu ile ilgili tartışmalar yapmaya başlamıştır. Avrupa'da ise İttihad-ı İslam'ın karşılığı olarak görülen *panislamizm* tabiri ise ilk defa 1875'te kullanılmıştır.<sup>35</sup> Panislamizm kavramı daha sonra Franz von Werner'in 1877'de yayımladığı *Turkische Skizzen*'de yer almış, Gabriel Charmes 1881'den itibaren *Revue de deux mondes* adlı eserinde kullanmaya başlamış ayrıca Charmes bu konuyla ilgili bir de kitap yayınlamıştır. Panislamizm kavramı İngilizce yayınlarda ilk olarak Wilfred W. Scawen Blunt'ın Ocak 1882'de

<sup>33</sup> Çağ, *Panslavizm Fikri Temelleri...*, s.216.

<sup>34</sup> Mahmut Akpınar, "Emperyalizm İle Mücadelede İç ve Dış Politikanın Bir Enstrümanı Olarak II. Abdülhamid'in İslam Birliği Siyaseti", *CÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt: 36, Sayı:2, s.80.

<sup>35</sup> Mümtaz'er Türköne, *Siyasi İdeoloji Olarak İslamcılığın Doğuşu*, Etkileşim Yayınları, İstanbul, 2011, s.199.

Fortnightly Review’de yayımladığı *The Future of Islam* başlıklı makalelerinde geçmektedir. Daha sonra yaygın olarak kullanılmaya başlanan bu tabir 1890’lardan itibaren çok fazla makalenin konusunu oluşturmuştur.<sup>36</sup> Bu bilgilere bakarak kavram olarak *Panislamizm’in* Avrupalı yazarlar tarafından ortaya atıldığını söyleyebiliriz.

Her ne kadar *Panislamizm* bir terim olarak kullanılmasa da ilk kez 1774 Küçük Kaynarca Antlaşması’nda Osmanlı’nın Kırım’daki Müslümanlar için dini yargı hakkını talep etmesiyle keşfedildiğini söyleyebiliriz. Kırım gibi 16. yüzyıldan beri devletin dış ilişkilerinde önemli bir rol oynayan Müslüman bir yerin elden çıkması söz konusu olamazdı. Osmanlı sınırları içerisinde yaşayan gayrimüslimleri devletin içişlerine karışmak için mezheplerine göre istismar eden Avrupalı güçlere karşı Osmanlı Sultanının Müslümanların halifesi olmak sıfatıyla Kırım’da yaşayan Müslümanların da dini reisi olduğunu ve dolayısıyla Müslümanların dini hayatlarının düzenlenmesi işinin doğrudan İstanbul’dan Halifenin onayı ile yapılması anlaşmaya dahil edilmişti. Bu gelişmenin ardından halifeliğin gücü İslam birliği düşüncesi ekseninde II. Abdülhamid dönemine kadar gündeme pek gelmemiştir.<sup>37</sup>

19. yüzyılın ikinci yarısında başta Rusya olmak üzere Avrupa devletlerinin emperyalist politikalarını hızlandırdığı görülmektedir. Özellikle Rusya bu dönemde Türkistan hanlıklarına ilgisini arttırmıştı. İlk başlarda keşif çalışması sebebiyle bölgeye giren Ruslar ardından “vahşi Asya’ya medeniyet götürüyoruz” iddiasıyla harekete geçmiş ve 1860-1875 yılları arasında Türkistan hanlıklarını işgal etmiştir.<sup>38</sup> Rus işgali nedeniyle hanlıklar Osmanlı Devleti’nden yardım istemişlerdi. Hanlıklarda yaşanan işgallerin ve şiddet olaylarının duyulması ve İstanbul’a gelen temsilcilerin anlattıklarından sonra Osmanlı’da yaşayan Müslümanların dinî duyguları kabarmış, kamuoyunda Rusya aleyhinde söylemler yer almaya başlamıştı. Özellikle basın, ülkedeki Müslüman halkın duygu ve düşüncelerini etkileyip İslam Birliği fikrine odaklanmaları için çaba sarf etmiştir.<sup>39</sup> Osmanlı ve Çarlık Rusya arasındaki 93 Harbi süreci de bu fikre olan bağlılığı daha da arttırmıştır. Çünkü Panslavizm çerçevesinde Balkanlar’daki Slav unsurları Osmanlı’ya karşı ayaklandırmak için büyük çaba sarf

<sup>36</sup> Metin Hülagu, *Pan-İslamist Faaliyetler: 1914-1918*, Boğaziçi Yayınları, İstanbul, 1994, s. 12.

<sup>37</sup> Namık Sinan Turan, “Osmanlı Hilafetinin 19. Yüzyılda Zorlu Sınavı: II. Meşrutiyet’e Giden Süreçte ve Sonrasında Makam-I Hilafet”, İ.Ü. *Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, No:38, İstanbul, 2008, s.284-285.

<sup>38</sup> Mehmet Saray, *Rus İşgali Devrinde Osmanlı Devleti İle Türkistan Hanlıkları Arasındaki Siyasi Münasebetler (1775- 1875)*, TTK Yayınları, Ankara, 1994, s.73.

<sup>39</sup> Akpınar, *Emperyalizm İle Mücadele...*, s.88.

eden Rusya, bu doğrultuda Balkanlarda Osmanlı'yı yalnız bırakmaya çalışmıştır. Neticede Osmanlı Devleti Balkanlar'da Rusya'nın destek verdiği bir takım isyanlarla uğraşmak zorunda kalmıştır. İki devlet arasındaki mücadele sonunda 1877 yılında savaşa dönüşmüş ve 93 Harbi olarak bilinen savaşta Osmanlı, tarihinin en ağır yenilgilerinden birini almıştır.<sup>40</sup>

Osmanlı Devleti savaşı sona erdiren Ayastefanos<sup>41</sup> ve Berlin<sup>42</sup> Antlaşmalarıyla birlikte yarısı Müslüman olan 5 milyona yakın nüfusunu ve topraklarının yaklaşık üçte birini kaybetti. Tanzimatla gelişen Osmanlıcılık fikrine büyük bir darbe vuran bu gelişmeler devletin geleceği için Müslüman halktan başka dayanağın olmadığı anlaşılmasını sağladı. Kısa sürede gerçekleşen olaylar ülkenin demografik yapısını da ciddi biçimde değiştirmişti. 1880'lere baktığımız zaman Balkanlar'daki kayıplar ve kaybedilen yerlerden gelen muhacirler Müslüman nüfus oranını %70'lere çıkarmıştı. 93 Harbi, aynı zamanda Paris Antlaşması'na rağmen Osmanlı'nın toprak bütünlüğü için Avrupa devletlerine güvenilemeyeceğini bir defa daha ortaya çıkarmıştı.<sup>43</sup>

Yaşanan gelişmeler Osmanlı kamuoyunda şiddetli bir tepki ile karşılandı. Başta Basiret, Sabah ve Vakit gazeteleri, bir Müslüman ittifakından söz etmeye başlayıp hilafete bağlı olan milyonlarca Müslümanın Osmanlı'ya yönelik bu saldırgan tavırlara kayıtsız kalmayacağı fikrini yaymaya başladılar. Nitekim İslam dünyasından gelen tepkiler de bunu kanıtlamaktaydı. Diğer yandan İslam devletlerinin hızlı bir şekilde Avrupalı devletlerinin hâkimiyetine girdiği görülmekteydi. Bu dönemde Avrupalı devletlerce işgale uğrayan Müslüman memleketlerden kaçan veya sürgün edilen Müslüman aydınlar Osmanlı'ya sığınıp yardım istemişlerdir. Ayrıca bu aydınlar İslam birliğini kurmak amacıyla kamuoyu oluşturmaya çalışmışlardır.<sup>44</sup>

Osmanlı Devleti özellikle yukarıda da belirttiğimiz gibi 93 Harbinden sonra Rusya'nın uyguladığı Panslavist politika ve diğer Avrupalı devletlerinin işgalci tutumları karşısında Panislamizm'i etkin bir güç olarak kullanmaya çalışmıştır. Bu ekseninde Osmanlı Rusya'ya karşı Türkistan hanlıklarına destek vermekle beraber kendisi gibi Rus tehdidi altında olan İran ile de ilişkileri iyi tutup yakınlaşmaya

---

<sup>40</sup> Akpınar, *Emperyalizm İle Mücadele...*, s.88.

<sup>41</sup> *Muâhedât Mecmûası*, Cilt: IV, TTK Yay., Ankara, 2008, s. 183 vd.

<sup>42</sup> *Muâhedât Mecmûası*, Cilt: V, TTK Yay., Ankara, 2008, s. 110 vd.

<sup>43</sup> Azmi Özcan, "İttihâd-ı İslâm", *TDV İslam Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Cilt: 23, İstanbul, 1988, s.471.

<sup>44</sup> Özcan, *İttihâd-ı İslâm*, s.471-472.

çalışmıştır. İki devlet arasında bir ittifak gerçekleşmese de ilişkiler dostluk ve iyi niyet gösterileri ile devam etmiştir. Nitekim 1900 yılında İran Şahı Muzafferüddin'in İstanbul'a ziyareti iyi ilişkilerin bir göstergesi niteliğindedir.<sup>45</sup> Ayrıca İran'da Safer ayının sonlarında matem ayini yapıldığı ve daha önce yalnız İran Şahı için dua edilirken bu sefer Osmanlı Padişahına da dualar yapıldığı kaynaklarda yer almaktadır.<sup>46</sup>

Osmanlı Devleti dış politikada Rusya dışında diğer Avrupa devletlerine karşı da Hilafetin gücünü kullanarak emperyalist emellerine engel olmak ve bu devletler ile ilişkilerinde bir denge kurmak istemiştir. Arap Yarımadası, Kuzey Afrika, Hindistan ve Çin gibi bölgelerdeki Müslümanlarla iletişim kurup amacını gerçekleştirmeye çalışmıştır.<sup>47</sup>

II. Abdülhamid'in Panislamizm politikasına yönelmesindeki ana sebep daha öncede belirttiğimiz gibi özellikle 93 Harbi sonrası ülke içerisinde oluşan demografik yapıdır. Sultan ülke içerisinde artan Müslüman nüfus arasındaki bağı güçlendirip diğer Müslüman halklar ile ilişkiler kurup bu durumu dış politikada kullanmak istemiştir. Bu çerçevede en azından Müslüman Arnavut ve Arapları son yıllarda artan miliyetçi faaliyetlerden uzak tutmaya çalışmış ve nitekim bir nevi başarılı da olmuştur. Ancak aynı başarıyı Türkistan ve bir süre faaliyet gerçekleştirilmek istenen Kafkasya bölgesinde yaşayan Dağıstanlılar ve Çerkesler üzerinde yakalayamamıştı.<sup>48</sup>

Çalışmamız çerçevesinde genel olarak bir değerlendirme yapacak olursak II. Abdülhamid Panislamizm politikasını başta Rusya olmak üzere diğer Avrupa devletleri ile ilişkilerinde bir koz olarak kullanmak istemişti. Ancak bu politika hedeflenen başarıya ulaşamamış ve teoride kalmıştır. Bunun akabinde Rusya'nın uyguladığı Panslavizm politikası da ilk başlarda özellikle Bulgarlar üzerinde etkili olmuştu. Ancak bir süre sonra Bulgarların Rus himayesi altında kalmak istememelerinden dolayı bu politikada etkisini zamanla kaybetmiştir.

---

<sup>45</sup> Akpınar, *Emperyalizm İle Mücadele...*, s.100. Özcan, *İttihâd-ı İslâm*, s.473.

<sup>46</sup> BOA, Y..A...HUS., 160/97.

<sup>47</sup> II. Abdülhamid'in diğer ülkeler ile Panislamist politika kapsamındaki ilişkileri hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Gökhan Çetinsaya, "II Abdülhamid Döneminin İlk Yıllarında İslam Birliği Hareketi (1876-1878)", Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Basılmamış Doktora Tezi), Ankara, 1988, s.71-108. Akpınar, *Emperyalizm İle Mücadele...*, s.91-111.

<sup>48</sup> Beyhan Asma, "Türk-Rus Edebiyatı ve Tarihi Araştırmalarına Göre II. Abdülhamid Döneminde Osmanlı-Rus İlişkileriyle Birlikte Panslavizm ve Panislamizm Faaliyetleri", *CIEPO Uluslararası Osmanlı Öncesi ve Osmanlı Tarihi Araştırmaları 6. Ara Dönem Sempozyumu*, Cilt: 1, Uşak, 2011, s.176-178.

## 2. BÖLÜM

### II. ABDÜLHAMİD DÖNEMİ OSMANLI DEVLETİ'NİN DIŞ POLİTİKASI VE RUSYA İLE GERGINLIĞI AZALTMA ÇABALARI

#### 2.1 II. Abdülhamid'in Genel Dış Politikası

II. Abdülhamid 31 Mart 1876'da tahta çıktığında devlet gergin bir siyasi ortamın içerisinde idi. Saltanatının ilk yılları Balkanlarda çıkan Sırp, Bulgar ve Bosna-Hersek isyanları havayı daha da kötüleştiriyor adeta büyük bir savaşa davetiye çıkarıyordu. Nitekim korkulan olmuş ve Osmanlı-Rus savaşı patlak vermişti. Savaştan ağır bir yenilgi alan Osmanlı sonrasında imzalanan Berlin Antlaşmasıyla da adeta parçalanma eşiğine gelmişti.<sup>1</sup>

Tahta çıkar çıkmaz tabiri caizse ne olduğunu anlamadan kendisini isyanlar ve büyük bir savaşın içinde bulan Sultan II. Abdülhamid'i zor bir dönem beklediği kesindi. Saltanatının ilk yıllarında yaşanan acı olaylar Sultan'ın bundan sonraki dönemde uygulayacağı dış politikada daha tedbirli hareket etmesine neden olmuştur.<sup>2</sup>

II. Abdülhamid, devletin siyasi, iktisadi ve ekonomik durumunun bilincinde olmuş ve devletin bu zor döneminde parçalanmaması için elinden geleni yapmıştır. Her ülkeyi ayrı ayrı değerlendirip ona göre bir politika uygulamaya çalışan Sultan, çoğu zaman büyük devletlerin aralarındaki çekişmelerden yararlanma yolunu seçmiştir. Böylece II. Abdülhamid'in devletin varlığını korumak için barışçıl hamlelerle denge politikasını sürdürmeye çalıştığını söyleyebiliriz.<sup>3</sup>

---

<sup>1</sup> Vahdettin Engin, *II. Abdülhamid ve Dış Politika*, Yeditepe Yay., İstanbul, 2017, s.24.

<sup>2</sup> Namık Sinan Turan, *İmparatorluk ve Diplomasi*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yay., İstanbul, 2014, s.429.

<sup>3</sup> Necmettin Alkan, *Gelenek ve Modernitede Denge Sultan II. Abdülhamid*, Erdem Yay., İstanbul, 2018, s.101.

### 2.1.1 İngiltere'ye Karşı Tutumu

Osmanlı-İngiltere diplomatik ilişkileri resmi olarak 16. yüzyılda başlamıştır. İlk dönemlerde ilişkiler dostluk içinde gelişti ve İngiltere ticari imtiyazlar kazandı. 18. yüzyılda İngiltere kendi çıkarlarını da işin içine katarak Osmanlı'yı Rusya'ya karşı koruma politikasına gitti. Böylece iki ülkenin yakınlaşması sağlayan ülke Rusya oldu. Rusya'nın Akdeniz'e inme planlarını ve Balkanlar üzerinde hâkimiyet sağlama çabasını gören İngiltere, Rusya'yı kendi siyasi ve ekonomik menfaatlerine karşı bir tehdit olarak görmeye başladı. Ardından İngiltere Osmanlı'yı Rusya karşısında destekleyerek Rusya'nın Karadeniz'de kalması için çaba sarf etti. İngiltere'nin bu politikası 19. yüzyılın ortalarında bozulmaya başladı. Özellikle 1875'te İngiltere'de yaşanan hükümet değişikliği Osmanlı ile ilişkilerin kötüleşmesine yol açtı.<sup>4</sup>

Sultan II. Abdülhamid'e göre dönemin en tehkileli iki devleti İngiltere ve Rusya idi. Hatta Vahdettin Engin'e göre Sultan İngiltere'yi Rusya'dan daha tehlikeli görmekteydi. Çünkü İngilizler askeri olarak güçlü olduğu kadar entrika çevirmekte de üstlerine yoktu.<sup>5</sup>

Sultan'ın İngilizlere bakışı özellikle Ayastefanos ve Berlin Antlaşmalarından sonra değişmeye başlamıştır. Sultan'a göre İngiltere 93 Harbi'nde verdiği sözleri tutmamış ve Osmanlı'yı yalnız bırakmıştı. Böylece İngiltere'nin de artık Osmanlı'yı parçalamaya çalışacağı düşüncesi oluşmaya başlamıştı. Nitekim Berlin Antlaşması'ndan önce İngiltere'nin Osmanlı ile bir anlaşma yapıp Kıbrıs'a yerleşmesi ve ardından 1882'de de Mısır'ı işgal etmesi bu düşüncüyü kanıtlar nitelikteydi. Ayrıca bunlara ek olarak 1880 yılında Abdülhamid'in de çok iyi bildiği Türk düşmanı Gladstone'un İngiliz hükümetinin başına geçmesi İngilizlere olan güvenin ne derece gerilediğini göstermektedir.<sup>6</sup>

Son zamanlardaki gelişmeler her ne kadar İngilizlere güvenin bittiğini gösterse de II. Abdülhamid hiçbir zaman İngilizleri tamamen silip atmamıştır. Mümkün

---

<sup>4</sup> Taha Niyazi Karaca, "Dostluktan Çatışmaya: Osmanlı Dönemi Türk-İngiliz İlişkileri", Türk-İngiliz İlişkileri Dergisi, 2020, Cilt: 1, Sayı:1, s.11.

<sup>5</sup> Engin, *II. Abdülhamid ve Dış Politika*, s.24-25.

<sup>6</sup> Orhan Koloğlu, *Abdülhamid Gerçeği*, Pozitif Yay., İstanbul 2018, s.266-267.

olduğunca denge politikası kapsamında diğer devletlerle olan çekişmelerinde kullanmaya çalışmıştır.

### 2.1.2 Fransa'ya Karşı Tutumu

İngiltere ile olduğu gibi Osmanlı ve Fransa ilişkileri gerçek anlamda Kanuni Sultan Süleyman döneminde dosthane bir şekilde başlamıştır. Fransa, Avrupa'daki devletler arasında ticari ve diplomatik ilişkileri en eskiye dayanan devletlerden biriydi. Dönemin güçlü devleti Osmanlı Fransa'ya yapılan anlaşma ile bir takım imtiyazlar vermiştir. Bu imtiyazlar sayesinde Fransa doğuda ticaret etmeye başlamış ve kendi çıkarlarını kollamaya başlamıştı. 18. yüzyıl başlarında Rusya ve Avusturya'nın Osmanlı'ya olan baskısı artmaya başlamış ve Osmanlı zaman zaman zor durumlara düşüyordu. Nitekim Fransa bölgedeki çıkarları için olayların gidişatına göre Osmanlı'nın yanında görünüyordu. Ancak siyasi işbirliğinden uzak duruyordu.<sup>7</sup>

Osmanlı-Fransa ilişkileri Fransız ihtilali döneminde normal seyrinde devam etmiştir. Ancak 1798'de Napolyon'un Mısır'ı işgali iki devlet arasındaki dosthane ilişkilerin bozulmasına sebep olmuştur. Hatta Osmanlı bu hareketi iki devlet arasındaki dostluğa bir ihanet olarak değerlendirmiştir. Fransızların bu hamlesinden sonra Osmanlı ilişkilerini gözden geçirmiş ve Fransa ile denge siyaseti gütmeye başlamıştı.<sup>8</sup>

II. Abdülhamid döneminde İngiltere ile birlikte gözden düşmeye başlayan ikinci devlet olan Fransa 19. yüzyıla kadar az öncede bahsettiğimiz üzere Osmanlı ile ilişkilerinde dostane tavırları ile bilinen bir devletti. Ancak 19. yüzyıldan itibaren Akdeniz'deki rekabet ve Fransa'nın burada daha fazla söz sahibi olma isteği iki ülke arasındaki ilişkileri zedelemeye başlamıştı. İlk olarak 1830'da Cezayir'in ve ardından 1881'de Tunus'un işgali Osmanlı'nın Fransaya karşı olan tavırlarının değişmesine neden olmuştur.<sup>9</sup>

---

<sup>7</sup> Haşim Şahin, "Doğu Sorunu Çerçevesinde Osmanlı-Fransız İlişkileri (Başlangıcından Paris Barışına (1856))", *A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 2009, Sayı: 40, s.310.

<sup>8</sup> Şahin, *Doğu Sorunu...*, s.310.

<sup>9</sup> Rıfat Uçarol, *Siyasi Tarih (1789-1994)*, Filiz Kitabevi, İstanbul, 1995, s.379-380.

Özellikle Tunus'un işgali II. Abdülhamid'i bir hayli üzmüştür. Çünkü Fransızlarla iyi ilişkiler kurma düşüncesi ağır yara almıştı. Oysaki Sultan Mısır meselesinde İngiltere'nin karşısında duran Fransa ile bölgede ilişkilerini geliştirebileceğini düşünmüştür. Ancak her şeye rağmen Fransa ile de ilişkiler kesilmemiş ve denge politikası kapsamında yararlanılmaya çalışılmıştır.<sup>10</sup>

### 2.1.3 Almanya'ya Karşı Tutumu

Almanya, II. Abdülhamid döneminde Osmanlı'nın en çok ikili ilişkilerde bulunduğu devletlerin başında gelmektedir. Sultan tahta çıktığından bu yana İngiltere ve Fransa'ya kuşku ile yaklaşıyordu. Nitekim Berlin Antlaşmasıyla birlikte bu devletlere olan güvenini tamamen kaybetmişti. Artık devletin ömrünü devam ettirebilmesi için yeni bir müttefike ihtiyacı vardı. Bu ihtiyacın bir numaralı adayı ise son yıllarda siyasi birliğini tamamlamış, gittikçe güçlenen ve Avrupa'da söz sahibi olmaya başlayan Almanya idi.<sup>11</sup>

1870'de Almanya'nın Sedan savaşında Fransa'yı mağlup etmesi Alman siyasi birliğinin tamamlanmasının önünü açmıştı. Nitekim 1871'de Başbakan Bismarck'ın büyük çabaları dahilinde Almanya ulusal birliğini tamamlayıp İmparatorluğunu ilan etti. Almanya'nın Fransa'yı yenip ulusal birliğini tamamlaması Avrupa'daki dengelerin yeniden değişeceği anlamına geliyordu.<sup>12</sup>

1871'den Berlin Kongresi'ne kadar "Doğu Sorunu" ile pek ilgilenmeyen ve barışçıl yollarla savaş yorgunluğunu üstünden atmak isteyen Almanya, 1878 Berlin Antlaşması'ndan sonra yönünü doğuya çevirmeye başlamıştır. Bunun en büyük nedeni ise yükselen Alman sanayisine ham madde kaynakları bulmak ve malları ihraç etmek için yeni pazarlar açmak idi.<sup>13</sup>

---

<sup>10</sup> Koloğlu, *Abdülhamid Gerçeği*, s.268.

<sup>11</sup> Özgür Yıldız, *Ana Hatlarıyla Yakınçağ Tarihi*, Yeditepe Yay., İstanbul, 2017, s.137-138.

<sup>12</sup> Cenk Reyhan, "Türk-Alman İlişkilerinin Tarihsel Arka Planı (1878-1914)", *Belleten Dergisi*, (Nisan 2005), Cilt: 69, Sayı: 254, s. 3.

<sup>13</sup> M. Nail Alkan, "Hayranlık, Dostluk ve Çıkar Üçgeninde Türk-Alman İlişkileri", *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (Nisan 2015), Sayı:34, s.42.



Hem Sultan II. Abdülhamid'in hem de Almanya'nın bölgede ömrünü sürdürebilmek ve söz sahibi olabilmek için birbirlerine ihtiyacı vardı. Sultan'ın daha Padişah olmadan önce de zaten Almanlara karşı bir yakınlığı vardı. Bu yakınlık 1867'de amcası Sultan Abdülaziz ile birlikte gittikleri Avrupa seyahatinde başlamıştır. Sultan Alman askerlerinin disiplini, hal ve hareketlerinden bir hayli etkilenmiştir. Hatta 1870 Alman-Fransız savaşında doktoru Hüseyin Atıf Efendi ile Almanların kazanacağına dair bahis oynadığı bilinmektedir.<sup>14</sup>

Osmanlı ile Almanya'nın ilk ciddi yakınlaşması 1880'de Almanya'ya eğitim için subayların gönderilmesi ile başlamıştır. Ardından 1882 yılında Alman askeri heyeti İstanbul'a gelmiş ve Osmanlı ordusunun modernize edilmesi için çalışmalara başlamıştır.<sup>15</sup> Hatta 1885 yılında başka bir heyet ile İstanbul'a gelen Von der Goltz kısa sürede kendini kabul ettirip sevdirmiştir ve Türk dostu olarak anılmaya başlamıştır.<sup>16</sup>

1888'de tahta çıkan II. Wilhelm zamanında ilişkiler ekonomik ve siyasi olarak daha da artmaya başlamıştı. 6 Ekim 1888'de Haydarpaşa-İzmit demiryolu ve İzmit-Ankara demiryolu inşaatı Almanlara verildi. Buna ek olarak Bağdat'a kadar uzanan bir demiryolunun yapımı içinde söz alındı. İki devlet arasındaki ilişkilerde en kritik yıl 1889 yılında II. Wilhelm'in İstanbul'u ziyaret etmesiyle yaşandı. Bu gelişme ile birlikte Almanya Osmanlı üzerindeki etkisini daha da arttırdı. Ayrıca II. Wilhelm'in ziyaretinden sonra 1890 yılında iki devlet arasında bir ticaret anlaşması imzalanmıştır.<sup>17</sup>

Tüm bu gelişmelerden sonra Osmanlı-Alman ilişkileri gelişmeye devam etmiştir. 1898 yılında II. Wilhelm ikinci kez Osmanlı'yı ziyaret etmiş ve bu ziyaret Avrupa'da büyük yankı bulmuştur. Kısaca özetleyecek olursak II. Abdülhamid döneminde başlayan ekonomik, askeri, siyasi ve stratejik yakınlaşma iki devletin

---

<sup>14</sup> Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi*, Cilt: VIII., TTK Yayınları, Ankara, 1995, s.173.

<sup>15</sup> Osmanlı'nın Almanya'ya eğitim için gönderdiği subaylar ve Osmanlı'ya gelen Alman askeri heyeti hakkında ayrıntılı bilgi için bakınız. Kemal Beydilli, "II. Abdülhamit Devrinde Gelen İlk Alman Askeri Heyeti Hakkında", *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, (İstanbul 1979), Sayı:32, s. 481-494.

<sup>16</sup> İlber Ortaylı, *İkinci Abdülhamid Döneminde Osmanlı İmparatorluğunda Alman Nüfuzu*, AÜ Siyasal Bilgiler Fakültesi Yay., Ankara, 1981, s.60-61.

<sup>17</sup> Uçarol, *Siyasi Tarih*, s.389.

çıkarları doğrultusunda gerçekleşmiş ve bu süreç bizi I. Dünya Savaşına kadar götürmüştür.<sup>18</sup>

#### 2.1.4 Avusturya'ya Karşı Tutumu

Osmanlı-Avusturya ilişkileri doğrudan 16. yüzyılda Kanuni Sultan Süleyman döneminde başlamıştır. 17. ve 18. yüzyıla kadar askeri, siyasi ve diplomatik olarak devam etmiştir. Bu dönemde iki devlet arasında pek çok anlaşma imzalanmıştır. İki devlet arasındaki münasebetlerin ortaya çıktığı ilk dönemlerden itibaren yaşanan ilişkiler iki devletin diplomasi anlayışlarına da yansımıştır.<sup>19</sup>

Balkanlarda yaşayan milletlerin geleceğini hazırlamaya başlayan 18. yüzyıl Osmanlı-Avusturya ilişkileri hem ticari hem diplomatik hem de kültürel ve idari yönlerde olmuştur. 1739 tarihinde imzalanan Belgrad Antlaşması'ndan sonra Osmanlı devleti ile Avusturya bir barış dönemine girmiştir. Osmanlı devletinde Avusturya'ya bir takım imtiyazlar vermiştir. 1727'de imzalanan Seyr-i Sefain Sözleşmesi ile Avusturya İmparatorluğu gemileri Cezayir, Tunus ve Trablusgarp limanlarına sığınabilecek ve serbest ticaret hakkına sahip olacaklardı. Bu durumu 19. yüzyıla kadar devam etmiştir.<sup>20</sup>

II. Abdülhamid dönemine bakacak olursak, Sultan izlemiş olduğu politika ile diğer devletlere uyguladığı denge siyasetini Avusturya'ya da uygulamıştır. Avusturya'nın Rusya ile hedeflerinin çakıştığını bilen Sultan iki devlet arasındaki atışmaları kendi lehine döndürmeye çalışmıştır. Özellikle Makedonya bölgesindeki mücadelede söz sahibi olmak isteyen Avusturya bölgedeki karışıklıkları bahane edip, burada yaşayan hristiyan unsurları himaye etme gerekçesini göstererek zaman zaman bölgeye müdahale etmeyi denemişti. Ancak Rusya ve İngiltere'nin muhalefetinden dolayı vazgeçmiştir. Genel hatlarıyla Sultan II. Abdülhamid Avusturya'nın

---

<sup>18</sup> Necmettin Alkan, "Dış Siyasetin Bir Aracı Olarak Hükümdar Gezileri: Kaiser II. Wilhelm'in 1898 Şark Seyahati", *Osmanlı Araştırmaları Dergisi*, (İstanbul 2008), Cilt: 31, Sayı:31, s.15.

<sup>19</sup> Uğur Kurtaran, "XVIII. Yüzyıl Osmanlı-Avusturya Siyasi İlişkileri", *Tarih Okulu Dergisi*, 2014, Sayı:17, s.394.

<sup>20</sup> İlber Ortaylı, "Osmanlı İmparatorluğu ve Alman Diplomasisi", *Çağdaş Türk Diplomasisi: 200 Yıllık Süreç*, Ankara, 1997, s.215-217.

balkanlardaki amaçlarını bilmekteydi ancak tek başına hareket edemeyeceğinin de farkında idi. Bu nedenle İngiltere ve Rusya'dan çekindiği kadar Avusturya'dan çekinmemekteydi.<sup>21</sup>

## 2.2 Rusya'ya Karşı Tutumu

Sultan II. Abdülhamid, devletin ağır bir yara aldığı 93 Harbinde Rusya'nın ne derece tehlikeli bir devlet olduğuna şahit olmuştur. Savaş sırasında Rus tehlikesini her ne kadar engellemeye çalışsada başarılı olamamıştır. Hatta Sultan Rus orduları Edirne'ye girdiğinde Çar ile bizzat iletişim kurmak istemiş ancak olumlu cevap alamamıştı.<sup>22</sup>

Sultan'ın çabası başarısız olmuş Ruslar İstanbul önlerine kadar gelmişti. Ancak İngiltere ve Fransa'nın araya girmesiyle Rusların ilerleyişi durdurulmuş ve 1878 Berlin Antlaşması ile de savaş sonlandırılmıştı. Sultan II. Abdülhamid savaşın getirmiş olduğu zor durumdan kurtulmak için yeni arayışlar içerisine girmişti. Daha savaş devam ederken aslında niyetini belli eden Sultan, Rusların İstanbul önlerine kadar gelmesinden sonra Mebuslar Meclisini kapatmış ve tekrardan monarşi yönetimine dönüp tüm gücü eline almıştı.<sup>23</sup>

### 2.2.1 Rusya İle Gerginliği Azaltma Çabaları

Sultan II. Abdülhamid 93 Harbi'nin ardından diğer Avrupa devletlerinin durumuna da bağlı olarak Ruslara karşı tutumunu değiştirmeye başladı. Artık Rusya gibi bir devletle savaş meydanında başa çıkamayacağını anlayan Sultan, iki devlet arasındaki ilişkileri düzeltmeye çalışmıştır. Nitekim başarılı da olmuştur ve saltanatı

---

<sup>21</sup> Vahdettin Engin, *Bir Devrin Son Sultanı II. Abdülhamid*, Yeditepe Yay., İstanbul, 2019, s.2111-212.

<sup>22</sup> Akdes Nimet Kurat, *Türkiye ve Rusya*, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara, 1990, s.97.

<sup>23</sup> Necmettin Alkan, "Osmanlı Devleti'nin Batı Politikası: Tanzimat'tan II. Meşrutiyet'e (1839-1908)", *Türk Dış Politikası: Osmanlı Dönemi*, (İstanbul 2008), Cilt: 2, Gökkube Yay., s.496-497.

boyunca 93 Harbi'nden sonra Osmanlı ve Rusya arasında bir savaş meydana gelmemiştir.

Sultan, Berlin Antlaşması'nda Osmanlı'nın nasıl Rusya ile başbaşa bırakıldığını çok iyi görmüştü. Bunun için Ruslarla ilişkilerini düzeltme nedenlerinden bir tanesi İngiltere ve Fransa'nın Osmanlı'ya karşı olan tutumlarıdır. II. Abdülhamid bu saatten sonra artık Ruslara karşı açık açık düşmanlığını ilan etmektense iyi ilişkilerde bulunmayı ve bir nevi dost olmaya çalışmıştır. Ancak her şeye rağmen Rusların Boğazlar, Balkanlar ve Kafkaslardaki hedefleri de unutulmamıştır.<sup>24</sup>

Akdes Nimet Kurat, II. Abdülhamid'in Ruslarla iyi ilişkiler kurulabileceğini düşünmesinin temelinde yatan nedenin iki devlet arasındaki bir takım benzerlikler olduğunu söyler. Kurat'a göre ilk olarak iki devlette monarşik bir sistemle yönetilmekteydi ve Rus Çar'ı III. Aleksander'in otokratik yönetimi Sultan II. Abdülhamid tarafından beğenilmekteydi. Daha sonra her iki devlette de birçok din ve ulustan milletler yaşıyor, iki devletin halkıda medeniyet bakımından alt seviyelerde idi.<sup>25</sup>

Yukarıda belirtmiş olduğumuz sebepler Sultan II. Abdülhamid'in Ruslarla yaklaşma hatta dostluk kurma fikrini ciddi ciddi düşündüğünü göstermektedir. Ancak böyle bir dostluk gerçekleşecekse Ruslarında bir takım fedakarlıklar yapması gerekecekti. Örneğin bu fedakarlıklar arasında Rusların Balkanlarda sürdürdüğü Panislavizm politikasını sonlandırması ve boğazlar ile İstanbul'u ele geçirme isteğini bırakması olabilirdi. Nitekim böyle bir düşüncenin gerçekleşmesi imkansız denebilecek kadar azdı.

Sultan II. Abdülhamid'in Ruslarla ilişkileri iyileştirme isteği Avrupa'da da konuşulmaya başlanmıştır. Örneğin 5 Aralık 1885 yılında İngiltere'nin Londra kentinde yayınlanan Times gazetesinde, Şark-ı Rumeli'de valilik yapan Derviş Paşa'nın Rus taraftarı olduğu hatta valiliği süresince Ruslardan seksen bin ruble para aldığı söylenmiştir. Yine bu gazetede Rus sefiri Nelidov'un Sultan Abdülaziz

---

<sup>24</sup> Koloğlu, *Abdülhamid Gerçeği*, s.268.

<sup>25</sup> Kurat, *Türkiye ve Rusya*, s.101.

zamanından beri İstanbul'da bir nüfusu olduğu ve bu nüfusunu Yıldız sarayına da taşıdığı anlatılmaktadır.<sup>26</sup>

Mösyö Nelidov Osmanlı-Rus diplomatik ilişkilerinin ilerleyişi açısından önemli bir isimdi. 93 Harbi'nden önce Mahmud Nedim Paşa, savaş sonrasında ise Salih Münir Paşa gibi isimler ile iyi ilişkiler kuran Nelidov bu isimler aracılığı ile İstanbul'daki etkisini ciddi derecede artırmayı başarmıştır.<sup>27</sup> Bu yüzdendir Petersburg sefiri Şakir Paşa Yıldız Saray-ı Hümayununa çektiği telgrafta, oluşan ılımlı siyasi havadan yararlanıp İstanbul'daki Mösyö Nelidov'un da etkisi ile Osmanlı-Rus yaklaşmasının hızlandırılabilceğini bildiriyordu.<sup>28</sup>

Bunlara ek olarak ilerleyen tarihlerde yine Londra'da yayınlanan Pall Mall gazetesinin 24 Ocak 1896 tarihli nüshasında Osmanlı ve Rusya arasında gizli bir savunma anlaşması imzalandığı rivayetinin ortalarda dolaştığından bahsedilmiştir. Ayrıca bu anlaşmanın olup olmadığı kesin olarak bilinmemekle birlikte kamuoyunda olası bir anlaşma ihtimalinin azda olsa var olduğu söylenmektedir.<sup>29</sup> Avrupadaki bazı diplomatik gözlemciler ise büyük bir zorunluluk olmadığı sürece bu iki devlet arasında bir ittifakın olacağına ihtimal vermemişlerdir.<sup>30</sup>

### 2.2.1.1 Livadya Sefaretlerinin Etkisi

Livadya Kırım yarımadasında yer alan 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Rus Çarlarının yaz aylarında dinlenmek için kullandıkları önemli bir mevkidir. Çar II. Aleksander (1855-1881) zamanında iki tane İmparatorluk sarayı inşa edilen Livadya, Rus Çarları ve ailesinin bir nevi tatil yeri olarak kullanılmıştır.<sup>31</sup>

---

<sup>26</sup> BOA, Yıldız Hariciye Nezareti Maruzatı, 9/23.

<sup>27</sup> Kurat, *Türkiye ve Rusya*, s.103.

<sup>28</sup> BOA, Yıldız Elçilik, Şehbenderlik ve Ataşemiliterlik, 5/51.

<sup>29</sup> BOA, Yıldız Elçilik, Şehbenderlik ve Ataşemiliterlik, 23/87.

<sup>30</sup> BOA, Şura-yı Devlet Maruzatı, 2/17.

<sup>31</sup> Mahir Aydın, "Livadya Sefaretleri ve Sefaretnameleri", *Belgeler Dergisi*, (Ankara 1998), Cilt: 14, Sayı:18, s.321.

Osmanlı-Rus ilişkilerinde de Livadya'nın önemli bir özelliği vardır. İlki 1863 yılında olmak üzere Osmanlı bu tarihten sonra sık sık Rus Çarlarına Livadya'ya geldikleri için bir *hoşamedî heyeti*<sup>32</sup> göndermiştir. Osmanlı'nın Livadya'ya heyet göndermesindeki temel amaç Rusya ile son zamanlarda yaşanan olumsuz gelişmelerden sonra iki devlet arasındaki soğukluğu sonlandırmak ve dostluk ilişkileri kurmaktır. Ayrıca iki devlet arasındaki sorunlar ve uluslararası arenada gerçekleşen bir takım olaylar sefaret heyeti ile Rus Çarı ve diğer devlet görevlileri arasında yapılan görüşmelerde konuşulmuştur.<sup>33</sup>

1863 yılında gönderilen ilk sefaret heyetinden 1914 yılındaki son heyete kadar geçen sürede toplam 11 sefaret heyeti Livadya'ya gönderilmiştir. Bu heyetlerin gittiği yıllar sırasıyla şöyledir: 1863, 1867, 1879, 1886, 1887, 1891, 1898, 1900, 1903, 1911 ve 1914.<sup>34</sup> Ancak bunların arasında sadece 5 sefaret heyetinin sefaretnameleri elimizde mevcuttur ve hepsi de II. Abdülhamid dönemine aittir. Mevcut olan sefaretnameler ise şunlardır:

- 1886 – Edhem Paşa – Livadya
- 1888 – Fuad Paşa – Sivastopol
- 1891 – Fuad Paşa – Livadya
- 1898 – Turhan Paşa – Livadya
- 1902 – Turhan Paşa – Livadya<sup>35</sup>

Sultan II. Abdülhamid döneminde Livadya'ya giden sefaret heyetlerinin Rusya ile olan ilişkilerde önemli bir yeri vardır. Daha önce de belirttiğimiz gibi bu heyetlerin amacı sadece Çar'a hoş geldin demek ve iyi ilişkiler kurmak değil aynı zamanda güncel siyasi konular hakkında fikir alışverişinde bulunmaktır. Özellikle Osmanlı'nın

---

<sup>32</sup> Birinin bir yere gidiş veya gelişinden duyulan memnuniyetin tebriki için gönderilen heyete verilen isim. Mehmet Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, MEB Yay., İstanbul, 1993, s.847.

<sup>33</sup> Hacer Topaktaş, "Rus Çarı'na Livadya'da Hoş-Amedî: Turhan Paşa'nın II. Nikolay Nezdinde Fevkalade Elçiliği (1898)", *Uluslararası Osmanlı Araştırmaları Kongresi*, 14-17 Ekim 2015, Sakarya, 2015, s.243.

<sup>34</sup> Kemal Beydilli, "Sefaret ve Sefaretnameler Hakkında Yeni Bir Değerlendirme", *Osmanlı Araştırmaları Dergisi*, (İstanbul 2007), Sayı:30, s.29.

<sup>35</sup> Aydın, *Livadya Sefaretleri*, s.324.

diğer devletlerle olan ilişkileri ve kendi iç meselelerinde Rusya'nın desteğinin alınması istenmiştir.<sup>36</sup>

Örneğın Turhan Paşa'nın 1898 tarihli sefaretinde yakın tarihteki siyasi meseleler Çar ile ayrıntılı bir şekilde konuşulmuştur. 1897 Osmanlı-Yunan Savaşı'ndan bir yıl sonra patlak veren Girit meselesi için Rus Çarının düşünceleri sorulmuş ve Çar da Girit'in Akdeniz'de önemli bir mevki olduğunu ve Osmanlı hâkimiyetinde kalması gerektiğini söylemiştir. Ayrıca eğer Girit başka devletin eline geçerse bu konunun Osmanlı kadar Rusya'yı da ilgilendirdiğini bildirmiştir. Bunlara ek olarak Ermeni ve Bulgar meselesi de görüşmeler sırasında konuşulan diğer konular olmuştur.<sup>37</sup>

---

<sup>36</sup> Topaktaş, *Rus Çarı'na Livadya'da Hoş-Amedi*, s.247.

<sup>37</sup> Daha fazla ayrıntı için bkz. Topaktaş, *Rus Çarı'na Livadya'da Hoş-Amedi...*, s.247-250.

### 3. BÖLÜM

## II. ABDÜLHAMİD DÖNEMİNİN İLK YILLARINDA OSMANLI-RUS DİPLOMATİK İLİŞKİLERİNDE BALKANLAR

### 3.1 İstanbul Konferansı (Tersane Konferansı)

Balkanlar’da gerçekleşen ayrılıkçı hareketler 19. asrın son çeyreğine girildiğinde oldukça artmış durumdadır. Özellikle 19. yüzyılın ilk çeyreğinden itibaren yaşanan süreç yeni devletlerin oluşumunu tamamlamasına ve yeni siyasi yapıların ortaya çıkmasına neden olmuştur. Yaklaşık yüz yıla ulaşan bu dönem sonunda siyasi ve ekonomik olarak ayrılmış yapıları ortaya çıkarmıştır. Ortaya çıkan devletlerin bazen birbirlerine düşman şekilde hareket ettikleri de görülür. İşte söz konusu bu dönemin bir nevi karakterini ifade etmek üzere bazen araştırmacılar tarafından “Balkanlaşma” tabiri kullanılmaktadır.<sup>1</sup> Dönem içerisinde yaşanan olaylar itibarıyla bu tabirin doğmasına yol açan en önemli zaman diliminin 19. asrın son çeyreği olduğu ifade edilebilir. Çünkü bu dönemde Balkanlar’da yaşanan gelişmeler yalnızca bölgeyi ve Osmanlı-Rusya arasındaki ilişkileri ilgilendirmekle kalmaz, aynı zamanda Avrupa devletlerinin de gündemlerine aldıkları meselelere dönüşür. Ancak vaktiyle Osmanlı mülkü olan bu topraklardaki gelişmeler hiç kuşkusuz en çok Türkleri ilgilendiren bir çeşit sorunlar silsilesi haline gelmiştir. Bu bakımdan 19. asrın son çeyreğine girildiğinde Balkanlar’daki durum Osmanlı Devleti açısından hiç iç açıcı değildi denilebilir. Rusya’nın Panslavist politikası sayesinde destek gören ve sonunda cesaret bulan Balkan halkları bir bir isyan etmeye başlamıştı.

Türk tarihinde 93 Harbi olarak adlandırılan savaşı ile neticelenen hareketli dönemin başlangıcı Hersek’te çıkan isyandır. Herkes isyanının arka planı Nevesin’de çıkan ayaklanmaya dayanmaktadır. Askerlerin baskı yaptıklarını, ödedikleri ağnam vergisinin ve askerlik yükümlülükleri ile ilgili uygulamaların ağır olduğunu ifade eden

---

<sup>1</sup> İbrahim Alper Arısoy, “Balkan Paradoksu: Bir Parçalanma ve Bütünleşme Alanı Olarak Güneydoğu Avrupa”, *Avrasya Etüdleri*, Sayı: 43 (2013), s. 81.



Nevesinli bir grup 1874 yılını 1875 yılına başlayan kış aylarında Karadağ'a iltica etmişlerdir. Yaşanan sorunların dönemin Karadağ Prensi Nikola'ya iletilmesi ardından harekete geçen prens, bir yandan Rus konsolosluğu, diğer yandan da çeşitli Panslav gruplarla görüşmeler gerçekleştirmiştir. Bunun üzerine harekete geçen Panslavist dernekler bir süredir bölge halklarına yapmakta oldukları silah, mühimmat ve para yardımlarına hız vererek meselenin geniş çaplı bir isyana dönüşesi için uğraşmışlardır. İstanbul'daki Rus Büyükelçi İgnatiyev'in de yoğun temasları neticesinde Nevesinli mültecilerin ceza almadan Nevesin'e geri gönmeleri sağlanmış olmasına rağmen mülteciler kendi kasabalarında kahraman gibi karşılanmışlardır. Ayrıca yaşanan bu süreç sonunda bölge halkı Osmanlı Devleti'nin bir nevi acz içerisinde olduğu fikrine kapılmış, Panslav gruplar da bu fikri desteklemişlerdir.<sup>2</sup> Netice itibarıyla ilk olarak 24 Temmuz 1875 yılında Hersek'te bir ayaklanma çıktı. Bu ayaklanmadan cesaret alan Bulgarlar da Nisan 1876'da isyan ettiler. Ancak Üç İmparator İttifakı (Rusya, Avusturya ve Almanya) üyelerinin araya girmesi ile iki isyanın da büyümesi engellendi ve kısa sürede bastırıldı.<sup>3</sup> Bu gelişmelerin akabinde Balkanlar'da artık sert rüzgarlar esmeye başlamıştı. Rusya, Avusturya, Almanya ve İngiltere gibi devletlerin bölgedeki stratejik planları için zaman zaman çıkan olaylara müdahale etme girişimleri gerginliği daha fazla arttırıyordu.<sup>4</sup>

Konumuza devam etmeden Rus-Bulgar ilişkilerine kısa bir parantez açacak olursak, Rusya Balkanlar'da Bulgarlar arasında gelişen ulusçuluk akımından kendi Balkan politikası çerçevesinde yararlanmak istiyordu. Ruslar kültür ve din anlamında Bulgarlarla ilişkileri güçlendirmek ve onları Panslavist politika ekseninde örgütlemek için bir takım çalışmalar yürütmekteydi. Nitekim 11 Mart 1870'te Osmanlı'yı Bağımsız Bulgar kilisesinin kurulması için ikna etmiş ve Bulgarları dini olarak Rum etkisinden kurtarmıştı. Buradan da anlaşılacağı üzere Rusya'nın Panslavist politika içerisinde Bulgarlara verdiği destek bir hayli önemlidir.<sup>5</sup>

Hersek ve Bulgar isyanlarının bastırılmasından sonra Sırbistan ve Karadağ başta Rusya ve diğer Avrupa devletlerinin bölgedeki ilgisini görmüş, bu durumdan

---

<sup>2</sup> Tufan Turan, "İspanya Elçilik Raporlarında 1875 Hersek İsyanı", *Belleten*, Cilt: 82, Sayı: 294 (2018), s. 628-629.

<sup>3</sup> Rıfat Uçarol, *Siyasi Tarih (1789-1994)*, Filiz Kitabevi, İstanbul, 1995, s.324-325.

<sup>4</sup> Barbara Jelavich, *Balkan Tarihi I*, Küre Yay., İstanbul, 2009, s.384-385.

<sup>5</sup> Barbara Jelavich, *Russia's Balkan Entanglements 1806-1914*, Cambridge University Press, Cambridge, 1991, s.165-166.

kendilerine bir pay çıkarmak için harekete geçmişti. Nitekim Sırbistan ve Karadağ kısa sürede anlaşp aralarında bir ittifak anlaşması imzaladılar. Ardından 1 Temmuz 1876'da Sırbistan, 2 Temmuz 1876'da ise Karadağ bağılı buldukları Osmanlı'ya resmen savaş ilan ettiler.<sup>6</sup>

Savaşın çıkması ile hazırlıklara başlayan Osmanlı, Avrupalı devletlerin müdahalesini önlemek için bir bildiri yayınlayıp sadece savunma amaçlı harekete geçeceğini ve başka bir amacının olmadığını ilan ediyordu.<sup>7</sup> Balkanlarda böyle bir savaşın çıkmış olması Rusya ve Avusturya'yı harekete geçirdi. İki devlet 8 Temmuz 1876'da Reichstadt'da bir anlaşma yapıp Osmanlı'nın savaşı kaybetmesi durumunda bölgeyi paylaşma, aksi takdirde ise geçerli statükoyu koruma kararı aldılar.<sup>8</sup>

Rusya ve Avusturya'nın dikkatle takip ettiği savaş Osmanlı'nın kesin zaferiyle sonuçlandı ve Sırp savaşı durdurulması için Rusya'dan yardım istedi. Rusya da Osmanlı'ya elçi İgnatyev vasıtasıyla bir ultiinatom verip derhal taraflar arası görüşmelerin başlamasını istedi.<sup>9</sup> Durumu dikkatle takip eden diğere bir ülke olan İngiltere ise bir şekilde olaya müdahil olup Osmanlı'dan ateşkes yapmasını talep etti. İngiltere'nin amacı Balkanlar'daki statükoyu devam ettirmek ve Rusya'nın bölgedeki gücünün artmamasını sağlamaktı. Bu yüzden İngiltere Balkanların geleceğini sadece Rusya'nın inisiyatiline bırakmamak için sorunun devletlerarası bir konferans ile halledilmesi gerektiğini düşünüyordu.<sup>10</sup>

Düşünölen konferans 23 Aralık 1876'da İstanbul'da toplandı. Konferansa Osmanlı, İngiltere, Rusya, Fransa, Avusturya, Almanya ve İtalya temsilcileri katıldı. Osmanlı'yı Hariciye Nazırı Saffet Paşa temsil etti.<sup>11</sup> Konferansın başında Saffet Paşa konuşmasını yaparken dışarıdan top sesleri gelmeye başladı. Saffet Paşa, temsilcilere Osmanlı'da Meşrutiyetin ilan edildiğini bu nedenle Gayr-i Müslimlere bir takım hakların verileceğini ve Balkanlarda yapılacak bir reforma gerek kalmadığını bildiriyordu.<sup>12</sup> Osmanlı bu hareketiyle Avrupalı devletleri etkileyip konferansı bir nevi

---

<sup>6</sup> Uçarol, *Siyasi Tarih*, s.326-327.

<sup>7</sup> Uçarol, *Siyasi Tarih*, s.327.

<sup>8</sup> Hüner Tuncer, *Türk Dış Politikası: Osmanlı'dan Cumhuriyet'e (1789-1920)*, Kaynak Yay., İstanbul, 2017, s.223.

<sup>9</sup> Robert Mantran, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi II*, Cem Yay., İstanbul, 1995, s.134.

<sup>10</sup> Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi*, Cilt: VIII., TTK Yay., Ankara, 1995, s.25.

<sup>11</sup> Tuncer, *Türk Dış Politikası...*, s.226.

<sup>12</sup> Mantran, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi II*, Cem Yay., İstanbul, 1995, s.135-136.

etkisiz hale getirmek istiyordu. Ancak hareket amacına ulaşamadı ve konferansa katılan devletlerin isteğiyle toplantıya devam edilme kararı alındı.

Çarlık Rusya'nın Tersane Konferansı'nda dile getirdiği en önemli hususlardan birinin nüfus meselesi olduğunu belirtmek gerekir. Rus diplomatlar özerklik taleplerini nüfus ile açıklama gayretindeydiler. Onların tezine göre özerklik istenen Bulgar Eksarhlığı'na yakın yerlerde Müslüman nüfus 1/3, hatta 1/4 oranında yani azınlıkta idi. Bu durumda bu toprakların hâkim unsuru Müslümanlar değildi ve buraların hâkim unsuruna ait bir idare tesis edilmeliydi. Bu noktada Rus diplomatların nüfus verileri ile oynadıklarını, Müslüman nüfusu bu yöntemle düşük gösterdiklerini ifade eden Koyuncu, özellikle Teplov<sup>13</sup> isimli Rus uzmanın Osmanlı'nın nüfus sayımında eksik bıraktığı noktaları farklı katsayılar kullanmak suretiyle doldurduğuna işaret eder.<sup>14</sup>

Konferansta toplam dokuz toplantı yapıldı. Avrupalı devletler Osmanlı'dan Sırbistan ve Karadağ'ın savaş öncesi durumlarının tanınması ve topraklarının genişletilmesi, Bosna-Hersek ve Bulgaristan'a bir takım ayrıcalıklar verilip özerk hale getirilmelerini istediler. Osmanlı da bu istekleri egemenlik haklarını ihlal ettiği gerekçesiyle reddetti ve konferans 20 Ocak 1877'de bir sonuç alınamayarak son buldu.<sup>15</sup>

Osmanlı konferanstan beklediğini alamadığından dolayı sorunları kendi çabalarıyla çözmeye girişiminde bulundu. İlk olarak 1 Mart 1877'de Sırbistan ile savaş öncesi statükoya dönülmesi karşılığında bir barış anlaşması imzaladı. Ardından Karadağ ile masaya oturan Osmanlı, Karadağ'ın bir takım topraklarda hak talep etmesi sonucu görüşmeleri askıya aldı ve 2 aylık bir ateşkes yapıldı.<sup>16</sup>

---

<sup>13</sup> Çarlık yönetimi hâkimiyet altına almak istediği topraklarda, yani yayılma alanı içerisindeki Balkanlar'da, Kafkasya'da ve Türkistan'da 19. yüzyılda istatistik verileri oluşturduğunu bilinen bir husustur. Bu bağlamda tutulan notlara dayalı hazırlanmış raporlar söz konusudur. Teplov da bu bağlamda Rus yönetimine sunmak üzere rapor hazırlayanlardan biri konumundadır.

<sup>14</sup> Aşkın Koyuncu, "1877-1878 Osmanlı-Rus Harbi Öncesinde Şarkî Rumeli Nüfusu", *Avrasya Etüdləri*, Sayı: 44 (2013), s. 196-197.

<sup>15</sup> Mahmud Celaleddin Paşa, *Mirat-ı Hakikat*, Cilt: II, Yay.Haz.: İsmet Miroğlu, Tercüman Yay., İstanbul, 1979, s.217-220.

<sup>16</sup> Uçarol, *Siyasi Tarih*, s.331.

### 3.2. Londra Protokolü

İstanbul Konferansı'nda alınan kararlar Osmanlı yönetimi tarafından oluşturulan bir mecliste görüşülmüş, ancak kararların mahiyeti nedeniyle reddedilmiştir. Büyük devletlerinin temsilcilerinin yer aldığı konferansın kararlarının reddedilmesi bir bakıma Osmanlı Devleti'nin uluslararası politikada yalnızlaşması anlamına gelmekteydi. Rus yönetimi de bu durumu fırsat bilerek meselelerin yeni bir görüşme yapılarak değerlendirilmesi yönünde faaliyetlerine başlamıştır.

İstanbul Konferansı'na katılan ülkelerle olan diplomatik görüşmelerini hızlandıran Rusya, başta Avusturya ve Almanya'nın desteğini almayı başarmıştır. Daha sonra İtalya, İngiltere ve Fransa ile de anlaşan Rusya, Balkan sorununu çözmek için bu devletleri tekrardan bir araya gelmeye ikna etti. Bu suretle Londra'da toplanan devletler 31 Mart 1877'de bir protokol imzaladılar.<sup>17</sup>

İmzalanan Londra protokolü Osmanlı tarafından yine iyi karşılanmadı. Protokole katılan devletler amaçlarının, Hıristiyan halk için vaat edilmiş olan ıslahatların yerine getirilip Avrupa'daki barışın sürmesini sağlamak olduğunu söylüyorlardı. Ancak bunu söyleyen devletler Osmanlı ile Sırbistan arasında yapılan barış anlaşmasını ise tanımadıklarını bildiriyorlardı.<sup>18</sup>

Osmanlı bu protokolü, kendisinin toplantıya çağırılmaması, alınan kararların Kanun-i Esasi ile bağdaşmaması, ıslahatların denetimi için elçilere kontrol yetkisi verilmesi ve en önemlisi Osmanlı askerinin bölgeden çekilmesi gibi nedenlerden dolayı uygun bulmamıştır. Ardından da takvimler 12 Nisan 1877'yi gösterdiğinde Bab-ı Ali ve Meclis-i Vükela'da alınan karara göre protokol reddedildi ve bu durum ilgili devletlere birer açıklamalı nota ile bildirildi.<sup>19</sup> Sonuç itibarıyla Osmanlı Devleti ile Avrupa devletleri arasında en azından Kırım Savaşı'ndan beri yaşanan iyi ilişkiler de son bulmuş oluyordu. Londra Protokolü kararlarının reddedilmesi bir bakıma Osmanlı Devleti'ni de Balkanlar'da barış ve güvenliği istemeyen ülke konumuna

---

<sup>17</sup> J.A.R. Marriott, *The Eastern Question*, The Clarendon Press, Oxford, 1917, s.294-295.

<sup>18</sup> Karal, *Osmanlı Tarihi*, s.39.

<sup>19</sup> Süleyman Kocabaş, *Tarihte Türk-Rus Mücadelesi: Kuzeyden Gelen Tehdit*, Vatan Yay., İstanbul, 1986, s.308.

düşürmüştür.<sup>20</sup> Dolayısıyla Rus yönetimine Balkanlar'da yaşanan gelişmeleri öne sürerek Osmanlı Devleti'ne savaş açma imkânı sağlanmıştı. Üstelik bu sefer Osmanlı Devleti uluslararası politikada da yalnızlaşmış durumdaydı.

### 3.3 93 Harbi (1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı)

Osmanlı'nın Londra protokolünü reddetmesi tam da Rusya'nın istediği bir şeydi. Çünkü Rusya son yıllarda Balkanlarda sürdürdüğü Panislavizm politikası sayesinde birçok isyanın çıkmasına ön ayak olmuştu. Bu nedenle olası bir savaşla uzun yıllardır hedeflediği sıcak denizlere inme amacını gerçekleştirme fırsatı bulacaktı.

Nitekim Rusya çokta fazla beklemeden 24 Nisan 1877 tarihinde Osmanlı'ya savaş ilan etti.<sup>21</sup> Zaten son zamanlarda yaşanan olaylar Rusya'nın kendine göre Osmanlı'ya savaş açması için yeterli bir bahane idi. Rusya ayrıca Avrupa devletlerine de Osmanlı'nın Londra Protokolünü reddetmesi ile Balkanlardaki çıkarlarının tehlikeye düştüğünü ve Hıristiyan halkın güvenliğini sağlamak için harekete geçtiğini bildirmiştir.<sup>22</sup>

Rusya'nın bu tavrına hiçbir Avrupa devleti tek başına müdahale etmek istemedi. Savaş kararının ilanı ile birlikte İngiltere, Fransa, Almanya, İtalya ve Avusturya tarafsızlıklarını ilan ettiler. Ancak bir tek İngiltere kendi çıkarlarına doğrudan müdahale olursa tarafsız kalamayacağını bildirdi ve önlem amaçlı donanmasını Çanakkale önlerine gönderdi.<sup>23</sup>

Yaşanan gelişmelerin ardından Rusya, hiç vakit kaybetmeden ordularını Osmanlı topraklarına ilerletmeye başladı. Savaş Balkanlar ve Doğu Anadolu olmak üzere iki cephede gerçekleşti. Osmanlı'nın bu savaş için bir planı maalesef yok

---

<sup>20</sup> Besim Özcan, "Osmanlı Devleti'nin Rusya'ya Yönelik Dış Politikası (19. yy. ve 20. yy. Başı)", *Türk Dış Politikası-Osmanlı Dönemi*, Ed: Mustafa Bıyıklı, Cilt: 2, Gökkuşbu Yayınları, İstanbul 2008, s. 330.

<sup>21</sup> Turhan Şahin, *Öncesiyle ve Sonrasıyla 93 Harbi*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay., Ankara, 1988, s.44

<sup>22</sup> Mahmud Celaleddin Paşa, *Mirat-ı Hakikat*, s.282-283.

<sup>23</sup> Uçarol, *Siyasi Tarih*, s.338.

denecek kadar kötü idi.<sup>24</sup> Rusya Balkanlar ve Doğu Anadolu'da ilerleyişini başarılı bir şekilde sürdürürken Doğu Cephesinde Gazi Muhtar Paşa, Balkanlarda ise Plevne kahramanı Gazi Osman Paşa'nın üstün gayretleri Rusları bir süreliğine de olsa durdurmuş ve ciddi kayıplar vermelerine neden olmuştur. Ancak iki cepheye de gerekli yardımların yapılamaması, lojistik eksikliklerin olması gibi nedenlerden dolayı Rus ilerleyişi devam etmiştir. Nitekim doğuda Erzurum ve batıda İstanbul önlerine kadar gelen Rusya karşısında Osmanlı barış istemek zorunda kalmıştır.<sup>25</sup>

Rusya ile Osmanlı arasında yapılan görüşmeler neticesinde 31 Ocak 1878'de Edirne Mütarekesi yapıldı.<sup>26</sup> Ancak bu mütarekenin içerdiği şartlar ve Rusya'nın İstanbul önlerine kadar gelmesi başta İngiltere olmak üzere diğer Avrupa devletlerini rahatsız etmişti. İngiltere ilk olarak İstanbul'daki vatandaşlarının güvenliği için İstanbul Boğazına askeri bir filo yollama kararı aldı. Bu durum Osmanlı'yı zor durumda bırakacak bir hamle idi. Çünkü Rusya böyle bir harekete karşı İstanbul'u işgal edebilirdi.<sup>27</sup>

İstanbul'un Ruslar tarafından işgal edilme ihtimali İngilizleri bir hayli telaşlandırmıştı. Yukarıda da belirttiğimiz gibi önce boğaza bir filo yollama kararı alan İngiltere daha sonra Hariciye Nazırı Lord Derby aracılığıyla Rusya'nın Londra Elçisi Kont Şuvalov'a bir muhtıra verdi ve Çar'a iletmesini istedi. Bu muhtırada her ne nedenden olursa olsun İstanbul'un olası bir işgalinde iki devletin devam eden iyi ilişkilerinin bozulacağı ve İngiltere'nin tedbir almak zorunda kalacağı Rusya'ya bildirilmiştir. Bununla birlikte ilişkilerin bozulmasını istemeyen İngiltere ayrıca muhtıranın sonunda Avrupa ve Rusya'nın menfaatlerine uygun bir barışın yapılması için hazır olduğunu da söylemiştir.<sup>28</sup>

---

<sup>24</sup> H. Hikmet Süer, *1877-1878 Osmanlı-Rus Harbi Rumeli Cephesi*, Genelkurmay Basım Evi Yay., s.52.

<sup>25</sup> Mantran, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi II*, s.138-139.

<sup>26</sup> Marriott, *The Eastern Question*, s.296.

<sup>27</sup> Süer, *1877-1878 Osmanlı-Rus Harbi*, s. 505-506.

<sup>28</sup> Sergey Goryanof, *Rus Arşiv Belgelerine Göre Boğazlar ve Şark Meselesi*, Ötüken Yay., İstanbul, 2006, s.388-389.

### 3.4 Ayastefanos (Yeşilköy) Antlaşması

Yukarıda da anlattığımız gibi savaş sonrası İngiltere ve Rusya arasında bir anlaşmazlık vardı. Rusya olası bir İngiliz müdahalesinde İstanbul'u işgal edeceğini bildirmiş ancak İngiltere'nin kararlı tavırları ve gerekirse savaşmayı dahi göze alabileceğini belirtmesi Rusya'yı bir nevi korkutmuştu. Nitekim Rusya'da geri adım atmış ve barış görüşmelerinin başlamasını istemiştir.

Nihayetinde Osmanlı ve Rusya arasında Ayastefanos'da (Yeşilköy) barış görüşmeleri yapıldı. Bu görüşmelere Osmanlı tarafından Dışişleri Bakanı Saffet Paşa ile Berlin Elçisi Sadullah Bey, Rusya'dan ise Kont İgnatiyev ve Nelidov katıldılar.<sup>29</sup>

Ardından 3 Mart 1878'de imzalanan 29 maddeden oluşan Ayastefanos Antlaşması Osmanlı için oldukça ağır şartlar içermekteydi.<sup>30</sup> Bu anlaşma'nın dikkat çekici bazı maddelerine bakacak olursak; Karadağ, Sırbistan ve Romanya bağımsız oluyor, Bulgaristan ise Osmanlı'ya bağlı özerk bir prenslik haline geliyordu. Bosna-Hersek ve Doğu'da Ermenilerin bulunduğu yerlerde büyük devletler öncülüğünde ıslahatlar yapılacak, Osmanlı Rusya'ya yüksek bir meblağ savaş tazminatı ödeyecek ve bu paranın yarısı olarak Kars, Ardahan, Batum ve Beyazıt Rusların egemenliğine girecekti.<sup>31</sup>

Ayastefanos Antlaşmasıyla birlikte Rusya tarihi hedeflerine yavaş yavaş ulaşmaya başlamıştı. Osmanlı devletini parçalayıp, Balkanlar ve Doğu Anadolu'ya iyice yerleşmiş oluyor, Bulgaristan vasıtasıyla da Ege denizine çıkıyordu. Bunlara ek olarak Doğu Anadolu'da Osmanlı'dan aldığı Kars, Ardahan, Batum ve Beyazıt ile de Basra körfezine yakınlaşmış oluyordu.<sup>32</sup> Rusya elde ettiği bu başarı neticesinde 1856 yılında Paris Antlaşması ile sağlanan güçler dengesini bozmuştur. Osmanlı Devleti ise Balkan topraklarından tamamen çekilmiş bir görüntü ortaya koymaktaydı. Netice

---

<sup>29</sup> Karal, *Osmanlı Tarihi*, s.64.

<sup>30</sup> Ayastefanos Antlaşması maddeleri hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. *Muâhedât Mecmûası*, Cilt: IV, TTK Yayınları, Ankara 2008, s. 183-201; Nihat Erim, *Devletlerarası Hukuku ve Siyasi Tarih Metinleri*, Cilt: I (Osmanlı İmparatorluğu Andlaşmaları), Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yay., Ankara, 1953, s.387-400.

<sup>31</sup> Daha fazla ayrıntı için bkz. Uçarol, *Siyasi Tarih*, s.343.

<sup>32</sup> Akdes Nimet Kurat, *Türkiye ve Rusya*, Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara, 2011, s.87-88.

itibarıyla mevcut durum büyük güçlerin kabul edebileceği bir mahiyette değildi ve bu nedenle sonunda bir anlaşmayla neticelenecek yeni bir uluslararası görüşme süreci başlamıştır.<sup>33</sup>

### 3.5 Berlin Antlaşması

Yapılan Ayastefanos Antlaşması'nı başta İngiltere ve Avusturya olmak üzere diğer Avrupa devletleri uygun bulmadılar. İngiltere Rusya'nın Ege'ye ve Basra körfezine uzanmasından oldukça rahatsız idi. Avusturya'da Karadeniz'e açılma, Selanik'e kadar ilerleme gibi hedeflerinden dolayı Balkanlardaki Rus etkisinin artmasını istemiyordu. Bu yüzden iki devlet diğer Avrupa devletlerinin de desteğini alarak Berlin'de yeni bir anlaşma yapmak üzere anlaştilar. Rusya da Avrupa devletlerinin hepsini birden karşısına alamayacağını bildiği için bu karara uymak zorunda kaldı.<sup>34</sup>

Berlin Antlaşması'ndan kısa bir süre önce ise Osmanlı ve İngiltere arasında önemli bir anlaşma yapıldı. Bu anlaşma Kıbrıs'ın İngiltere'ye geçici olarak devredilmesini kapsamaktadır. İngiltere kendi çıkarlarına uygun olmayan Ayastefanos Antlaşması'nın tekrar gözden geçirilmesi için diğer devletleri de ikna edip yeni bir anlaşma yapılması çabasında başarılı olmuştu. Ancak bu İngiltere için yeterli değildi. İngilizler özellikle 1869 Süveyş Kanalı'nın da açılmasıyla önem kazanan Akdeniz'in güvenliği için kendisine yeni bir üs arıyordu ve seçtiği yer ise Kıbrıs'tı.<sup>35</sup>

İngiltere Kıbrıs konusunu diğer devletlerin tepkisinden çekindiği için Berlin Antlaşmasından önce halletmek istiyordu. 25 Mayıs 1878'de İngiltere Osmanlı'ya resmen başvurarak Kıbrıs adasının geçici olarak kendisine verilmesini istedi. Bu isteğinin ise gün geçtikçe artan Rus tehlikesine karşı savunma amaçlı olduğunu belirtti. Osmanlı bu teklife pek sıcak bakmasa da İngiliz baskısı yüzünden kabul etmek zorunda kaldı. Böylece 4 Haziran 1878'de iki devlet arasında İstanbul'da imzalanan

---

<sup>33</sup> Oktay Berber, Uğur Şakar, "Bulgar Sorunu Bağlamında Rus Büyükelçi Nelidov'un Faaliyetleri Üzerine, *Türkiye Rusya Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 3 (2020), s. 56.

<sup>34</sup> Tuncer, *Türk Dış Politikası...*, s.246-247.

<sup>35</sup> Kurat, *Türkiye ve Rusya*, s.88-89.



bir anlaşma ile Kıbrıs geçici olarak İngiliz yönetimine bırakıldı.<sup>36</sup> Bu arada 1856 Paris Antlaşması'nı imzalayan devletler, Osmanlı, İngiltere, Fransa, Almanya, Rusya, Avusturya ve İtalya 13 Haziran 1878'de Berlin'de bir araya geldiler.<sup>37</sup>

Berlin Kongresine Alman Başbakan Bismarck başkanlık etti. Bismarck kongrenin başında yaptığı konuşmada amaçlarının Ayastefanos Antlaşmasıyla Avrupa'da ve Balkanlar'da bozulan dengeyi tekrar kurmak olduğunu söyledi. Kongre katılımcı devletlerin kendi menfaatlerince yaptıkları tekliflerin değerlendirilmesiyle toplam bir ay sürdü. Bir aylık uzun ve çekişmeli süreç sonunda 13 Temmuz 1878'de Osmanlı ve Rusya arasında Ayastefanos Antlaşması'nın yerine geçecek olan Berlin Antlaşması imzalandı. Toplam 64 madde olan anlaşma Osmanlı tarihinin o güne kadar imzaladığı en ağır anlaşması olarak kayıtlara geçmiştir.<sup>38</sup>

Anlaşmanın öne çıkan maddelerine bakacak olursak; Ayastefanos Antlaşması ile ortaya çıkmış olan Büyük Bulgaristan toprakları Bulgaristan Prensiği, Doğu Rumeli Eyaleti ve Makedonya olarak toplam üç bölgeye ayrıldı. Bosna-Hersek Osmanlı'ya bağlı olacak fakat Avusturya tarafından yönetilecek, Karadağ, Sırbistan ve Romanya ise bağımsız olacaktı. Kars, Ardahan, Batum Rusya'nın, Eleşkirt ve Beyazıt Osmanlı'da kalacaktı. Daha sonra Osmanlı Ermenilerin bulunduğu illerde ıslahat yapacak ve Boğazların statüsü de 1841 Londra Antlaşması esaslarına bağlı kalacaktı.<sup>39</sup>

Berlin Antlaşması sadece Osmanlı ve Rusya'yı değil tüm Avrupa'yı etkileyecek cinsten bir anlaşma idi. Anlaşmanın imzalanması için yapılan kongre ile birlikte Avrupa'daki yeni güçler dengesi oluşmaya başlamış ve Osmanlı'nın paylaşılma planları gizli de olsa yapılmaya başlanmıştı. Berlin Antlaşması'nın en önemli sonuçlarından bir tanesi ileriki bölümlerde bahsedeceğimiz yeni bir Balkan bunalımını ortaya çıkarmasıdır. Anlaşmaya göre şekillenen Balkan topraklarının durumu Rusya ve diğer Balkan devletleri tarafından hoş karşılanmamış ve böylece Osmanlı yeni bir sancılı dönem ile baş başa kalmıştır. Ayrıca anlaşma Bulgarları da

---

<sup>36</sup> Ali Fuat Türkgeldi, *Mesail-i Mühimme-i Siyasiyye*, Cilt: II, Yay., Haz.: Bekir Sıtkı Baykal, Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara, 1987, s.96-102.

<sup>37</sup> Mahmud Celaleddin Paşa, *Mirat-ı Hakikat*, s.621.

<sup>38</sup> Uçarol, *Siyasi Tarih*, s.352-353.

<sup>39</sup> Anlaşma metninin tamamı için bkz. *Muâhedât Mecmûası*, Cilt: V, TTK Yayınları, Ankara 2008, s. 110-141; Erim, *Devletlerarası Hukuku...*, s.403-424.

incitmiştir. Çünkü Ayastefanos ile elde ettikleri Büyük Bulgaristan'ı oluşturma fırsatını bu kez kaybetmişlerdir. Dolayısıyla mevcut ortamda Bulgarlar bağımsızlıkları ile ilgili meselelerin yalnızca Rusya'nın müdahil olmasıyla çözümlenebilecek bir durum olmadığını, Avrupa devletlerinin yaklaşımının dikkate alınması gerektiğini de fark etmiş oldular. Aslında bu durum Rusya'nın ilerleyen dönemde Bulgarlar üzerindeki otoritesinin kırılmasına da yol açmıştır ki Rusya'nın Panslavizm politikasının ilerleyen dönemde çökeceğine de bir işaret mahiyetindedir.

## 4. BÖLÜM

### BERLİN ANTLAŞMASI SONRASINDA BALKANLAR'DA YAŞANAN GELİŞMELER

#### 4.1 Berlin Antlaşması Sonrası Balkanlardaki Genel Durum

Balkanlar Osmanlı İmparatorluğu için her zaman batıya açılan bir kapı olmuştur. Avrupa üzerine yapılacak fetih ve hareketlerde köprü görevi gören bu topraklarda birçok farklı ırk ve dine mensup halklar yaşamıştır. Milliyetçiliğin önem kazanmaya başlamasına neden olan 1789 Fransız ihtilaline kadar da ayrılıkçı hareketlerin yaşandığı söylenemez. Ancak Fransız ihtilalinin etkisi ile 19. yüzyılda başlayan ayrılıkçı hareketler çok uluslu olan Osmanlı'nın başını bir hayli ağrıyacaktı.

II. Abdülhamid dönemi Balkanların durumuna dönecek olursak; Sultan daha tahta çıkmadan önce Balkanlar patlamaya hazır bir barut fıçısı gibiydi. Nitekim Hersek ve Bulgar isyanlarının çıkması durumu daha da kötüleştirmişti. 31 Ağustos 1876'da tahta çıkan II. Abdülhamid kısa bir süre sonra Sırbistan-Karadağ savaşı ve devletin en ağır yenilgilerinden birini aldığı 93 Harbi ile karşı karşıya kalmıştı. 93 Harbi'nden sonra imzalanan Berlin Antlaşması ise Balkanlarda yeni bir dengenin oluşmasını sağladı.

Berlin Antlaşması'na baktığımız zaman parçalanmış bir Balkan haritası görmekteyiz. Osmanlı'ya bağlı Bulgaristan üç bölgeye ayrılmış, Bosna-Hersek Osmanlı'ya bağlı ama Avusturya tarafından yönetilecek, Karadağ, Sırbistan ve Romanya da bağımsızlıklarını kazanmıştı. Ancak bu tarihten sonra bir kere alevlenen Balkan kıvılcımı hiçte duracak gibi gözüküyordu.<sup>1</sup>

Berlin Antlaşması ile birlikte Büyük Güçler artık Osmanlı'nın toprak bütünlüğünü koruma fikrinden vazgeçmişlerdi. Artık hedef Osmanlı'yı kendi

---

<sup>1</sup> Tuncer, *Türk Dış Politikası: Osmanlı'dan Cumhuriyet'e (1789-1920)*, İstanbul, 2010, s.251.

çıkarlarına göre paylaşmaktı. Nitekim bu paylaşım hemen başlamış ve Berlin Antlaşması'ndan kısa bir süre önce İngiltere Kıbrıs'ı ve ardından 1882'de Mısır'ı, Fransa ise 1881'de Tunus'u işgal etmişti. Rusya'da her zamanki olduğu gibi rahat durmamış ve sıcak denizlere inme politikası kapsamında Bulgaristan üzerindeki hâkimiyetini kullanıp yeni kapılar açma çalışmalarına başlamıştı. Bunlara ek olarak Avusturya ise Bosna-Hersek'te hâkimiyeti tamamen eline alıp devletin sınırlarını Selanik'e kadar uzatmak istiyordu. Tüm bu olanlar karşısında yalnız kalmak istemeyen Osmanlı'da yeni bir müttefik arama yoluna girip rotasını Almanya'ya çevirmişti.<sup>2</sup>

## 4.2 Bulgaristan ve Doğu Rumeli'deki Gelişmeler

### 4.2.1 Bulgaristan Prenslığı

93 Harbi'ni sona erdiren 3 Mart 1878'de imzalanan Ayastefanos Antlaşması ile Büyük Bulgaristan kuruluyor ve Rusların uzun yıllardır düşlediği sıcak denizlere inme hayali gerçekleşmiş oluyordu. Büyük Bulgar devletinin sınırları kuzeyde Sırbistan'dan başlayıp Tuna nehri ile Karadeniz'e çıkıyor, güneyde ise Ege denizindeki Kavala limanına uzanıyordu. Anlaşmada belirlenen sınırların son halleri de Osmanlı ve Rusya'nın oluşturacağı ortak bir komisyon tarafından belirlenecekti.<sup>3</sup>

Yine Ayastefanos Antlaşması'na göre Bulgaristan bir prens tarafından yönetilecek ve bu prensi de halk seçecekti. Seçilen prensin göreve başlayabilmesi için ise Osmanlı ve diğer devletlerin onayını alması gerekecekti. Bu konuda Rusya'nın işine yarayan en önemli detay yeni yönetim oluşuncaya kadar Bulgar prensliğinin bir Rus komiser tarafından idare edilecek olmasıdır. Bunlara ek olarak Osmanlı askeri bölgeden çekilecek ve yaklaşık 50.000 Rus askeri yerli birlikler kurulana kadar bölgede görev yapacaktı.<sup>4</sup>

---

<sup>2</sup> Halil İnalcık, *Devlet-i Aliyye: Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar IV*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2016, s.286.

<sup>3</sup> Mahir Aydın, *Osmanlı Eyaletinden Üçüncü Bulgar Çarlığına*, Kitabevi Yay., İstanbul, 1996, s.125.

<sup>4</sup> Mahir Aydın, *Şarki Rumeli Vilayeti*, Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara, 1992, s.87.

Ayastefanos Antlaşması'nın bu maddesini, Rusların uzun yıllardır sürdürdüğü Panslavist politikanın bir meyvesi olarak görebiliriz. Bulgarlar Rusya sayesinde muhtariyetlerini kazanmış, Rusya ise bu sayede sıcak denizlere giden yolun kapısını açmıştı. Zira Bulgarlar dışında, Sırbistan, Karadağ ve Romanya'da bağımsızlıklarını kazanmıştı.

Yapılan anlaşma başta İngiltere ve Avusturya olmak üzere diğer devletleri rahatsız etmişti. Çünkü Rusya tabiri caizse bir oldu bitti ile doğu sorununu kendi başına çözmüş ve istediğini almıştı. İngiltere Rusların Akdeniz'e inme fırsatı yakalamasından, Avusturya ise yeni kurulan devletin sınırlarının kendisini tehdit etmesi nedeniyle anlaşmaya karşı çıkmıştır. Daha sonra İngiltere ve Avusturya'nın teklifi ile Berlin'de Ayastefanos Antlaşması'nın gözden geçirilmesine karar verildi ve Rusya'da Avrupa devletlerini tek başına karşısına alamayacağını bildiği için bu kararı kabul etti.<sup>5</sup> Ayrıca konu ile ilgili Necmettin Alkan'ın "Karikatürlerle Sultan II. Abdülhamid" adlı eserinde, Sultan II. Abdülhamid'in devleti yıkılmaktan kurtarmaya çalışması ve İngiltere ile Avusturya'nın yardıma koşması güzel bir karikatür ile anlatılmıştır.<sup>6</sup>

13 Haziran 1878'de toplanan Berlin Kongresi'nin sonucunda 13 Temmuz 1878'de Berlin Antlaşması imzalandı. Anlaşmaya göre Büyük Bulgaristan üç bölgeye ayrıldı: Birinci bölge, aslen Osmanlı hâkimiyetinde olmak üzere muhtar ve vergi ödeyen bir Bulgar Prensiği, ikinci bölge Osmanlı Padişahının tayin ettiği Hristiyan bir vali tarafından yönetilen "Şarkı Rumeli" adında bir vilayet olacaktı. Üçüncü bölge ise, Ayastefanos Antlaşması ile Bulgaristan'a bırakılan Makedonya bölgesidir. Bu bölgede ıslahat yapılması şartıyla Osmanlı yönetimine bırakılmıştır.<sup>7</sup>

Berlin Antlaşması'nda Rusya'nın savaş alanında kazandığı zaferi bir nevi diplomatik sahada kaybettiğini görmekteyiz. Çünkü Ayastefanos ile Büyük Bulgaristan sayesinde sıcak denizlere inme fırsatı bulan Rusya, Berlin Antlaşması ile bu fırsatı kaybetmiştir.

<sup>5</sup> Osman Köse, "Bulgaristan Emareti ve Türkler", *Turkish Studies*, (2006), Cilt: 1, Sayı:2, s.244.

<sup>6</sup> Necmettin Alkan, *Karikatürlerle II. Abdülhamid*, Kronik Kitap Yay., İstanbul, 2018, s.72.

<sup>7</sup> Erol Çetin, "Bulgaristan Prensiği İle Osmanlı İmparatorluğu Arasında Siyasi İlişkiler (1878-1908)", İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Basılmamış Doktora Tezi), İstanbul, 2003, s.12.

Berlin Antlaşması'ndan Rusya kadar Bulgarlar da memnun kalmamıştı. Daha önce de belirttiğimiz gibi Büyük Bulgaristan üçe bölünmüş ve tam bağımsız olma şansını kaybetmişti. Bu anlaşmadan sonra Bulgarların ilk hedefi Osmanlı'ya karşı bağımsızlığını kazanmak, Ayastefanos'ta vaat edilen bölgeleri almak ve tüm Bulgarları bir çatı altında toplamak olacaktı.<sup>8</sup>

Bulgar Prensligi 13 Temmuz 1878 Berlin Antlaşması'ndan 16 Nisan 1879 tarihine kadar Rus komiser Dondukof Korsakoff tarafından yönetilmiştir. Daha sonra asıl Bulgar Prensini seçmek ve belirli konularda kararlar almak için "Bulgar Kurucu Meclisi" kurulmuştur. Meclis 22 Şubat 1879'da Prens Dondukof Korsakoff önderliğinde Tırnova'da açıldı.<sup>9</sup> Ardından Bulgar Kurucu Meclisi tarafından 16 Nisan 1879'da bir anayasa<sup>10</sup> yapıldı. Rus komiser ve Osmanlı delegelerinin onayını alan bu anayasa 23 Nisan 1879'da kabul edildi ve hükümet merkezi olarak da Sofya seçildi.<sup>11</sup>

Kısa bir süre sonra toplanan Bulgar Meclisi, 29 Nisan 1879'da Rusya'nın önerisi ile Alman asıllı Rus Çarıçenin yeğeni Aleksander Battenberg'i Bulgar Prensliginin ilk Prensi olarak seçti.<sup>12</sup> Prens Battenberg göreve başlamadan önce İstanbul da dahil olmak üzere Berlin Antlaşması'nı imzalayan devletlerin başkentlerini ziyaret etmiştir. En son İstanbul'a giden Prens ardından Tırnova'ya gidip yemin etmiş ve daha sonra da yönetim merkezi Sofya'ya giderek görevine başlamıştır.<sup>13</sup>

I. Aleksander'in prens seçilmesinden sonra Bulgaristan'ın ilk hükümeti muhafazakâr Todor Burmov'un başkanlığında kuruldu.<sup>14</sup> Bu konu üzerinde ayrıntıya girmeden önce Bulgar Prensligi'nin yönetimi ve içerisindeki gruplardan kısaca bahsedeceğiz.

<sup>8</sup> Çetin, *Bulgaristan Prensligi...*, s.13.

<sup>9</sup> Aydın, *Osmanlı Eyaletinden...*, s.129.

<sup>10</sup> Bu anayasa Tırnova şehrinde ilan edildiği için "Tırnova Anayasası" olarak da bilinmektedir. Neriman Ersoy Hacısalihoğlu, "Bulgaristan Prensligi'nde İlan Edilen İlk Anayasa: Tırnova Anayasası", ed: Feridun M. Emecen, *Eski Çağdan Günümüze Yönetim Anlayışı ve Kurumlar*, Kitabevi Yay., İstanbul, 2009, s.108.

<sup>11</sup> Tuğrul Özcan, "Kurumsallaşma Sürecinde Bulgar Milli Meclisi (1879-1885)", *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (Hatay 2014), Cilt: 11, Sayı:25, s.103-104.

<sup>12</sup> Esad Fuat Turgay, "1877-78 Türk- Rus Savaşından Sonra Balkanlarda Durum", *Belleten Dergisi*, (Ankara 1972), Cilt: 36, Sayı: 141, s.16.

<sup>13</sup> BOA, Hariciye Nezareti Maruzatı, 4/56.

<sup>14</sup> Aydın, *Osmanlı Eyaletinden...*, s.131.

Berlin Antlaşması'na göre kurulan Bulgar Prenslığının başında Osmanlı ve Avrupa devletlerinin onaylayacağı bir Prens ve anayasası olan bir meclis bulunmaktaydı. Bu meclis içerisinde ise iki farklı siyasi grup vardır. Bunlar muhafazakârlar ve liberallerdir.<sup>15</sup>

Muhafazakârlar, Prenslikte yaşayan her bir bireyin eşit seçim hakkına sahip olmasına karşıydılar. Kişinin eğitim seviyesine, gelirine ve sahip olduğu toprağa göre bir sınırlama getirilmesini istiyorlardı. Kısaca bu grup köylü kesimin henüz siyasal bir sorumluluk için hazır olmadığını düşünüyordu. Muhafazakarlar ayrıca Rus yönetiminden yana bir tavır sergilemekteydiler.<sup>16</sup>

Liberaller ise, tamamen demokratik bir anayasa ve yönetimden yanaydılar. Liberaller, Muhafazakârların aksine prenslikte yaşayan her bir Bulgar vatandaşının eşit haklara sahip olmasını ve halkın tabakalar halinde ayrılmamasını istiyorlardı.<sup>17</sup> Liberaller arasında farklı tabakalardan oldukça fazla insan bulunmaktaydı. Bunların büyük çoğunluğu küçük ve orta halli köylülerden oluşmaktaydı ve sayıları muhafazakârlardan daha fazla idi. Liberaller siyasi görüş olarak ise, yönetimde Rus etkisinin daha az olması taraftarıydılar.<sup>18</sup>

Yeniden ilk Bulgar hükümetine dönecek olursak, ilk hükümetin muhafazakâr Todor Burmov'un başkanlığında kurulduğunu söylemiştik. Ancak her ne kadar hükümet muhafazakârların elinde olsa da mecliste ve halk içinde liberallerin sayıları daha fazla idi.<sup>19</sup> I. Aleksander'ın prens seçildikten sonra ilk iş olarak hükümet ile birlikte anayasada bir takım değişiklikler yapıp kendisine daha geniş yetkiler vererek iktidarını güçlendirmek istedi. Ancak bu denemesi meclisteki liberallerin etkili muhalefetinden dolayı başarılı olamadı.<sup>20</sup>

Prens Aleksander az önce de belirttiğimiz gibi muhafazakârlardan bir hükümet kurmuştu. Fakat Prens ile çoğunluk olarak liberallerin bulunduğu meclis arasında

---

<sup>15</sup> Neriman Ersoy Hacısalihoğlu, "Bulgaristan Prenslığı'nde İlan Edilen İlk Anayasa: Tırnova Anayasası", ed: Feridun M. Emecen, *Eski Çağdan Günümüze Yönetim Anlayışı ve Kurumlar*, Kitabevi Yay., İstanbul, 2009, s.112.

<sup>16</sup> Ömer Turan, *The Turkish Minority In Bulgaria (1878-1908)*, Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara, 1998, s.62.

<sup>17</sup> Turan, *The Turkish Minority...*, s.62.

<sup>18</sup> Çetin, *Bulgaristan Prenslığı...*, s.31-32.

<sup>19</sup> Çetin, *Bulgaristan Prenslığı...*, s.32.

<sup>20</sup> Hacısalihoğlu, *Bulgaristan Prenslığı'nde...* s.116.

anlaşmazlıklar çıkmaya başladı. Prens de bu sebeple 1879'da meclisi dağıttı ve 1880'de tekrardan seçim yapma kararı aldı.<sup>21</sup> Mecliste liberallerin çoğunlukta olması ve ısrarlı bir şekilde yönetime talip olmaları Prens'in bu defa hükümet kurma görevini liberallere vermesine yol açtı. Ancak kısa sürede liberal hükümet ile de yönetim konusunda fikir ayrılığına düşen Prens, 27 Nisan 1881'de hükümetin görevine son verdi, meclisi süresiz olarak dağıttı ve anayasayı kaldırdı.<sup>22</sup>

Bu gelişmelerin ardından Rus Çarı III. Aleksander ile görüşen Prens Aleksander, Çar'ın teşvikiyle tekrardan muhafazakârlardan yeni bir hükümet kurma kararı aldı. Ayrıca kurulacak bu yeni yönetimde Çar'ın yollayacağı iki Rus generali de yer alacaktı.<sup>23</sup> Yeni hükümet A.N. Sobolov ve N.V. Kolbars adlı iki Rus generalinin de katılımıyla 1 Temmuz 1881'de kuruldu. Hükümet içinde yer alan bu Rus generaller zamanla ülkenin yönetimini ellerine aldılar ve ülkede Rus baskısı gittikçe artmaya başladı.<sup>24</sup>

Rus generallerin Bulgaristan Prensliğine gönderilmesiyle ilgili Osmanlı Petersburg sefirliğinden Sadrazam Kamil Paşa'ya bir telgraf çekilmişti. Bu telgrafta Rusya'nın mevcut Bulgaristan idari heyetinden memnun olmadığı ve bu memnuniyetsizlik karşısında Kolbars'ın ilk fırsatta Bulgaristan idari heyetini iktidardan indirmeye çalışacağı Sadrazam Kamil Paşa'ya aktarılmıştır.<sup>25</sup> Bu bilginin doğruluk payının olduğunu Rusya'nın General Kolbars'ı Sofya'ya gönderdikten kısa bir süre sonra Rusçuk ve Varna konsolosluklarına da birer miralay tayin etmesinden anlayabiliriz.<sup>26</sup>

Tüm bu gelişmeler bize göstermektedir ki, Rusya sıcak denizlere inme politikasının baş aktörlerinden biri olarak gördüğü Bulgarlar üzerindeki etkisini kaybetmek istemiyordu. Bu nedenle de bölgede otorite boşluğu oluşmasını engellemek için gerektiğinde siyasi ya da askeri bir müdahaleden çekinmeyeceklerini göstermiş oluyorlardı.

---

<sup>21</sup> Aydın, *Osmanlı Eyaletinden...*, s.131-132.

<sup>22</sup> Rıfat Uçarol, *Siyasi Tarih (1789-1994)*, Filiz Kitabevi, İstanbul, 1995, s.359.

<sup>23</sup> Aydın, *Osmanlı Eyaletinden...*, s.133.

<sup>24</sup> Nazif Kuyucuklu, *Bulgaristan*, İstanbul Üniversitesi Yay., İstanbul, 1987, s. 9-10.

<sup>25</sup> BOA, Hususi Maruzat, 194/134.

<sup>26</sup> BOA, Hususi Maruzat, 195/19.



Yukarıda da belirttiğimiz gibi Bulgarlar özellikle Rus Generallerin bölgeye gelmesinden sonra yönetimdeki Rus etkisi ve baskısının her geçen gün arttığını görüyorlardı ve bu durumdan da hiç memnun değillerdi. Memnuniyetsizliğin yaşandığı bu dönemde Bulgar bağımsızlık harekâtının temel vizyonunu oluşturacak olan “Bulgaristan Bulgarlarıdır” anlayışı ortaya çıkmıştır.<sup>27</sup>

Bulgarlar bu anlayış ışığında yönetimdeki Rus etkisinden kurtulmak için bir takım çalışmalara başladılar. Öncelikle kendi aralarındaki birlikteliği sağlayıp sonra da Prens ile anlaşma yoluna giriştiler ve nitekim başarılı da oldular. Zaten bu dönemde demiryolları konusu yüzünden Rus generalleri ile fikir ayrılığına düşen Prens Bulgarların Rus etkisini kırma fikrine sıcak bakmaya başladı.<sup>28</sup>

Özellikle “Bulgaristan Bulgarlarıdır” anlayışından sonra Prens Aleksander yönetim anlayışında bir takım değişikliklere gitme kararı aldı. Bunun üzerine 1879 Tırnova Anayasası 7 Eylül 1883’te tekrardan yürürlüğe kondu ve liberallerden yeni bir hükümet kuruldu.<sup>29</sup> Yeni kurulan hükümetin ilk işi ise Rus generallerini yönetimden çıkarmak oldu. Ardından tam bağımsızlık yanlısı yeni Bulgar Hükümeti çok geçmeden Doğu Rumeli'nin Bulgaristan ile birleştirilmesi meselesini tartışmaya başladı.<sup>30</sup>

Yaşanan bu gelişmelerden sonra Bulgar-Rus ilişkileri yara almaya başladı. İlk zamanlar özellikle halk arasında kurtarıcı olarak görülen Ruslar, daha sonraları Bulgar yönetimine karışmaya başlayınca tepki almaya başlamıştı. Prens Aleksander’in de bu süreçte halkın yanında olması Bulgar meclisindeki gücünü arttırmıştı.

Nitekim Bulgarlar ve Rusların asıl ayrışması birazdan ayrıntılı bir şekilde ele alacağımız Doğu Rumeli sorununda olacaktı. Ömer Turan’a göre Ruslarla ilişkilerin bozulmaya başladığı 1883 yılından, Doğu Rumeli sorununun başlayacağı 1885 yılına kadar geçen süreç oldukça karmaşıktır. Bu süreçte Bulgaristan’ın iç işleri, istikrar

---

<sup>27</sup> Karal, *Osmanlı Tarihi*, s.102.

<sup>28</sup> Kuyucuklu, *Bulgaristan*, s.10.

<sup>29</sup> Çetin, *Bulgaristan Prensligi...*, s.45.

<sup>30</sup> Özcan, *Kurumsallaşma Sürecinde...*, s.106.

arayışı içerisinde olan Rusya, Prens Aleksander, Liberaller ve Muhafazakârlar arasında sürüp giden çıkar çatışmaları ile yürütülmüştür.<sup>31</sup>

## 4.2.2 Doğu Rumeli Sorunu

### 4.2.2.1 Berlin Antlaşmasına Göre Doğu Rumeli

Daha önce de belirttiğimiz gibi Ayastefanos Antlaşması ile kurulan Büyük Bulgaristan, Berlin Antlaşması'yla birlikte üç bölgeye ayrılmış ve bu bölgelerden biri de Doğu Rumeli (Şark-ı Rumeli) bölgesi olmuştur.

Doğu Rumeli bölgesinin oluşturulmasındaki en büyük pay İngiltere'nindir. Çünkü İngiltere, Ayastefanos'ta yer alan Rusya'nın etkisiyle kurulacak olan Büyük Bulgaristan'a şiddetle karşı çıkmıştı ve Rusya'yı bölgede özerk bir vilayet kurulması için ikna etmişti. Rusya'da İngiltere'yi karşısına almak istememiş ve bu öneriyi istemese de kabul etmek zorunda kalmıştı.<sup>32</sup>

Berlin Antlaşması'nı imzalayan devletlerin yer aldığı bir komisyon tarafından belirlenen, 14 Nisan 1879'da ise son halini alan Doğu Rumeli Nizamnamesi'nin temel maddeleri şunlardır:

1. *Doğu Rumeli doğrudan Padişaha bağlı özerk bir vilayettir.*
2. *Sınırların muhafazası Padişaha aittir.*
3. *Bölgede milis gücünde askerlik vilayetin tüm halkı için mecburidir.*
4. *Doğu Rumeli, Padişah tarafından tayin olan ve Berlin Antlaşmasında imzası bulunan devletlerin onayı ile, beş sene için görevlendirilen Hristiyan bir vali tarafından yönetilecektir.*
5. *Doğu Rumeli'de adalet Padişah adına icra edilecektir.*

<sup>31</sup> Turan, *The Turkish Minority...*, s.65.

<sup>32</sup> Hüner Tuncer, *Osmanlı'nın Rumeli'yi Kaybı (1878-1914)*, Kaynak Yay., İstanbul, 2010, s.55.

6. *Doğu Rumeli’de vilayet genel meclisi oluşturulacaktır. Bu meclis ileride belirleneceği gibi, vali nezdindeki idare meclisi görevlerini yapmak amacıyla bir daimi encümeni tayin etmesinin yanında, vilayette hazırlanan kanunları Padişahın onayına sunma ve daha sonra da ilan etme hakkına sahip olacaktır. Padişahın onayına sunulduğu halde, iki ay içinde hakkında herhangi bir karar çıkmayan kanunlar, onaylanmış sayılacaktır.*

7. *Doğu Rumeli’de bulunan Osmanlı İmparatorluğu’na ait olan ormanlar, madenler ve bütün taşınmaz vilayetin mülkiyetine geçmektedir.*

8. *Osmanlı İmparatorluğu ve yabancı devletlerarasında yapılan uluslararası anlaşmalar, her ne türden olursa olsunlar, bütün İmparatorlukta olduğu gibi, Doğu Rumeli’de de geçerlidir.*

9. *Vilayetteki diller Türkçe, Bulgarca ve Yunancadır. Bunlar kazalardaki halkın çoğunluğuna göre idari işlerde kullanılacaktır. Doğu Rumeli’nin Babıali ile ve İmparatorluğun diğer bölgelerle yazışmalarda ise Türkçe resmi dildir.<sup>33</sup>*

Yukarıdaki nizamnameden de görüleceği üzere Doğu Rumeli’nin hâkimiyeti her ne kadar Osmanlı Devleti’ndeymiş gibi görünse de işin aslı öyle değildir. Çünkü Osmanlı’nın hem vali tayini hem de bölgeye gerektiğinde asker sokmak için büyük devletlerden izin alması gerekiyordu. Bu yüzden bölgedeki Osmanlı hâkimiyetinin sadece kağıt üzerinde geçerli olduğunu ileride bahsedeceğimiz bölümlerde daha net bir şekilde göreceğiz.

#### **4.2.2.2 Doğu Rumeli Valileri**

Doğu Rumeli, Berlin Antlaşması’na göre Osmanlı’nın atayacağı Hristiyan bir vali tarafından yönetilecekti. Doğu Rumeli için yapılan nizamnameye de baktığımızda bölgenin siyasi ve askeri idaresinin Osmanlı’nın elinde olduğunu söyleyebiliriz.

<sup>33</sup> Çetin, *Bulgaristan Prensiği...*, s.122-123.

Ancak bölgedeki idarenin kaderini buraya atanacak vali ve bu valinin izleyeceği politika belirleyecekti.<sup>34</sup>

Bölgeye atanacak uygun valinin bulunması için derhal araştırmalara başlayan Osmanlı, bu süreçte hızlı davranıp tayin işini kendi lehine halletmek istedi. Aksi takdirde sürecin uzamasıyla bir takım engellerin ortaya çıkabileceğinden korkuyordu. Atanacak olan vali, bölgedeki konuşulan dile yatkın, bölge politikasına vakıf, dirayetli ve daha önce Moskova’da bulunmuş sadık birisi olmalıydı. Kısa sürede kendi kıstaslarına uyan valiyi bulan Osmanlı’nın aklındaki isim Cebel-i Lübnan valisi Rüstem Paşa<sup>35</sup> idi. Hiç vakit kaybetmeden 16 Aralık 1878 tarihinde Rüstem Paşa beş yıllık süre ile Doğu Rumeli Valisi tayin edilmiştir.<sup>36</sup>

Osmanlı vali tayinini kendince bir oldubitti ile halletmek istemişti. Çünkü tayinden önce diğer devletlere haber verilse her devletin kendi çıkarına uygun bir aday ortaya atacağını düşünmüş ve işlerin karmaşık hale gelmesinden çekinmiştir. Bu sebeple tayinden sonra diğer devletlere gerekli bilgileri vermiştir.<sup>37</sup>

Osmanlı’nın bu hareketine Rusya hariç diğer devletlerden bir tepki gelmemiştir. Ancak Osmanlı Rusya’nın baskıcı tavrı üzerine Rüstem Paşa’nın tayininden vazgeçmiş ve Paşa’yı eski görevine geri göndermiştir. Ardından da yeni bir vali ataması için aday aramaya başlamıştır.<sup>38</sup>

---

<sup>34</sup> Aydın, *Şarki Rumeli Vilayeti*, s.40-41.

<sup>35</sup> Asıl adı “Lucien Antoine Chimelli de Marini” olan Rüstem Paşa, baba tarafından İtalyan, anne tarafından Rum Katolik bir ailenin oğludur. İtalyan ve Katolik kökenli olmasına rağmen Osmanlı Devletine her zaman sadık bir isim olmuştur. Hatta bu sebepten bazı kaynaklarda isminin önüne İslami açıdan değerli Mustafa ismi konmuştur. İlk öğretim hayatını İtalya’da tamamlayan Rüstem Paşa daha sonra maddi sıkıntılar nedeniyle İstanbul’a taşınmıştır. Burada Osmanlı hariciyesinde çalışmak istemiştir. 1834-1835 yılları arasında Mustafa Necip Paşa’nın katip ve tercümanlığını yapmak için Trablusgarp’a gönderilen Rüstem Paşa bu sebeple Osmanlı bürokrasisine girmiştir. Varna Vilayet Tercümanlığı, Pasaport Dairesi Müdürlüğü gibi görevlerden sonra 1841’de Tercüme Odasına girmiştir. Tunus, Mısır ve Rumeli’de çeşitli görevler yapan Rüstem Paşa, 1851 yılında Tahrirat-ı Ecnebiye’ye ilk müdür olarak tayin edilmiştir. İyi derecede İtalyanca, İngilizce, Fransızca ve Türkçe bilmekteydi ve bu yüzden de zamanla önemli mevkilere getirilmiştir. 1870’de Roma Orta elçiliği yine aynı yıl Petersburg Büyükelçiliğine atanmıştır. Böylece Rüstem Paşa Rusya’nın başkentinde görev yapan ilk büyükelçi olmuştur. 1873’e kadar Rusya’da kalan Rüstem Paşa aynı yıl Cebel-i Lübnan’a mutasarrıf olarak atanmıştır. Can Ünsal, “Rüstem Paşa’nın Mutasarrıflığı Döneminde Cebel-i Lübnan (1873-1883)”, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Eskişehir, 2017, s.37-38.

<sup>36</sup> BOA, İrade, MTZ(04), 6/206.

<sup>37</sup> Aydın, *Şarki Rumeli Vilayeti*, s.41.

<sup>38</sup> Çetin, *Bulgaristan Prensligi...*, s.124. BOA, Mabeyn-i Hümayun Evrakı, MB.İ... İradeleri, 51/94.

#### 4.2.2.2.1 Aleko Paşa'nın Vali Tayini

Rusların baskısı yüzünden Doğu Rumeli'ye vali atanan Rüstem Paşa eski görevi olan Cebel-i Lübnan Mutasarrıflığına geri atanmış ve Ruslarında isteği ile gündeme eski Viyana valisi Aleko Paşa girmişti. Kısa bir süre sonra Sultan II. Abdülhamid'in onayından geçen Aleko Paşa'nın<sup>39</sup> 13 Nisan 1879'da Doğu Rumeli valiliğine atanmasına karar verildi. Ancak Osmanlı, vali tayinini bu sefer hemen resmiyete dökmedi. İlk tayin sonrası Rusların yaptığı gibi diğer devletlerden gelebilecek olan tepkilere karşı bir süre bekleme kararı aldı.<sup>40</sup>

Osmanlı'nın bekleme kararı aldığı bu süreçte dönemin Hariciye Nazırı Karatodori Paşa, Aleko Paşa'nın Doğu Rumeli valiliğine atanması halinde İngiltere'nin vereceği olası tepkiyi öğrenmek için İngiliz Hariciye Nazırı Lord Salisbury'e bir telgraf çekti. 17 Nisan 1879'da Lord Salisbury göndermiş olduğu cevapta, Aleko Paşa'nın Doğu Rumeli Valiliğine atanmasında bir sakınca olmadığını ve bu atamadan İngiliz Hükümetinin de gayet memnun olduğunu bildiriyordu.<sup>41</sup>

İngiliz Hükümeti, 17 Nisan 1879'da Lord Salisbury'nin çekmiş olduğu telgrafa ek olarak 24 Nisan 1879'da Aleko Paşa'nın tayinini resmi bir şekilde onayladığını belirten bir telgraf daha yollamıştır.<sup>42</sup>

---

<sup>39</sup> Aleko (Aleksandr) Bogoridi; Sisam valiliği'nde bulunan, Bulgar Stefanaki Bey ile bir Rum annenin evladı olarak İstanbul Kuruçeşme'de 1823 tarihinde dünyaya gelmiştir. Kendi iddiasına göre, eski Bulgarlardan bir prens ailesine mensup olan Aleko Paşa, babasının seyahatleri sebebiyle on sene kadar Avrupa'da bulunmuş ve tahsilini Paris'te tamamlamıştır. 27 Şubat 1867 tarihinde 6.000 kuruş maaş ile Meclis-i vâlâ azalığına tayin olunan ve bu memuriyette iken, 1 Ocak 1868 tarihinde ikinci rütbe Mecîdî nişanı ile taltif edilen Aleko Paşa, 23 Haziran 1876 tarihinde de vezâret rütbesi ile Viyana Sefâreti'ne tayin olunmuştur. Fakat yakın himâyesini gördüğü Mithat Paşa'yı sefârethâneye kabul etmesi sebebiyle, gözden düşerek İstanbul'a çağırılmıştır. 15 Mayıs 1879 tarihli bir ferman ile Şarkî Rumeli Vilayeti valiliğine tayin edilmiştir. Bkz. Ömer Kılıç, "Şarkî Rumeli Türklerinin Sesi: Hilal Gazetesi (1883-1885)", Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Konya, 2010, s.43.

<sup>40</sup> Aydın, *Şarkî Rumeli Vilayeti*, s.45-46.

<sup>41</sup> BOA, HR.SFR.3. Londra Sefareti, 264/84.

<sup>42</sup> BOA, HR.SFR.3. Londra Sefareti, 264/85.

İngilizlerin ardından Almanya ve Rusya Hariciye Nezaretlerine gönderilen telgraflara da 27 Nisan 1879'da olumlu cevaplar gelmiş ve iki devlette Aleko Paşa'nın Doğu Rumeli'ye vali atanmasında bir sakınca görmediklerini bildirmiştir.<sup>43</sup>

Osmanlı Devleti vali atamasında bu sefer bir sorunla karşılaşmamış, Aleko Paşa'ya itiraz eden devlet olmamıştı. Bu duruma mütakiben Osmanlı, 15 Mayıs 1879'da yayınladığı bir fermanla Aleko Paşa'ya 5 yıllığına Doğu Rumeli valisi tayin edildiğini bildirdi ve böylece atama işlemi resmiyete dökülmüş oldu.<sup>44</sup>

#### 4.2.2.2.1.1 Aleko Paşa Dönemi ve İlk Faaliyetleri

Tayin haberini alan Aleko Paşa 27 Mayıs 1879'da Filibe şehrine giriş yapıp görevine başladı.<sup>45</sup> Aleko Paşa Filibe'ye gitmek için İstanbul'dan ayrılmadan önce kendisine şehre girerken Osmanlı kıyafeti giymesi söylenmesine rağmen başında Bulgar kalpağının olması dikkatlerden kaçmamış ve daha ilk günden Bulgarların gözüne girmeye çalışmıştı. Aleko Paşa aynı zamanda bölgede yaşayan Türklerin de gönlünü almak için Bab-ı Ali tarafından hazırlanmış olan tayin nutkunu ilk önce Türkçe okumuştur. Bu nutukta, öncelikle Doğu Rumeli'nin kuruluş nedeninden kısaca bahsetmiş, ardından valiliğin kendisine 5 yıl süre ile verildiğini, bu süre zarfında bölge ahalisinin barış içinde ve elbirliği ile sorunların çözülmesi için çaba sarfetmesi gerektiğini bildirmiştir.<sup>46</sup>

Aleko Paşa, Filibe'ye geldiği ikinci gün vilayette görev yapacak yetkilileri atamaya başlamıştır. Atamalara kısaca bakacak olursak; Aleko Paşa'dan sonra valilik görevine tayin edilecek olan Gavril Efendi Dahiliye, Mösyö Schmit Maliye, Kesakof

---

<sup>43</sup> BOA, Y.A.HUS. Hususi Maruzat, 161/4.

<sup>44</sup> Fahir Armaoğlu, *19. Yüzyıl Siyasi Tarih (1789-1914)*, Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara, 1997, s.547. Anna M. Mirkova, *Muslim Land, Christian Labor: Transforming Ottoman Imperial Subjects into Bulgarian National Citizens, 1878-1939*, Central European University Press, Budapest 2017, s.41.

<sup>45</sup> Kılıç, *Şarki Rumeli Türklerinin Sesi*, s.43.

<sup>46</sup> Aydın, *Şarki Rumeli Vilayeti*, s.115.

Efendi Adliye, Volkoviç Bey Nafia ve Yovakim Efendi ise Maarif Müdürlüğü'ne getirilmiştir.<sup>47</sup>

Aleko Paşa'nın yaptığı atamalara baktığımız zaman atanan isimlerin genellikle Bulgar olduğunu görmekteyiz. Özellikle mutasarrıflıklara atanan isimlerin hepsinin Bulgar olması dikkat çekmektedir.<sup>48</sup> Ayrıca Vilayet içerisinde atanan 28 Nahiye müdürünün yalnızca yedisi Türk ve Rum idi.<sup>49</sup> Aleko Paşa'nın bu şekilde davranmasının sebebi, kendini Bulgarlara sevdirmek ve ileride kurulacak olası bir Bulgaristan Krallığının başına geçmek istemesidir.<sup>50</sup>

#### 4.2.2.1.2 Rus Askerinin Doğu Rumeli'den Çekilişi

Berlin Antlaşması ve Şark-i Rumeli Nizamnamesi'ne göre bölge sınırını Osmanlı askeri koruyacak ve bölge halkından oluşturulmuş milis kuvvetleri de asayiş sağlayacaktı. Ancak vali seçilene kadar Rus askerleri bölgede kalmaya devam edecekti. Nitekim Aleko Paşa'nın 15 Mayıs'ta vali seçilmesiyle bölgedeki Rus askerleri yavaş yavaş bölgeyi terk etmeye başladılar ve mayıs ayı sonunda Şark-i Rumeli'den tamamen çekildiler. Osmanlı, Rus askerlerinin çekilmesinden sonra yasal hakkını kullanarak Bulgaristan ve Şark-i Rumeli arasındaki sınıra asker sevk etmek isteyince bölgedeki ilk kriz patlak vermiş oldu.<sup>51</sup>

Osmanlı askerinin sınıra geleceği haberi üzerine Bulgaristan ve Doğu Rumeli'deki Bulgarlar ayaklanmış ve Osmanlı aleyhine gösteriler düzenlemeye başlamışlardı. Sınırdaki Osmanlı askeri istemediklerini ve gerekirse direneceklerini ilan ettiler. Artık bölgede bir karışıklık çıkması an meselesiydi. Bu durum Osmanlı'yı

<sup>47</sup> Aydın, *Şarki Rumeli Vilayeti*, s.115-116.

<sup>48</sup> Görev verilen isimlerin çoğunluğunun Bulgar olmasının yanı sıra Müslüman ve Rumların birçoğunun memuriyetlerinden uzaklaştırıldığı gelen jurnallerde göze çarpmaktadır. BOA, Y.PRK.AZJ Arzuhal Jurnal, 2/93.

<sup>49</sup> Osman Nuri, *Bilinmeyen Abdülhamid (Abdülhamid-i Sani ve Devr-i Saltanatı)*, yay., haz: Osman Selim Kocahanoğlu, Temel Yayınları, İstanbul, 2017, s.544.

<sup>50</sup> Eşref Eşrefoğlu, "Ali Ferruh Bey'in Doğu Rumeli'de Lisan-ı Osmani ve Sikke-i Osmani Meselesine Ait 1903 Tarihli Bir Raporu", *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, (İstanbul 1979), Sayı:32, s.387.

<sup>51</sup> Karal, *Osmalı Tarihi*, s.104. Armaoğlu, *19. Yüzyıl Siyasi Tarih...*, s.549. Eşrefoğlu, *Ali Ferruh Bey...*, s.387.

tereddüte düşürdü. Sultan II. Abdülhamid, bölgede yaşanacak her hangi bir çatışmanın Rusya'nın Şark-i Rumeli'yi işgali için bahane olacağını düşündü ve hareket etmeden önce ilgili devletlerden fikir almak istedi. Kısa sürede İngiltere Hariciye Nazırı Lord Salisbury, Osmanlı'ya bir teklifte bulundu. Teklife göre Doğu Rumeli 15.000 kişilik karma bir Avrupa ordusu tarafından geçici süreyle işgal edilecekti. Ancak Sultan II. Abdülhamid sorunu zor kullanarak çözmek istemediğini belirterek teklifi reddetti.<sup>52</sup>

Rusya, Bulgaristan'ı kendi eseri olarak görmekteydi ve Şark-i Rumeli'de çıkan sorunu bir Bulgar meselesi olarak sayıp Osmanlı ile arasında halletmek istiyordu. Bu amaçla Rus çarı II. Aleksander, General Obruchef aracılığıyla Sultan II. Abdülhamid'e bir mektup göndermiş ve yardım teklifinde bulunmuştur.<sup>53</sup>

Mektubun özünde şunlar geçmektedir: General Obruchef Şark-i Rumeli'ye girip ayaklanmış halkı yatıştırarak, bağlı oldukları Osmanlı devletine itaat etmelerini tembih edecekti. Rus çarı II. Aleksander, Berlin Antlaşması'nın hükümlerine tamamıyla uyulması, bölgedeki asayişin muhafaza edilmesi ve devamının getirilmesi için iki devletin birlikte çalışması gerektiğini söylemiştir. Çar, bölgenin doğusunda söz konusu iki önemli devletin olduğunu, burada çıkacak sorunların bu iki devlet arasında halledilmesi gerektiğini iletmiştir. Ayrıca eğer iki devlet arasında çözüm bulunursa diğer Avrupa devletlerinin müdahalesine gerek kalmayacağını bildirmiş ve bu durumun da ancak iki devletin yardımlaşması ve dostça davranışıyla gerçekleşebileceğine inandığını söylemiştir. Son olarak ise her ne kadar iki devlet arasında geçmişte husumetler yaşansa da dürüstlük ve yardımlaşma ile mecbur olan barışın devam edeceğini belirtmiştir.<sup>54</sup>

Çar'ın mektubunu alan Sultan II. Abdülhamid, yardım teklifini kabul etmiş ve sınıra asker göndermekten vazgeçmiştir. İki taraf arasındaki anlaşma sonrası General Obruchef Şark-i Rumeli'ye gitti ve halkı sakinleştirmek için şu sözlerle onlara hitap etti:

*"Padişah, her türlü güvensizlik fikrinin ortadan kalkması için  
Osmanlı askerinin şimdilik Doğu Rumeli'ye gönderilmesinden*

---

<sup>52</sup> Sina Akşin, "Siyasal Tarih (1789-1908)", *Türkiye Tarihi 3- Osmanlı Devleti 1600-1908*, yay., yön. Sina Akşin, Cem Yayınevi, İstanbul, 2014, s.170. François Georgeon, *Sultan Abdülhamid*, çev:Ali Berkay, Homer Kitabevi, İstanbul, 2006, s.269. Karal, *Osmalı Tarihi*, s.104.

<sup>53</sup> Karal, *Osmalı Tarihi*, s.105.

<sup>54</sup> BOA, Y..PRK.TŞF. Teşrifat-ı Umumiye Dairesi, 4/24.



*vazgeçmiştir. Avrupa devletleri de bugünkü durumda Balkanların askerî bir maksatla işgal edilmesini faydasız görmüşlerdir. Akıllıca bir hareketle eyâletin idaresini tesis etmiye çalışınız ve Berlin muahedesine aykırı düşen her türlü ihtilâl fikirlerini zihninizden çıkarınız: size açık olarak söylerim ki ne Rusya ne de Avrupa artık sizin için bir damla kan dökmek istemez.*"<sup>55</sup>

Rusya'nın araya girmesiyle Şark-i Rumeli'de sükunet sağlanmıştı. Ancak Osmanlı'nın bir sorun olduğunda bölgeye kendi isteğiyle asker göndermemesi, buradaki hâkimiyetinin fiili değil kağıt üzerinde olduğunu bizlere göstermiştir. Nitekim ilerleyen tarihlerde yaşananlar Osmanlı'nın bölgedeki pasifliğinin kanıtı niteliğinde olacaktır.

#### **4.2.2.2.1.3 Aleko Paşa'nın Siyaseti**

Aleko Paşa içinde bulunduğu görevin oldukça zor olduğunun farkında idi. Bir tarafta Türk, Bulgar ve Rumlardan oluşan bölge halkının arasındaki sorunlar ile uğraşılması, diğer bir tarafta yönetimde izlenecek siyasette Berlin Antlaşması'na katılan devletlerin hesaba katılması gerekiyordu. Şartlar böyle olunca Aleko Paşa da bir nevi "nabza göre şerbet" verme eylemine geçmiş, ilgili devletlerin her birine taraf görünmüş, ahalinin itimadını kazanmak için çaba sarf etmiş ve görevinin üstesinden gelmeye çalışmıştır.<sup>56</sup>

Aleko Paşa ilk zamanlar izlemiş olduğu politika sayesinde hızlıca ilgili devletlerin güvenini kazanmıştı. Özellikle Rusların gözüne girmek için yaptıkları dikkat çekmektedir. Aleko Paşa, bölgede bulunan Rus zabıtları etkilemek için Rus askerinin Filibe'ye giriş yıl dönümü dolayısıyla bir balo tertip etmiştir.<sup>57</sup> Aleko Paşa'nın Ruslara karşı olan tavrı bölge gazetelerine de yansımıştır. Filibe'de çıkan Filipopolis adlı gazetenin 8 Mart 1882 tarihli 470 numaralı nüshasında, Şark-ı Rumeli

<sup>55</sup> Karal, *Osmalı Tarihi*, s.105.

<sup>56</sup> Aydın, *Şarki Rumeli Vilayeti*, s.116.

<sup>57</sup> BOA, Y..PRK.AZ.J. Arzuhal Jurnal, 9/18.

valisi Aleko Paşa'nın ikamet ettiği konağın kapısı üzerinde Rus arması ve bayrağının asılı olduğu haberi yayınlanmıştır. Yine aynı gazetenin 474 numaralı nüshasında Filibe'den başka Tatar Pazarcığı ve Burgaz gibi illerin hükümet konağı kapılarında da Rusya çarı II. Aleksander'ın tasvirinin asılı olduğu neşredilmektedir.<sup>58</sup>

Bölge halkına olan tutumuna bakacak olursak, Aleko Paşa, Bulgarlara kendisinin de Bulgar kökenli olduğunu ve hayallerindeki “Büyük Bulgaristan” planlarını desteklediğini söylemiş, Bulgarların arasında iken Bulgar Kalpağı takmaya özen göstermiştir. Rumlara da aynı şekilde sıcak davranan Aleko Paşa, Aleksandros Bogoridis adını kullanıp aslen Rum olduğunu, Bulgar taraftarıymış gibi görünmesinin aslında Rumların lehine olduğunu belirtmiştir. Türklere ise Türkçe konuşarak yaklaşmaya çalışmış, başına fes takıp aralarında dolaşmıştır ve Padişah'a sadakatle bağlı olduğunu da söylemekten çekinmemiştir.<sup>59</sup>

Aleko Paşa'nın her kesime farklı bir yaklaşımda bulunması onun Bulgar yanlısı olduğu gerçeğini değiştirmemektedir. Rus komiserlerle olan yakınlığı ve onlarla işbirliği yapması bölgedeki Bulgar nüfusunun artmasına neden olmuştur. Buna ek olarak Osmanlı'nın bölge ilişkilerindeki pasifliği de bu durumun gerçekleşmesine zemin hazırlamıştır.<sup>60</sup>

Aleko Paşa'nın valiliği boyunca karşılaştığı en önemli sorunlardan bir tanesi bölgede yaşanan savaşlar sonrası vilayetten ayrılmak zorunda kalan Türk göçmenlerin 1879 yılı sonlarında geri dönmeye başlamaları ile ortaya çıkmıştır. Berlin Antlaşması ve Şark-i Rumeli Anayasası'nda bölge halkının tüm hakları koruma altına alınmıştır. Berlin Antlaşması'nın 12. Maddesinde<sup>61</sup> Müslümanlara mülkiyet hakkı tanınıyor ve yerlerini terk etmek zorunda kalmış veya göç etmiş halkın ardında bıraktığı mal ve mülklerini koruyabileceği belirtiliyordu.<sup>62</sup>

<sup>58</sup> BOA, Y..A...HUS. Hususi Maruzat, 175/61.

<sup>59</sup> Aydın, *Şarki Rumeli Vilayeti*, s.116.

<sup>60</sup> Emine Şam, “Prens Aleksandre Battenberg'in İttihat Beyannamesi ve Doğu Rumeli'nin Bulgaristan'a İlhakı”, *History Studies Dergisi*, (2011), Cilt: 3, Sayı:1, s. 238. Zafer Koylu, “Ayestafanos Antlaşması ve Sonrasında Balkanlar'da Bulgaristan'ın Genişleme Politikaları: Makedonya”, *Uluslararası Osmanlı ve Cumhuriyet Dönemi Türk-Bulgar İlişkileri Sempozyumu*, Odunpazarı Belediyesi Yayınları, Eskişehir 2005, s.108.

<sup>61</sup> Adı geçen anlaşma maddesi, Bulgaristan ve Şark-i Rumeli ile ilgili Berlin Antlaşmasında geçen diğer maddeleri görmek için bakınız. Erim, *Devletlerarası Hukuku*, s.403-424.

<sup>62</sup> Şam, *Prens Aleksandre...*, s.238. Aydın, *Şarki Rumeli Vilayeti*, s.126.

Yukarıda adı geçen maddeye rağmen Bulgar memurların görevlerini yeterince iyi yapmamalarından dolayı, Bulgarlar geri dönmeye çalışan göçmenlere çeşitli taciz ve saldırılarda bulunup iskanlarına engel olmaya çalışmıştır. Bir çok göçmen saldırılar nedeniyle kendi yerleşim yerlerine geri dönememiştir. Dönenler ise Bulgarların ağır baskısına maruz kalmıştır. Göçmenlerin arazileri gasp edilmiş, vergileri arttırılmış, tarım ile uğraşmalarına engel olunmuş ve böylece geçimlerini sağlamaları engellenmeye çalışılmıştır. Bölgedeki Türk ahaliye yapılan baskı ve saldırılar kısa sürede İstanbul'un kulağına gitmiştir. Bunun üzerine dönemin Sadrazam'ı Said Paşa, Aleko Paşa'ya bir yazı göndermiş ve durumlardan haberdar olduğunu, gerekli tedbirlerin derhal alınmasını istemiştir. Said Paşa'nın uyarısı üzerine Aleko Paşa saldırıların daha fazla artmaması için vilayet içerisinde devriyeler düzenlemiştir. Ancak Bulgarlar ile de arasının bozulmasını istemeyen Aleko Paşa çoğu olayı görmezden gelip Türklerin başka yerlere göç etmelerine neden olmuştur.<sup>63</sup>

Aleko Paşa zamanında Şarki Rumeli Müslümanlarının huzurlu olmadıklarını, sürekli baskı altında olduklarını söyleyebiliriz. Dönemin "Hilal" adlı gazetesinde de bu durumdan bahsedilmiştir. Müslüman halkın suçsuz yere gece evlerinden alınıp karakola götürülerek dövülmeleri, Müslüman gençlerin eşkıya bahanesiyle jandarmalar tarafından öldürülmeleri, vergilerini zamanında ödemeyen Müslümanlardan faize faiz alınması, bölgedeki memurların Bulgarlardan seçilmesi, maarif bütçesinden Müslüman okullara adilce bütçe ayrılmaması gibi haksızlık ve zulümler Hilal gazetesince neşredilmiştir.<sup>64</sup>

Aleko Paşa görev süresinin bitimine kadar Bulgarların gözüne girebilmek için çeşitli adımlar atmıştır. Ancak bölgedeki Büyük Bulgaristan Partisi üyeleri Aleko Paşa'yı hedeflerine ulaşmak için bir araç olarak görmekteydiler ve yeri geldiğinde de bunu Aleko Paşa'nın yüzüne söylemekten kaçınmamışlardır. Aleko Paşa da Bulgarlar üzerindeki nüfusunu güçlendirmek için özellikle Türkler aleyhine yapılan tüm hareket ve saldırıları görmezden gelmeye çalışmıştır. Paşa, sadece Büyük Bulgaristan Partisi'ne değil Filibe'de bulunan Rus konsoloslarına da kendini sevdirep kabul ettirmek için büyük çaba sarf etmiştir. Özellikle Rus konsolos Çeretlev ve Krebel ile bir takım sorunlar yaşamıştır. Konsolosların bölgenin iç işlerine karışması, Paşa'nın

---

<sup>63</sup> Derya Derin Paşaoğlu, "Muhacir Komisyonu Maruzatı'na Göre (1877-78) 93 Harbi Sonrası Muhacir İskanı", *History Studies Dergisi*, (2013), Cilt: 5, Sayı:2, s.358. Aydın, *Şarki Rumeli Vilayeti*, s.126.

<sup>64</sup> Kılıç, *Şarki Rumeli Türklerinin Sesi*, s.44.

aldığı her kararı sorgulaması, meclis işlerine müdahale etmesi ve mebusları etkilemesi Aleko Paşa'ya bir takım zorluklar çıkarmıştır.<sup>65</sup>

#### 4.2.2.2.1.4 Aleko Paşa'nın Görev Süresinin Sona Ermesi

Aleko Paşa göreve geldiği günden beri herkesi memnun etmeye çalışmış ancak aksine hiç kimseyi memnun edememiş ve sergilediği tavır ile Rusya ve Osmanlı'nın desteğini kaybetmiştir. Rus konsoloslar ile sürtüşmesi sonucu Rusya'dan destek alamayacağını düşünen Aleko Paşa valiliğinin son zamanlarında Avusturya'ya yanaşmaya başlamıştı. Aynı şekilde Osmanlı'ya da taraftar görünmeye çalışan Aleko Paşa başarısız olduğu denge siyasetini sürdürmeye çalışmıştır. Ancak Osmanlı Aleko Paşa'nın valiliğinden hiç memnun değildi ve Paşa'yı gözden çıkarmıştı.<sup>66</sup>

Osmanlı Aleko Paşa hakkındaki memnuniyetsizliğini şu hususlar dahilinde belirtmiştir:

- *Vilayetin senelik vergisini, 240.000 liradan 180.000 liraya indirmesi,*
- *Vilayetteki Müslüman ahalinin, memuriyetlerden ve Dahili Nizamname'de belirtilen haklardan yararlanamaması,*
- *Vilayette Müslüman ahaliye karşı yapılan zulümlere, komiteci Bulgarlarla birlikte bazı hükümet görevlilerinin de katılması ve bu duruma seyirci kalması,*
- *Bulgaristan ile birleşmek maksadıyla, vilayet dahilinde yürütülen faaliyetlere engel olmaması,*
- *Yeniden seçilmesi halinde, kendisini bir daha valilikten uzaklaştırmanın mümkün olamayacağı,*

---

<sup>65</sup> Aydın, *Şarki Rumeli Vilayeti*, s.126-128.

<sup>66</sup> Aydın, *Şarki Rumeli Vilayeti*, s.128.

- Devletlerden birinin muhalefeti, diğerlerinin onayını hükümsüz bıraktığından ve Rusya'nın olumsuz tavrı ortada iken, yeniden teklif edilmesinin uygun görülmediği.<sup>67</sup>

Yukarıda belirtilen hususlar göz önüne alınarak Aleko Paşa'nın 12 Nisan 1884'te sona eren valilik süresi uzatılmamış ve Paşa Şark-i Rumeli valiliğinden ayrılmak zorunda kalmıştır.<sup>68</sup>

#### 4.2.2.2 Gavril Paşa'nın Vali Tayini

Bab-1 Ali, Aleko Paşa'nın valilik süresinin bitmesinin ardından yeni vali adayını bulmakta zorlanmadı. Düşünülen isim Aleko Paşa'nın valiliği döneminde Şark-i Rumeli Dahiliye müdürlüğü ve vilayet müsteşarlığı yapan Gavril<sup>69</sup> Paşa idi. Osmanlı 23 Nisan 1884 tarihinde bir irade ile Gavril Paşa'yı makamın boşta kalmaması için vekaleten Şark-i Rumeli valisi olarak atamış ve ardından valilik için müzakerelere başlamıştır.<sup>70</sup>

Vali olabilecek isimler Meclis-i mahsus-ı vükela'da tartışılmış ve birkaç isim ön plana çıkmıştı. Bunlardan bir tanesi Aleko Paşa'dan önce de gündeme gelen Rüstem Paşa idi. Ancak Rüstem Paşa'nın Bulgar meselesinde tecrübesi olmaması nedeniyle göreve uygun görülmemiştir. Yapılan müzakereler sonucunda valiliğe en uygun ismin Gavril Efendi olduğuna mutabık kalınmıştır.<sup>71</sup>

<sup>67</sup> Kılıç, *Şarki Rumeli Türklerinin Sesi...*, s.47-48. Çetin, *Bulgaristan Prensiği*, s.128.

<sup>68</sup> Aydın, *Şarki Rumeli Vilayeti*, s.129.

<sup>69</sup> Asıl adı Gavril Kristeviç olan, Bulgar bir ailenin çocuğu olarak 1822 veya 1824 yılında Kazan'da doğdu. İlk eğitimini aile evinde alan Gavril Kristeviç on iki yaşında Aleko Paşa'nın babası Stefanaki Bey tarafından evlatlık alınmıştır. Stefanaki sayesinde iyi bir eğitim almıştır. Türkçe, Fransızca ve Grekçe'yi öğrenmiş, yirmi yaşına gelince Hukuk eğitimi almak için Paris'e gitmiştir. İstanbul'a döndükten sonra İslam hukukunu öğrenmiş ardından Ticaret Nezareti Muhtelit Ticaret Mahkemesi'nde işe girip burada uzun süre azalık yapmıştır. Daha sonra Stefanaki Bey Sisam valiliğine atandığında katip olarak ona refakat etmiştir. Stefanaki Bey'in vefatı üzerine İstanbul'a dönen Gavril Efendi önce Ticaret Mahkemesi ardından İstanbul Birinci Hukuk Mahkemesi başkanlığına getirilmiştir. Ek olarak Gavril Efendi Rum bir ailenin kızıyla evlendiğinden Rum tesiri altında kalmış ve Bulgar vatanseverliği geri planda kalmıştır. Aydın, *Şarki Rumeli Vilayeti*, s.130.

<sup>70</sup> Kılıç, *Şarki Rumeli Türklerinin Sesi: Hilal Gazetesi (1883-1885)*, s.53.

<sup>71</sup> Aydın, *Şarki Rumeli Vilayeti*, s.131.

Meclis-i mahsus-ı vükelaca alınan karar Aleko Paşa'nın tayininde de olduğu gibi hemen uygulamaya konulmamıştır. Öncelikle Gavril Paşa'nın tayini hakkında ilgili devletlerden bir değerlendirme istenmiştir. Osmanlı, en çok Rusya'nın vereceği cevabı merak ediyordu. Elçi Nelidov Rus Hariciye Nazırı Mösyö Kirs'e çektiği telgrafta Gavril Paşa'nın Şark-i Rumeli valiliğine düşünüldüğünü ilettili. Mösyö Kirs Gavril Paşa ismini memnuniyetle karşıladı ve bu tayini onayladığını bildirdi. Rusya'dan başka diğer ilgili devletler de Gavril Paşa'nın tayinini olumlu karşılamışlar ve bir muhalefette bulunmayacaklarını Osmanlı Hariciye Nezareti'ne çektikleri telgraflar ile bildirmişlerdir.<sup>72</sup>

İlgili devletlerin onayını alan Osmanlı, 18 Mayıs 1884'te Gavril Efendi'yi resmen Şark-i Rumeli valisi olarak tayin etmiştir. Tayin sonrası Gavril Efendi'nin bâlâ<sup>73</sup> rütbesi vezarete yükseltilmiş ve artık Paşa unvanını kullanmaya başlamıştır. Gavril Paşa, tayin kararını aldıktan sonra gayet memnun olmuş ve teşekkürlerini sunmak için İstanbul'a gelmek istediğini bildiren bir telgraf çekmiştir. Bab-ı Ali de telgrafa olumlu yanıt vermiş ve Gavril Paşa İstanbul'a gelip 30 Haziran – 7 Temmuz tarihleri arasında burada kalmıştır.<sup>74</sup> Gavril Paşa, İstanbul'da kaldığı sürede bizzat Sultan II. Abdülhamid tarafından telkin edilmiştir. Bölgede yaşayan Müslüman halkın isteklerinin yerine getirilmesi ve özellikle güvenliklerinin sağlanması konusunda Paşa'ya ciddi uyarılarda bulunulmuştur.<sup>75</sup>

---

<sup>72</sup> BOA, İ..MTZ.(04) Bulgaristan, 9/374. BOA, Y..PRK.TKM. Tahrirat-ı Ecnebiyye ve Mabeyn Mütercimliği, 7/57. Aydın, *Şarki Rumeli Vilayeti*, s.131.

<sup>73</sup> Kökeni Farsça olan bu kelime, "yüksek, üst, yukarı" anlamlarına gelmektedir. İlk defa 1846'da Sultan Abdülmecid zamanında kullanılmaya başlanmıştır. Vezaretten sonra en büyük rütbe olmuştur. Önceleri vükelaya verilen bu rütbe daha sonra ikinci derece devlet adamlarına da verilmeye başlandı. II. Abdülhamid döneminde taltif vesilesiyle birçok kişiye dağıtıldı ve bu nedenle rütbe sahiplerinin sayısı artmaya başladı. Bu rütbeyi almış olanlara "atûfetlü" şekilde hitap edilirdi. Ayrıca Bâlâ rütbesine sahip olanların kendilerine özel üniformaları da vardı. Feridun Emecen, "Bâlâ", *TDV İslam Ansiklopedisi*, 1991, Cilt: 4, s.554.

<sup>74</sup> Kılıç, *Şarki Rumeli Türklerinin Sesi*, s.54. Aydın, *Şarki Rumeli Vilayeti*, s.131-132. BOA, İ..MTZ.(04) Bulgaristan, 9/377.

<sup>75</sup> BOA, İ..MTZ.(04) Bulgaristan, 9/379.

#### 4.2.2.2.1 Gavril Paşa'nın Siyaseti

Gavril Paşa'nın valiliği boyunca Osmanlı veya Rusya tarafına sıkıntı çıkaracağı beklenmiyordu. Osmanlı, Paşa'nın devlete sadık kalacağını ümit ediyor, Rusya ise Gavril Paşa'nın Aleko Paşa gibi Bulgar Milli Partisi'ni destekleyeceğini ve Filibe'de bulunan Rus Konsolosu Sorokin ile iyi geçineceğini, ona zorluk çıkarmayacağını düşünmekteydi. Osmanlı açısından beklenen olmamıştı. Paşa, Bulgarlara karşı fazla hoşgörülü davranmış ve Milli Partinin Bulgaristan ile birleşme yanlısı faaliyetlerini görmezden gelmiştir.<sup>76</sup>

Filibe'de yayın yapan Hilal gazetesinde Gavril Paşa döneminde, komitacı Bulgarların daha da hareketlendiği, Aleko Paşa zamanında gizlice yapılmaya çalışılan bazı faaliyetlerin dahi bu dönemde Gavril Paşa'dan alınan cesaretle açıkça yapıldığı belirtilmişti. Yine aynı gazetede Gavril Paşa döneminde Şark-i Rumeli'nin ve Makedonya'nın Bulgaristan ile birleşmesi için çalışan Bulgar komitecilere vilayetin veznesinden üç bin beş yüz lira para aktarıldığı haberi yayımlanmıştır.<sup>77</sup>

Şark-i Rumeli'de Bulgar komitecilerce Türk ve Müslüman ahaliye yapılan baskılar Gavril Paşa döneminde artmaya başlamıştı. Komitecilerin baskılarını ve bir takım faaliyetlerini görmezden gelen Gavril Paşa da Aleko Paşa gibi Bulgar yanlısı bir tavır sergilemekten çekinmemiştir. Gavril Paşa'nın bu tavrı Bulgarların Şark-i Rumeli ile birleşme isteklerini daha da güçlendirmeye başladı. Bulgarlar Şark-i Rumeli bölgesinin Bulgaristan'a dahil edileceğine o kadar çok inanıyorlardı ki bölgenin adının Şark-i Rumeli olmasını dahi asla kabul etmemişlerdi. Bulgarlara göre Şarki Rumeli, Berlin Antlaşması'nda kaybettikleri Bulgaristan'ın bir parçası niteliğindediydi. Bu durumu bir türlü kabul edemeyen Bulgarlar vilayete "Güney Bulgaristan" adını vermişlerdi.<sup>78</sup>

Bulgarların tüm bu cesaretli ve baskıcı davranışlarının Gavril Paşa ve önceki vali Aleko Paşa'nın tutumları, Rusların Bulgar yanlısı tavırlarından kaynaklandığı

<sup>76</sup> Aydın, *Şarki Rumeli Vilayeti*, s.132.

<sup>77</sup> Kılıç, *Şarki Rumeli Türklerinin Sesi*, s.59.

<sup>78</sup> Şam, *Prens Alexandre...*, s.238.

yadsınamaz bir gerçektir. Ancak Osmanlı'nın bölgede yaşananlara kayıtsız kalması tabiri caizse sorunları halının altına süpürmesi daha büyük sorunların yaşanmasına sebep olacaktı. II. Abdülhamid'in hükümdarlığı süresince devlet ilişkilerinde savaştan daha çok tercih ettiği diplomasi Şark-i Rumeli bölgesinde etkisini pek gösteremeyecek ve sonuçta bölgenin elden çıkmasına neden olacaktı.

#### 4.2.2.3 Doğu Rumeli'nin İşgali

Bulgar Prensiği'nin kurulmasında büyük katkıları olan Rusya, bu prensliğe adeta kendi eseri gözüyle bakmaktaydı. Bulgarlar ise prensliğin kurulmasındaki Rus desteğini inkar etmiyor ancak hiçbir devletin himayesi altında kalmak istemediklerini de açıkça belirtiyorlardı. Ayrıca Ayastefanos Antlaşmasıyla kazandıkları Büyük Bulgaristan'ın Berlin Antlaşması ile ellerinden alındığını düşünen Bulgarlar bu durumu hiç kabul edememişler ve milli hedefleri olan Büyük Bulgaristan'ı kurma isteklerini hiçbir zaman kaybetmemişlerdi.<sup>79</sup>

Milli hedef doğrultusunda Büyük Bulgaristan'ı kurma isteğini sadece prenslikte yaşayanlar değil Şark-i Rumeli'de yaşayan Bulgarlar da desteklemekteydi. Berlin Antlaşması ile oluşan ayrılığı suni bir ayrılık olarak gören Şark-i Rumeli Bulgarları Osmanlı ve Rusya aleyhtarını gizli faaliyetlerini sürdürüyor ve Bulgaristan Prensiği'nin güçlenmesini bekliyorlardı. Bulgaristan Prensi Aleksander Şark-i Rumeli ile sürekli iletişim halindeydi. Halkı birleşmeye teşvik etmek için eyaletin Bulgaristan'a katılması takdirde vergilerin azalacağını, lüzumsuz masrafların kalkacağını ve hızlı bir kalkınma olacağını söylüyordu. Ayrıca Prensin mali yardım yaptığı Şark-i Rumeli'de yayınlanan Borba gazetesi de halkı birleşme için kışkırtmaktaydı. Osmanlı'nın bölgedeki pasif tutumunu da göz önünde bulundurursak yaşanan tüm bu gelişmeler birleşmenin gerçekleşme ihtimalini güçlendirmekteydi.<sup>80</sup>

---

<sup>79</sup> Ali Arslan, "Fiili Bağımsızlık Sürecinde Bulgaristan Emareti ve Osmanlı Devleti'nin Tutumu (1878-1908)", *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (2013), Cilt: 15, Sayı:1, s.230. Kılıç, *Şarki Rumeli Türklerinin Sesi*, s.64.

<sup>80</sup> Mustafa Cezar, *Mufassal Osmanlı Tarihi*, Güven Yayınevi, İstanbul, 1972, s.3356. Kılıç, *Şarki Rumeli Türklerinin Sesi...*, s.64.



Bulgar Komiteciler Şark-i Rumeli ile birleşmek için her geçen gün faaliyetlerini arttırmaya devam ediyordu. Bölgedeki önemli komitelerden bir tanesi Yüzbaşı Paniçe tarafından Filibe’de kurulan komitedir. Komitenin başkanlığını doktor Stranski yapmaktaydı. Kısa zamanda destekçi toplayan komiteye daha sonra Binbaşı Nikolayef ve Motkorof da katılmıştır.<sup>81</sup>

Komiteciler, 18 Temmuz 1885’te Filibe’ye bağlı olan Değirmendere’de gizli bir toplantı düzenlediler. Toplantıda 18 Eylül’de isyan başlatma kararı alındı.<sup>82</sup> Bu karardan hemen sonra Varna’da bulunan Bulgaristan Prensi Aleksander’a bir heyet yollandı ve isyana başkanlık etmesi istendi. Ayrıca heyet, üzerinde “ya istiklal ya ölüm” yazılı kağıdı Prens’e vererek, isyana katılmaması halinde komite tarafından ortadan kaldırılacağını açıkça belirtmiştir.<sup>83</sup>

Prens Aleksander, her ne kadar birleşme taraftarı da olsa yapılan teklife şimdilik pek sıcak bakmadığını, olası bir kalkışma için daha erken olduğunu komitecilere bildirmiş ve sebeplerini şu şekilde sıralamıştır;

1. *Eğer birleşme gününde Rumeli’de karışıklıklar olup hükümet devrilmezse, sınırı geçemem. Zira burada meşru bir hükümet vardır. Bu durumda Berlin Antlaşmasına imza koyan Büyük Devletler beni bu antlaşmaya uymamakla suçlayacaklardır;*
2. *Girs’le<sup>84</sup> görüşmemde de, Girs birleşme konusunda doğrudan doğruya beni suçlayarak, bunun yapılmaması konusunda sert şekilde uyarıldım;*
3. *Birleşme gerçekleşirse Osmanlı Devleti Berlin Antlaşmasının kendisine verdiği haklara göre, ordu ile Doğu Rumeli’ye girecektir. Bende buna karşılık ordu ile buraya gelirim, Osmanlı Devleti ile hiç hazırlıklı olmadığımız bir savaşa girmek zorunda kalacağız;*

---

<sup>81</sup> Osman Nuri, *Bilinmeyen Abdülhamid...*, s.646.

<sup>82</sup> Aydın, *Şarki Rumeli Vilayeti*, s.257.

<sup>83</sup> Misha Glenny, *The Balkans: Nationalism, War, and the Great Powers 1804-2012*, House of Anansi Press, Toronto, 2012, s.173.

<sup>84</sup> Dönemin Rusya Hariciye Nazırı.

4. Ben meşru bir hükümdar olarak, hükümetim ve Meclisle konuyu görüşmeden bu hususta hiçbir sorumluluk alıp, söz veremem, demiştir.<sup>85</sup>

Prens Aleksander zor bir kararın eşiğindedi. İsyana önderlik etmeyi kabul ederse Berlin Antlaşması'nın bir maddesini çiğnemiş olacak ve anlaşmada imzası bulunan devletlere karşı çıkmış olacaktı. Ancak reddedirse de Bulgar halkının desteğini kaybedecek ve belki de alaşağı edilecekti. Nitekim teklifi kabul eden Prens isyanın başına geçmeye karar verdi ve dönülmez bir yola girmiş oldu.<sup>86</sup>

Prens Aleksander'in teklifi kabul edip isyana katılacak olması birleşme adına Bulgarların elini bir hayli güçlendirmişti. Prens'in kararından sonra Şark-i Rumeli bölgesinde kıpırdamalar başlamıştı. Bunlardan ilki 14 Eylül 1885'te Otlukköy'de meydana gelen olaydır. Üç komiteci ellerinde silahlar ile havaya ateş açıp, "Düşün Şark-i Rumeli, Yaşasın İttihad" nidalarıyla sokaklarda dolaşmıştır. Olay büyümeden üç komiteci yakalanıp tutuklanmıştır. Başka bir olay Çırpan'da çıkmıştır. Yaklaşık kırk elli silahlı kişi, Çırpandaki halkı isyana teşvik etmiş ancak destek bulamayınca bölgeden çekilip köylere dağılmışlardır.<sup>87</sup>

Üçüncü olay ise 16 Eylül 1885'te Filibe'ye bağlı Koyuntepe nahiyesi Konur köyünde meydana gelmiştir. Yerel idarecilerin yönetimdeki bazı suistimallerini bahane eden köylüler isyan ettiler. Her ne kadar durumu incelemek için kurulan tahkik kurulu ve yöneticilerin azledilmesine rağmen isyancılar yatışmamıştı. Olayların daha da büyümemesi için Filibe Mutasarrıfı Dimitrof Efend Konra köyüne gönderilmişti ancak isyancılar Dimitrof Efendi'yi yakalayıp hapsedmişlerdi. Bundan gelişme üzerine Şark-i Rumeli hükümeti isyancılara karşı asker göndermek istediye de Rus konsolosun muhalifliği yüzünden bu karar uygulanamamıştı. Ardından Rus konsolos Konar köyüne gitmiş ve olayların onun tarafından çıkarıldığı bazı köylüler arasında konuşlmaya başlanmıştı. Bu şüphelerden kısa bir süre sonra da Dimitrof Efendi serbest bırakıldı.<sup>88</sup>

<sup>85</sup> Çetin, *Bulgaristan Prensligi...*, s.137.

<sup>86</sup> Çetin, *Bulgaristan Prensligi...*, s.137-138.

<sup>87</sup> Aydın, *Şarki Rumeli Vilayeti*, s.258. Şam, *Prens Aleksandre...*, s.240.

<sup>88</sup> Osman Nuri, *Bilinmeyen Abdülhamid...*, s.647.

Yukarıda belirtmiş olduğumuz olaylar Şark-i Rumeli idaresini endişeye sevk etmişti. Bunun üzerine 17 Eylül 1885'te hükümet konağının Yüzbaşı Yakobson yönetimindeki bir bölük askerle korunmasına karar verilmişti. Aynı gün Bulgar komitecilerde toplantılarını sıklaştırmış ve isyana hazırlanıyorlardı. Komitecilerden bazıları Rus subayların desteğinde alınması gerektiğini belirtmiş ve Rusya konsolosluğuna bir heyet göndermişlerdi. Ancak konsolos sakin olunmasını, olayların kendi akışına bırakılmasını önerdi.<sup>89</sup>

Rus konsolosun uyarısına dikkate almayan Bulgarların isyan ateşini yakmak için bekledikleri gün gelmişti. 18 Eylül 1885 sabaha karşı isyancı Bulgarlar ile Şark-i Rumeli milis kuvvetleri birleşip hükümet konağının yolunu tuttular. Kuvvetlerin başında bulunan Bulgar Nikolayef ve Filof binbaşı idaresindeki milis kuvvetler konağa varıp etrafını sardılar. Bu sırada konağı korumakla görevli olan Yüzbaşı Yakobson konağın kapılarını kendi elleriyle açmış ve emrindeki kuvvetlerde isyancıların safına geçmişti. Ardından içeri giren isyancılar tarafından esir alınan Gavril Paşa, Konar köyüne götürülüp hapsedilmiş ve Şark-i Rumeli'nin Bulgaristan Prenslığı ile birleştiği ilan edilmiştir.<sup>90</sup>

Şark-i Rumeli ele geçirilip valisi uzaklaştırıldıktan sonra, Bulgar komitecilerden Doktor Stranski geçici olarak bir hükümet kurmuş, Binbaşı Nikolayef de askeri kuvvetler komutanı olmuştu.<sup>91</sup> Bu gelişmeler yaşanırken Prens Aleksander Varna'daydı. İsyancılar Prens'in güzergâhı üzerinde bulunan Ahyolu-Burgaz'ı ve civarında bulunan köyleri dört bin civarında asker ile işgal ettiler ve Demiryolu bağlantısını kesip geçişleri yasakladılar. Bununla beraber, isyan haberi Bulgaristan'ın her tarafına yayılmış, mitingler düzenlenip kutlamalar yapılmıştır.<sup>92</sup>

Şark-i Rumeli'deki hâkimiyetin kazanılması ve bağlantı noktalarının kontrol edilmesinin ardından Prens Aleksander'e bir telgraf çekilmiş ve Filibe'ye gelerek idareyi ele alması istenmiştir. Prens, Filibe'den gelen telgrafa cevap vermeden önce Rus Başbakanı Stambolov ile telgraflaşmıştı. Stambolov Prens'e, iki seçeneğinin

---

<sup>89</sup> Osman Nuri, *Bilinmeyen Abdülhamid...*, s.647. Aydın, *Şarki Rumeli Vilayeti*, s.258.

<sup>90</sup> Barbara Jelavich, *The Establishment of the Balkan National States, 1804-1920*, University of Washington Press, 1986, s.164-165. Aydın, *Şarki Rumeli Vilayeti*, s.258-259. Glenny, *The Balkans...*, s.173-174. BOA. Y.PRK.ZB.. Zabtiye Nezareti Maruzatı, 3/17.

<sup>91</sup> Aydın, *Şarki Rumeli Vilayeti*, s.259.

<sup>92</sup> BOA, Y..PRK.ZB.. Zabtiye Nezareti Maruzatı, 3/12. Osman Nuri, *Bilinmeyen Abdülhamid...*, s.648. Aydın, *Şarki Rumeli Vilayeti*, s.259.

olduğunu bunlardan ilkinin Filibe'ye gitmek diğeri ise ülkeye geri dönmek olduğunu söylemiştir. Prens ise vaziyeti izah edip Filibe'ye gideceğini Stambolov'a bildirmiştir. Prens Aleksander önce Varna'dan Rusçuk'a geçmiş nihayetinde 21 Eylül 1885'te halkın heyecanlı bakışları arasında Filibe'ye girmiş ve Bulgaristan ile Şark-i Rumeli'nin ortak prensi ilan edilmiştir. Ardından Sofya'da toplanan Sobranya Meclisi de birliği onaylamış ve olası bir Osmanlı müdahalesine karşı gerekli askeri tedbirlerin alınacağını bildirmiştir.<sup>93</sup>

Prens Aleksander, “Kuzey ve Güney Bulgaristan Prensi” olarak, Padişah'a bir telgraf çekmiştir. Bu telgrafta kısaca şunlar yazmaktaydı:

*“Zat-ı Hazret-i Padişahiye tebaa-i Şahaneleri hakkındaki lütf-i namahdud-i mülükanelerini bir kere daha isbat buyurmalarını ve hukuk-i metbuiyyetine halel getirmeksizin yapılan işbu ilhakı tasdik eylemelerini rica ederim”<sup>94</sup>*

Prens, telgrafında birleşmenin onaylanması için bir ricada bulunmuştur. Ayrıca Padişaha tabiliğinin devam ettiğini belirtip kendince birleşmeyi meşru hale getirmeye çalışmıştır. Bir dönem İstanbul'da da yaşamış olan İngiliz yazar ve tarihçi Edwin Pears bir oldu bitti ile gerçekleştirilen bu birleşmeyi “*Bloodless Revolution*” yani “Kansız Devrim” olarak adlandırmıştır.<sup>95</sup>

#### **4.2.2.3.1 Osmanlı Devleti ve Diğer Devletlerin İşgal Karşısındaki Tutumları**

##### **4.2.2.3.1.1 Osmanlı Devleti'nin Tutumu**

Osmanlı Devleti, Bulgarların ciddi bir ulusçuluk hareketi içerisinde olduğunu ve bölgede bir takım olayların yaşandığının farkındaydı. Ancak olası bir isyanın çıkacağından zamanında haberdar olamamıştı. Osmanlı isyan haberini ilk olarak

---

<sup>93</sup> Çetin, *Bulgaristan Prensiği...*, s.139. Aydın, *Şarki Rumeli Vilayeti*, s.259. BOA. Y..PRK.HR.. Hariciye Nezareti Maruzat, 8/44. BOA. Y..A...RES Resmi Maruzat, 34/22. Karal, *Osmanlı Tarihi*, s.106.

<sup>94</sup> Armaoğlu, *19. Yüzyıl Siyasi Tarih*, s.551.

<sup>95</sup> Edwin Pears, *Life of Abdul Hamid*, London Constable-Company LTD, Londra, 1917, s.92.

Edirne Telgraf Müdüriyeti ardından Edirne Valiliği ve Bulgaristan Komiserliği aracılığıyla 18 Eylül 1885'te öğrenmişti. Aynı gün Rus elçisi Nelidov'da Sultan II. Abdülhamid'in huzuruna çıkıp isyan hakkında malumat vermiştir.<sup>96</sup>

Sultan II. Abdülhamid isyan haberini alır almaz meselenin görüşülmesi için Meclis-i Vükelanın toplanmasını ve devletin çıkarları doğrultusunda nasıl hareket edilmesi gerektiğinin tartışılmasını istemiştir. Sadrazam Said Paşa başkanlığında toplanan Meclis-i Vükela'da müzakereler hızlıca yapılmış ve meselenin çözümü için iki seçenek üzerinde durulmuştur. Bunlardan ilki ilgili devletler ile iletişime geçip, meseleyi diplomatik yollarla çözmek idi. İkinci seçenek ise Şark-i Rumeli'ye hızlıca asker sokup duruma el koymaktı. Said Paşa da dahil vekillerin çoğunluğu ikinci seçeneği seçip meselenin askeri yollarla çözülmesinden yana olduklarını Padişah'a bildirdiler.<sup>97</sup>

Sultan, Meclis-i Vükela'nın aldığı karardan memnun olmamış ve meselenin bir kez daha müzakere edilmesini istemiştir. 20 Eylül'de yapılan müzakereler sonucunda dönemin Evkaf Nazırı Kamil Paşa ve destekçisi bazı vekiller meselenin diplomatik yollarla çözülmesini savunmuşlardı. Kamil Paşa'nın bu düşüncesinin temelinde müdahale için Edirne'de bulunan asker sayısının yetersiz olması yatmaktadır. Nitekim Kamil Paşa, Serasker Gazi Osman Paşa ile yaptığı görüşmede Edirne'de yaklaşık 7.000 askerin olduğunu öğrenmişti. Bulgarların ise tahmini 70.000 askerinin bulunduğu da hesaba katılırsa müdahale ihtimalinin asker toplanana kadar sıfır olduğu görülmektedir. Müzakereler devam ederken Kamil Paşa, Gazi Ahmet Muhtar Paşa, Arifi Server Paşa ve birkaç isim Padişaha hususi bir mazbata takdim etmiş ve meseleyi diplomatik yollarla çözmek istediklerini belirtmişlerdi. Sultan II. Abdülhamid tarafından kabul gören bu fikir zaten en başından beri Sultan'ın kafasında yatmaktaydı.<sup>98</sup>

Yapılan müzakereler sonucu Sultan kanaatini Kamil Paşa'nın da önerdiği gibi meselenin diplomatik yollar ile çözülmesine karar vermişti. Ancak her ihtimale karşı

---

<sup>96</sup> Aydın, *Şarki Rumeli Vilayeti*, s.259-260. Çetin, *Bulgaristan Prensligi*, s.141. Karal, *Osmanlı Tarihi*, s.106.

<sup>97</sup> Aydın, *Şarki Rumeli Vilayeti*, s.260. Çetin, *Bulgaristan Prensligi...*, s.141-142.

<sup>98</sup> Zekeriya Kurşun, "Küçük Mehmet Said Paşa (Siyasi Hayatı, İcraatı ve Fikirleri) 1838-1914", Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Basılmamış Doktora Tezi), İstanbul, 1991, s.46. Ziya Kazıcı, *Sultan II. Abdülhamid ve Dönemi Osmanlı Devleti*, Kayıhan Yayınları, İstanbul 2009, s.156. Türkgeldi, *Mesail-i Mühimme-i Siyasiyye*, s.204-205.

bölgedeki asker sayısında arttırılmasını istemiştir. Daha sonra II. Abdülhamid 21 Eylül'de Bab-ı Ali'ye ilgili devletlere soruna müdahale etmeleri için çağrıda bulunmalarını emretti. Aynı gün içerisinde Prens Aleksander Filibe'ye giriş yapmıştı ve vekiller olası bir askeri hareket ihtimalinin daha da zayıfladığını düşünüp ilgili devletlere gönderilmek üzere bir yazı hazırladılar. Bu yazıda, Devletin askeri müdahale hakkının olmasına rağmen son raddeye kadar bu hakka müracaat etmeyeceği iletiliyor ve Prens Aleksander'in asıl vazifesine geri dönmesi için ihtar verilmesi isteniyordu.<sup>99</sup>

Yukarıda da belirttiğimiz gibi Şark-i Rumeli'nin işgali ardından Sultan II. Abdülhamid ve Bab-ı Ali arasında bir takım anlaşmazlıklar yaşanmıştır. Bab-ı Ali Şark-i Rumeli sorununun askeri yollarla halledilmesini, Sultan II. Abdülhamid ise diplomasinin ön planda olacağı bir çözüm yolu aramaktaydı. Her ne kadar Meclis-i Vükela'da yapılan toplantılar sonucunda askeri hareket fikri daha baskın olsa da son sözü Sultan söylemiş ve Şark-i Rumeli sorununun diplomatik yollarla çözülmesine karar verilmişti.

Sultan II. Abdülhamid'in aldığı karardan birkaç gün sonra muhtemelen fikir ayrılığının etkisi ile olacaktır ki hükümette bir değişiklik yaşanmıştır. 25 Eylül 1885'te Sadrazam Said Paşa azledilmiş ve yerine Kamil Paşa atanmıştır.<sup>100</sup> Said Paşa ile birlikte Asım Paşa ve Gazi Osman Paşa da kendi ekipleriyle birlikte görevden alınmıştı. Kamil Paşa'nın Sadrazamlığa getirilmesiyle birlikte, Ali Saib Paşa Seraskerliğe, Kürt Said Paşa hariciye nazırlığına ve Başkatıplığe de Gazi Osman Paşa'nın damadı Ali Rıza Paşa'nın yerine Süreyya Paşa tayin edilmiştir.<sup>101</sup>

---

<sup>99</sup> Feroze A.K. Yasamee, *Abdülhamid'in Dış Politikası- Düvel-i Muazzama Karşısında Osmanlı, 1878-1888*, çev: Yusuf Selman İnanç, Kronik Kitap Yayınları, İstanbul, 2018, s. 204. Türkgeldi, *Mesail-i Mühimme-i Siyasiye*, s.207.

<sup>100</sup> Kurşun, *Küçük Mehmet...*, s.45. Cezar, *Mufassal Osmanlı Tarihi*, s.3358. Said Paşa'nın yerine Kamil Paşa'nın Sadrazamlığa atanmasına dair Hatt-ı Hümayun için bkz. BOA. Y..A...RES. Resmi Maruzat, 30/57.

<sup>101</sup> Yasamee, *Abdülhamid'in Dış Politikası...*, s.205.

#### 4.2.2.3.1.2 Rusya'nın Tutumu

Osmanlı Devleti'nden sonra birleşmeye karşı olan nadir devletlerden biri de Rusya idi. Aslında bölgedeki hedefleri doğrultusunda bu birleşmeden en fazla memnun olacak taraf Rusyaydı. Ancak Bulgarların artık Rusların hamiliğini istemeyip kendi başlarına hareket etmek istemeleri ve son dönemde İngiltere ile yakınlaşmaları mevcut durumları değiştirmişti. Rusya, Bulgarların kendisine danışmadan Doğu Rumeli'yi ilhak etmelerine oldukça sinirlenmişti. Bu ilhak sonucu Bulgarlar üzerindeki etkisinin azaldığını gören Rusya, Prenslikte bulunan Bulgar Savaş Bakanı General Cantacuzene başta olmak üzere tüm üst rütbeli askerleri geri çağırdı.<sup>102</sup>

Rusya'nın askerlerini geri çekmesi Prens Aleksander'in işine gelen bir durum değildi. Çünkü birleşme ile birlikte seferberlik ilan eden Prens, bu noktada Rus subaylarının desteğini kaybetmek istemiyordu. Bu yüzden hiç olmazsa seferberlik bitene kadar subayların kalmasını isteyen Prens Çar'dan olumlu bir cevap alamamıştı. Üstelik Çar III. Aleksander bununla da yetinmeyip yayınladığı bir beyanname ile daha önce Prens'e verdiği "ferik" rütbesini geri aldığını kendisine bildirmiştir.<sup>103</sup>

Rusya, Bulgaristan'ı aldığı tavır ile dize getirmeyi planlıyor ve müttefikleri "Üç İmparatorlar Antlaşması"<sup>104</sup> üyeleri Avusturya ve Almanya'nın desteğini de alıp Balkanlardaki statükoyu tekrardan kendi lehine çevirmeyi umuyordu. Ayrıca Rusya, birleşmeden önce Avusturya ile yaptığı görüşmelerde Balkanlardaki olası bir statüko değişikliğinin ancak iki devlet arasındaki anlaşmaya bağlı olabileceğini garanti ediyordu. Fakat Bulgaristan'ın Doğu Rumeli'yi işgal etmesi Rusya'yı, Avusturya ve

---

<sup>102</sup> Burcu Kalaycı, "Change and Continuity in the Foreign Policy of Bulgaria: A case Study in Bulgaria's Relations with Russia (1878-1915)", Bilkent Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümü, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara, 2005, s.27. Yasamee, *Abdülhamid'in Dış Politikası...*, s.205. Çetin, *Bulgaristan Prensliği...*, s.143-144.

<sup>103</sup> Aydın, *Şarki Rumeli Vilayeti*, s.264.

<sup>104</sup> Alman Başbakanı Bismarck öncülüğünde Almanya, Rusya ve Avusturya arasında yapılan ittifak anlaşmasıdır. 9 Eylül 1872 yılında sözlü olarak anlaşmaya varılmıştır. Bismarck'ın böyle bir anlaşma yapmasının temel amacı, Fransa'dan gelebilecek tehditlere engel olup kendine müttefik yaratmak ve Rusya ile Avusturya arasında Balkanlarda süre gelen anlaşmazlıkları kaldırıp doğu ve güney sınırını korumaktır. Uçarol, *Siyasi Tarih*, s.290-291.

Almanya karşısında küçük düşürmüş ve özellikle Avusturya bu durumdan hiç memnun kalmamıştı.<sup>105</sup>

Rusya, birleşme sorununun direk alakadarı Osmanlı Devleti'nin diplomatik yollar ile meseleyi halletme kararı sonrası kendi başına bir takım planlar yapmaya başladı. Plana göre Rusya Bulgaristan'a bir askeri müdahale yapıp Bulgarları yola getirecekti. Ancak Avusturya ve Almanya başta olmak üzere diğer devletler Rusların bu planına karşı çıktılar. Olası bir savaşta, 93 Harbinde olduğu gibi Rusya'nın Balkanlara inmesinden ve Balkan Statükosunun değişmesinden endişe ettiler ve bu konu hakkında Rusya'dan garanti istediler. Rusya bu tutum karşısında geri adım atmak zorunda kaldı. Avusturya ve Almanya işlerini garantiye almak istedi ve İtalya'yı da aralarına dahil edip statükonun devamı için üçlü bir ittifak oluşturarak Rusya'nın Bulgaristan üzerindeki arzularına mani olmaya çalışmışlardır. Avusturya ve Almanya'nın ciddiyetini anlayan Rusya, Doğu Rumeli'nin Bulgaristan ile birleşmesini istemeyerekte olsa kabul etmek zorunda kalmıştır.<sup>106</sup>

Rusya görünürde birleşmeyi kabul etmiş ancak Bulgaristan üzerindeki emellerinden vazgeçmemiştir. Bulgarları tekrardan Rus himayesi altına almaya çalışan Çar'ın ilk hedefi Prens Aleksander'i azletmektir. Çar bu fikrini açık açık beyan etmekten çekinmiyordu. Hatta birleşmeden kısa bir süre sonra, Osmanlı'nın Petersburg sefiri olarak şehirde bulunan Şakir Paşa'ya konu hakkında şu sözleri söylüyordu: "*Prens Aleksander'in Prenslükte kalma konusundaki ısrar ve inadı sebebiyle Prens'in bizzat azlonulmasından başka çare kalmamıştır.*"<sup>107</sup>

Kısaca belirtmek gerekirse Rusya, daha önce desteğini esirgemediği, kendine tabi olan Bulgarlara karşı, güçlenmeye başlamaları ve İngilizlere yanaşmalarından dolayı olumsuz bir tavır sergilemeye başladı.

---

<sup>105</sup> Süleyman Oğuz, *İstanbul Vilayet İdaresi ve Doğu Rumeli Vilayeti*, Gazi Üniversitesi Yayınları, Ankara, 1986, s.178. Karal, *Osmanlı Tarihi*, s.107.

<sup>106</sup> Oğuz, *İstanbul Vilayet İdaresi...*, s.178.

<sup>107</sup> Oğuz, *İstanbul Vilayet İdaresi...*, s.179. BOA. YRK.TKM. Tahrirat-ı Ecnebiyye ve Mabeyn Mütercimliği, 9/36.



#### 4.2.2.3.1.3 İngiltere ve Diğer Devletlerin Tutumu

İngiltere başlangıçta birleşmeye karşı çıkmıştı. Ancak son dönemde Gladstone hükümetinin başarısızlıkları dolayısıyla görevden alınıp yerine Salisbury liderliğindeki hükümetin gelmesi İngiliz politikasında bir takım değişikliklerin yaşanmasına sebep olmuştur. Salisbury önderliğindeki yeni İngiliz hükümeti Osmanlı Devleti'ndeki kazanımlarının Gladstone hükümeti zamanında azaldığını ve ilişkilerin gözden geçirilmesi gerektiğini savunmuştur. Salisbury hükümetinin ilk işi İstanbul'a bir elçi atamak oldu. Bu isim Rus karşıtı ve Alman yanlısı White idi. White, İstanbul'a gidip ilk olarak Salisbury hükümetinin iyi dileklerini iletmiş ardından şehirdeki İngiliz muhabirlerinin Osmanlı'ya karşı olumsuz bir dil kullanmamaları konusunda uyarılmıştır.<sup>108</sup>

Yeni İngiliz hükümeti birleşme sorunundan yararlanıp Rusları Bulgaristan ve Balkanlardan atma politikası gütmeye başlamıştı. Nitekim İngiltere Doğu Rumeli isyanının başladığı Eylül 1885'ten itibaren Prens Aleksander'i desteklemiş hatta bazı Avrupa devletlerine Prens Doğu Rumeli valisi yapılarak birleşmenin tanınmasını talep etmiştir. İngilizlerin bu tutumu ve Prens Aleksander'in birleşmeden önce İngiltere'ye bir ziyaret gerçekleştirmesi Osmanlı ve Rusya tarafında şüphelere sebep olmuş, her iki devlette birleşmenin bir İngiliz oyunu olduğunu düşünmeye başlamıştı. Hatta Rusya İngilizlerin bu hareketinin “*Üç İmparatorlar Birliği*” bozmaya yönelik bir girişim olduğunu düşünmektedir.<sup>109</sup>

İstanbul'a atanan İngiliz elçisi White, birleşme sonrası Osmanlı'da yaşanan hükümet değişikliğinden memnun idi. Çünkü sadarete gelen Kamil Paşa'nın İngiliz yanlısı ve White'ın yakın bir dostu olduğu bilinmektedir. White'ın amacı Kamil Paşa üzerinde nüfusunu kullanıp birleşmenin tanınmasını sağlamak ve sorunun uluslararası bir mesele haline dönüşmesini engellemektir. Sultan II. Abdülhamid'in birleşmeye karşı pasif bir siyaset izlemesi İngilizlerin işine gelmekle beraber aynı zamanda

<sup>108</sup> Çetin, *Bulgaristan Prensiği...*, s.145.

<sup>109</sup> Bülent Yıldırım, “Fiili Bağımsızlık Sürecinde Bulgaristan Emareti ve Osmanlı Devleti'nin Tutumu (1878-1908)”, *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (Edirne 2013), Cilt:15, Sayı:1, s.230. Çetin, *Bulgaristan Prensiği...*, s.145. Hilmi Kamil Baydur, *Sadrızam Kamil Paşa: Siyasi Hayatı*, Sanat Basımevi, Ankara, 1954, s.106.

şaşırmalarına da sebep olmuştur. Salisbury şaşkınlığını White'a şu cümlelerle iletmekteydi: “*Hayat belirtilerine sahip olan hiçbir devlet, gözü önündeki bir vilayetin kendisinden alınmasına seyirci kalmaz, en azından bir el uzatıp korumaya çalışmalıdır.*”<sup>110</sup>

İngilizler Rusya ile olan rekabeti ve Bulgarlar üzerinden Balkanlardaki etkinliğini arttırmak için birleşme taraftarı olduğunu belli etsede başka bir devletin desteğini alamamıştı. Osmanlı ve Rusya'dan başka birleşmeye karşı olan devletlerden biri de Avusturya idi. Aslında birleşmenin gerçekleştiği ilk günlerde Avusturya birleşmeye bir tepki göstermemişti. Çünkü bu olaydan faydalanıp Bosna-Hersek'i ilhak etme planları yapıyordu. Ancak olası bir ilhak Berlin Antlaşması'na aykırıydı ve böyle bir durumda balkanlardaki menfaatlerin bozulabileceğinden dolayı Avusturya üye olduğu Üç İmparatorlar Birliği'ndeki Rusya ve Almanya'nın tepkisinden çekinip planından vazgeçti.<sup>111</sup>

Birleşme sonrası oluşan karışıklıklardan faydalanamayan Avusturya, diğer Balkan devletlerinin Bulgaristan'ın genişlemesine verdiği tepkilerden dolayı Balkanlarda bir denge siyasetinin oluşturulması gerektiğini düşünmektedir. Ayrıca Avusturya İngiltere'nin birleşmeye karşı takındığı tavırdan sonra Rusya'nın Viyana elçisi Kont Lobanov'a birleşme öncesi duruma dönüşün çok zor olduğunu iletmıştır.<sup>112</sup>

Birleşme sonrası en şiddetli tepkiyi Sırbistan vermişti. Çünkü Bulgarların Şark-i Rumeli'yi ilhak etmeleri Sırp'ların Makedonya üzerindeki planlarına uymamakta ve Balkanlardaki denge Bulgarların lehine gelişmekteydi. Bu durumda sessiz kalamayacağını düşünen Sırbistan, Avusturya'nın da desteğine güvenerek 14 Ekim 1885'de Bulgaristan'a savaş ilan etti.<sup>113</sup> Savaşın ilk günlerinde Sırp'lar Bulgarlara karşı başarılı oldular ve Sofya'ya doğru ilerlemeye başladılar. Gidişatın kötü olduğunu göre Bulgarlar Filibe'deki askerlerini de Sırp sınırına sevk etti. 19 Kasım 1885'de Slivnitsa'da karşılaşılan iki ordu arasında geçen savaşta Sırp'lar ağır bir yenilgi aldı ve Pirot'a çekildi. Bulgarlar kazanmış oldukları zaferin ihtişamıyla ilerlemek isteseler de

---

<sup>110</sup> Çetin, *Bulgaristan Prensiği...*, s.146.

<sup>111</sup> Aydın, *Şarki Rumeli Vilayeti*, s.264. BOA, Y.PRK.HR. Hariciye Nezareti Maruzatı, 9/62.

<sup>112</sup> Çetin, *Bulgaristan Prensiği...*, s.147.

<sup>113</sup> Vahid Çabuk, *Sultan II. Abdülhamid*, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür A.Ş. Yayınları, İstanbul, 2017, s.123. Turgay, *1877-78 Türk- Rus Savaşı...*, s.19.

Avusturya'nın araya girmesiyle savaş son buldu ve 9 Mart 1886'da Bükreş Barış Antlaşması imzalandı.<sup>114</sup>

Almanya'nın tutumundan da kısaca bahsedecek olursak, müttefikleri Rusya ve Avusturya gibi Almanlar da birleşmeye sıcak bakmayan ülkelerden biriydi. Almanya Berlin Antlaşmasının bozulmaması, bölgedeki dengelerin değişmemesi ve ittifak içinde olduğu *Üç İmparatorlar Birliğine* olan sadakatini göstermek için birleşmenin karşısında yer almıştır. Ayrıca Almanya bu sorunun tek bir devlet nezdinde değil bir koalisyon kurulup ilgili devletler ile birlikte çözüme kavuşturulmasını önermiştir.<sup>115</sup>

#### 4.2.2.3.2 İstanbul (Tophane) Konferansı

Birleşme sonrası her devletin kendine göre düşünceleri vardı. Özellikle Osmanlı bu kargaşa ortamından nasıl kurtulacağını düşünmekteydi. Bazı devletleri araya sokarak Prens Aleksander'e geri adım attırma fikri kafasında canlanmıştı ancak beklediğini alamamıştı. Nitekim bölgedeki belirsizlik havasının uzaması diğer devletlerinde canını sıkmaya başlamış ve derhal çözüm üretilmesini istemeye başlamışlardı. *Üç İmparatorlar Birliği* insafı eline alıp 2 Kasım'da elçilerini Sultan'a yollayıp sorunun bir konferans aracılığıyla çözülmesi gerektiğini bildirmişlerdi.<sup>116</sup>

Sultan II. Abdülhamid, askeri açıdan herhangi bir çıkış yolu olmadığını fark etmiş ve meseleyi tek başına çözemeyeceğini anlamıştı. Bunun için büyük devletlerin de teşviki ile sorunun çözülmesi amacıyla İstanbul'da bir konferans yapılmasına karar verdi ve ilgili devletlere konferansa katılmaları için bir çağrıda bulundu. Sultan'ın bu çağrısını başta İngiltere ve Rusya olmak üzere, Avusturya, Almanya, Fransa ve İtalya olumlu karşıladılar. Konferans 5 Kasım 1885'te Said Paşa başkanlığında İstanbul Tophane kasrında başladı. İngiltere'yi fevkalade elçi White, Rusya'yı büyükelçi

---

<sup>114</sup> Yıldırım, *Fiili Bağımsızlık...*, s.231. Cezar, *Mufassal Osmanlı Tarihi*, s.3358-3359. Armaoğlu, *19. Yüzyıl Siyasi Tarih*, s.552-553. Turgay, *1877-78 Türk- Rus Savaşı...*, s.19.

<sup>115</sup> A. Sidre Livanoğlu Alben, "93 Harbi'nin Balkan Cephesindeki Sosyo-Politik Sonuçları (1877-1908)", Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul, 2009, s.56. Çetin, *Bulgaristan Prensiği...*, s.148.

<sup>116</sup> Yasamee, *Abdülhamid'in Dış Politikası...*, s.215.

Nelidov, Almanya'yı büyükelçi Mösyö Radowitz, Fransa'yı büyükelçi Marquis de Noailles, Avusturya'yı büyükelçi Baron de Calice ve İtalya'yı büyükelçi Comte Corti temsil etmiştir.<sup>117</sup>

Yapılan ilk toplantıda konferansa katılan İngiltere ve Fransa büyükelçileri, Doğu Rumeli'nin Bulgaristan'a katılmasının meşru hale getirilmesini istediler. Rusya, Almanya ve Avusturya ise bu birleşmenin kabul edilmemesi ve eski statükoya dönülmesi hususunda görüş belirttiler. Osmanlı Devleti de bu görüşte hemfikirdi. Fakat II. Abdülhamid konferanstaki tüm devletlerin ortak fikri ile karar alınması gerektiğini düşünüyordu. Çünkü olası bir karara İngiltere ve Fransa katılmazsa, Prens Aleksander bu iki devlete güvenip Osmanlı'ya karşı askeri bir direnişe geçebilirdi. Böyle bir durumun gerçekleşmesi ise Osmanlı topraklarında gözü olan devletlere örnek teşkil edebilirdi.<sup>118</sup>

Oğuz, eserinde konferansa katılan devlet yetkililerinin fikirlerini şöyle ifade etmiştir:

*Rus Delegeleri: Bulgaristan için en sert dili kullanarak mevcut fiili durumun meşrulaştırılmasına asla razı olmayacaklarını belirtiyordu.*

*İngiliz Delegeleri: Yine tarihi İngiliz entrikalarından birisine başvurarak; herşeyden önce Doğu Rumeli halkının dileklerini anlamak üzere bir tahkikat yapılmasını istiyorlardı. Bu konu üzerinde özellikle ikinci oturumda ısrar etmişlerdir. Bu sırada İngiltere'nin Doğu Rumeli halkından maksadı, hiç şüphesiz Bulgarların arzu ve istekleri idi.*

*Fransa Delegeleri: Kaypak bir politika izleyerek İngiltere temsilcilerini desteklediler.*

---

<sup>117</sup> Oktay Berber – Uğur Şakar, “Bulgar Sorunu Bağlamında Rus Büyükelçi Nelidov'un Faaliyetleri Üzerine”, *Türkiye Rusya Araştırmaları Dergisi*, 2020, 3, s.63. Eşrefoğlu, *Ali Ferruh Bey...*, s.389.

<sup>118</sup> Şam, *Prens Aleksandre...*, s.243-244. Oğuz, *İstanbul Vilayet İdaresi...*, s.183.

*Avusturya Delegeleri: Bulgaristan'ın Doğu Rumeli'yi ilhak etmesine şiddetle karşı çıkararak statükonun iadesini istediler. Zira balkanlar dengesinin bozulması Avusturya'nın da aleyhine idi.*

*Alman Delegeler: Almanya bu sırada esasen Rusya ile Avusturya'nın müttefiki bulunduğu ve Doğu Rumeli – Bulgaristan birleşmesi Almanya'nın Balkanlar politikasına aykırı düştüğünden statükonun korunması görüşünü benimsemişlerdir.*

*Osmanlı Delegeleri: Osmanlı delegeleri, konferansın çağrısı ve en çok zarara uğrayan devletin temsilcileri olarak bir çok tekliflerle gelmişlerdir.<sup>119</sup>*

Konferansın ilk iki oturumu yukarıda belirttiğimiz tartışmalar ile son bulmuştur. Nihayi bir karar alınmayan bu oturumlardan sonra 9 Kasım 1885'de üçüncü oturuma geçilmiştir. Bu oturumda Osmanlı delege başkanı Hariciye Nazırı Saffet Paşa aşağıda yer alan esasların uygulanmasını istemiştir:

1. Osmanlı Devleti toprak kaybı yaşamamalı veya maddi bir zarara uğratılmamalıdır.
2. Bölge güvenliği sağlandıktan sonra Osmanlı Devleti, Berlin Anlaşmasının ikinci maddesine binayen Doğu Rumeli'nin kuzey sınırlarını güçlendirmelidir.
3. Konferansta alınan kararlar hiçbir devlete Doğu Rumeli'ye saldırı fırsatı vermemelidir.
4. Eğer Prens Aleksander, kendi isteği ve askerleri ile birlikte Doğu Rumel'yi terk ederse Osmanlı tarafından affedilecektir.
5. Doğu Rumeli vilayetindeki kötü yönetim nedeniyle birleşmenin önünü açan vali Gavril Paşa yerine yeni bir vali tayin edilecek
6. Sayılan bu maddelerin uygulanması için Berlin Antlaşması'nda bulunan ilgili devletler tarafından gerekli tedbirler alınmalıdır.<sup>120</sup>

<sup>119</sup> Oğuz, *İstanbul Vilayet İdaresi...*, s.183-184.

<sup>120</sup> Şam, *Prens Aleksandre...*, s.244. Çetin, *Bulgaristan Prensligi...*, s.151.

Osmanlı'nın teklifleri karşısında Rus ve Fransız delegeleri, Prens Aleksander'in çekilmesi durumunda Doğu Rumeli'nin hükümsüz kalacağını söyleyip bu konu hakkında nasıl bir çözüm yolu bulunacağını sordular. İngiliz delegeleri ise farklı teklif ortaya atıp, bir karar alınmadan önce halk arasında bir kamuoyu yoklaması yapılmasının faydalı olabileceğini bildirdiler.<sup>121</sup>

Yukarıda belirtilen düşünceler karşısında Osmanlı 12 Kasım 1885'de yapılan dördüncü oturumda durumu tekrar gözden geçirip konferansa şu teklifleri sundu:

1. *Prens Alexandre'ı, Padişah ve Büyük Devletler adına Doğu Rumeli'den çekilmeye davet için bir delege gönderilmesi, bu delegenin Doğu Rumeli'deki halka Padişah ve büyük devletler adına nasihatlerde bulunması.*
2. *Doğu Rumeli vilayetine yeni bir vali tayin edilinceye kadar valilik görevini yürütecek bir fevkalade komiser görevlendirilmesi.*
3. *Asayiş sağlandıktan sonra Doğu Rumeli'ye İngiltere'nin teklifi üzerine bir tahkikat komisyonu gönderilmesi.*<sup>122</sup>

Osmanlı'nın yapmış olduğu yeni teklifleri Rusya, Almanya, Avusturya ve İtalya delegeleri kabul ettiler. İngiliz delegesi ise yine bir muhaliflik yapıp önce tahkikat yapılmasını gerektiğini söyledi. İngilizler konferansta kendi çıkarları uğruna adeta tek başına mücadele ediyordu. Diğer devletlerin baskıları üzerine tahkikat fikrinden vazgeçmek için hükümet ile görüşüp izin alması gerektiğini bildirdi. Ardından Osmanlı ile Bulgar Prensi arasında aracısız bir şekilde anlaşmaya varılabileceğini delegelere beyan etti.<sup>123</sup>

Konferans aktardığımız şekilde karşılıklı fikir alışverişleriyle devam ederken, bir önceki başlıkta belirttiğimiz gibi, Sırlar 14 Kasım 1885'te Bulgaristan'a savaş ilan etti. Sırlar savaşın ilk safhalarında etkili olsalarda daha sonra Bulgarlar Sırları yenmeyi başarmıştı. Aslında Osmanlı bu savaştan faydalanıp Doğu Rumeli sorununu kendi lehine çevirebilirdi. Hatta Sırların anlaşma yoluna giderek Osmanlı'dan yardım

<sup>121</sup> Şam, *Prens Aleksandre...*, s.244.

<sup>122</sup> Aydın, *Şarki Rumeli Vilayeti*, s.280. Şam *Prens Aleksandre...*, s.244.

<sup>123</sup> Oğuz, *İstanbul Vilayet İdaresi...*, s.185.

dahi talep ettiği bilinmektedir. Osmanlı herhalde konferanstan kendi lehine bir sonuç çıkacağından o kadar emindi ki önüne gelen bu fırsattan yararlanamamıştır.<sup>124</sup> Buna ek olarak Bayur makalesinde, Bulgarların Sırplarla meşgul olduğu sırada Heyeti Vükela'nın Sultan II. Abdülhamid'den Doğu Rumeli'ye asker gönderme talebinde bulduklarını ancak Sultan'ın bu isteğe irade vermediğini ve böylece büyük bir fırsatın elden kaçığından bahseder.<sup>125</sup>

Sırp-Bulgar savaşı devam ederken 25 Kasım 1885'de konferansta şu kararlar alındı:

1. Osmanlı, Doğu Rumeli'ye olağanüstü bir komiser gönderecek.
2. Komiser valiye ait yetkilere sahip olacak ve mevcut nizamnameye göre yönetimi sağlayacak.
3. Komiserin yanında ilgili devletler tarafından tayin edilmiş özel memurlar bulunacak ve bunlar bir nevi danışman görevi görecekler.<sup>126</sup>

Yukarıda alınan yeni kararların uygulamaya sokulması planlanırken 27 Kasım 1885'de Bulgarların Sırpları geri püskürttüğu haberi geldi ve kararlar uygulanamadı. Bulgarların bu başarısı Prens'in cesaretini arttırmış ve Doğu Rumeli konusunda elini güçlendirmiştir.

İngiltere'nin daha önce de belirttiği gibi Osmanlı ve Bulgar Prensi arasında aracısız bir anlaşmaya varılması tekrardan gündeme geldi ve nihayetinde Osmanlı İngiltere'nin teşviki ile Bulgar Prensi ile doğrudan görüşmelere başladı. Osmanlı'nın görüşmeyi kabul etmesi anlaşmanın yapılması adına artık bir takım şeylerden vazgeçeceği anlamına gelmekteydi. Bulgaristan'ın yabancı devletlerin nüfusuna girmesini istemeyen Osmanlı en azından Bulgarlar ile ilişkilerini olumlu yönde ilerletmek adına sorunun hızlıca çözülmesinden yana idi.<sup>127</sup>

Aylar süren toplantılar sonunda nihayet konferansın 5 Nisan 1886'daki sekizinci oturumunda Rusya'nında onayı alınarak şu kararname tespit edildi:

---

<sup>124</sup> Oğuz, *İstanbul Vilayet İdaresi...*, s.186.

<sup>125</sup> Hilmi Kamil Bayur, "Şarki Rumeli Meselesine Dair", *Belleten*, 1956, Cilt: 20, 79, 529.

<sup>126</sup> Karal, *Osmanlı Tarihi*, 108.

<sup>127</sup> Şam, *Prens Aleksandre...*, s.248.

1. *Doğu Rumeli Eyaleti valiliği, Berlin Antlaşması'nın 17. maddesine, Bulgaristan Prensi'ne verilecektir.*
2. *Doğu Rumeli ile Bulgaristan Prensiği'nin yönetimi, tek bir kişinin elinde oldukça, antlaşmanın 15. maddesinin ilk fıkrasında koşullu, Osmanlı Hukuku'na karşılık Kırcaali nahiyesi İslam köyleri ile Rodop yönünde olup, şimdiye kadar Doğu Rumeli Eyaleti yönetimine geçmemiş İslam köyleri, bu eyaletten ayrılarak, doğrudan Osmanlı Devleti'ne verilecektir. Bunların sınırını, Osmanlı Hükümeti ile Bulgar Prensi'nin seçtiği bir teknik komisyon, arazinin doğal koşullarına göre ve askeri hakim noktalar, Osmanlı Devleti'nin yararına uygun biçimde, yerinde belirleyecektir.*
3. *Doğu Rumeli Eyaleti'nin güvenliğini ve burada yaşayan tüm Osmanlı uyruğunun gönenç ve mutluluğunu sağlamak için eyalet yasaları, Babıali ile Bulgaristan Prensi'nin belirleyeceği memurlardan oluşan bir komisyonda gözden geçirilerek, durumun gereği ve bölgenin gereksinimine göre değiştirilecek, Osmanlı Hazinesi'nin çıkarı da, dikkate alınacaktır. Bu komisyon, dört ayda görevini tamamlayacak ve sonuç, İstanbul Konferansı'nın onayına sunulacaktır. Bu değişiklikler onaylanıncaya değin, eyalet yönetimi, prens bırakılacaktır.*
4. *Berlin Antlaşması'nın Bulgaristan ile Doğu Rumeli için öbür kararları, önceki gibi yürürlükte kalacaktır.<sup>128</sup>*

Bahsi geçen anlaşma ile Bulgaristan ve Doğu Rumeli'nin birlikteliği fiiliyata döküldü ve Prens Aleksander Bulgaristan Prensiğinden sonra aynı zamanda Doğu Rumeli valisi olarak tayin edildi.<sup>129</sup> Bu birleşme sonrası Bulgarlar Berlin Antlaşması ile sekteye uğrayan Büyük Bulgaristan hayallerine bir adım daha yaklaşmış oluyordu. Sultan II. Abdülhamid bu sorunu büyük devletler huzurunda bir konferans ile çözüleceğini düşündü ancak devletlerin kendi aralarındaki rekabeti nedeniyle istenilen sonuç alınamadı. Bunların üstüne bir de Osmanlı'nın problemi askeri yollarla çözmeye cesaret edememesi ve diplomasi yoluna başvurarak sorunun uluslararası bir hal alması

<sup>128</sup> Mahir Aydın, "Tophane Konferansı "Doğu Rumeli'ye Veda'", *Tarih Dergisi*, 2011, 53, s.172-173.

<sup>129</sup> Prens Aleksander'in Şark-i Rumeli'ye vali tayin edildiğine dair Divan-ı Hümayun kalemi tezkeresi için bkz. BOA, Y..EE..KP.. Kamil Paşa Evrakı, 2/117.



işlerin daha çok karışmasına neden oldu ve böylece Balkanlarda önemli bir toprak kaybedilmiş oldu.<sup>130</sup>

#### 4.2.2.3.3 Aleksander'in Prenslikten Feragat Etmesi ve Ferdinand'ın Bulgar Prensi Seçilmesi

Prens Aleksander, Bulgaristan ile Doğu Rumeli'yi birleştirmiş, Bulgar- Sırp savaşından zaferle çıkarak Bulgarlar arasında şanını yükseltmişti. Ancak tüm bunlara rağmen Aleksander'in özellikle prensliğinin son yıllarında Rus karşıtı politika izlemesi ve birleşmeyi Rusya'dan habersiz yapması Rus çarını bir hayli öfkelenmişti. Çar III. Aleksander'in öfkesi yalnızca prensin ortadan kaldırılması ile dinebilirdi. Nitekim 21 Ağustos 1886'da Sofya'da Rus yanlısı birkaç general darbe teşebbüsünde bulundu ve prensi sınır dışı etmeye kalkıştılar. Ancak Doğu Rumeli halkı, garnizonu ve Sobronya meclisi kendine bağlı kalıp bu darbeyi engellediler.<sup>131</sup>

Rusya'nın darbe teşebbüsü başarısız olmuştu ancak Prens Aleksander Rusya ile ilişkilerini düzeltmeden Bulgaristan'ı rahat bir şekilde yönetemeyeceğinin farkında idi. Bu nedenle prens, Rus çarına şu telgrafi çekmişti: "*Rusya'nın bana vermiş olduğu tacı, onun hükümdarının ellerine tevdi etmeye hazırım.*"<sup>132</sup> Çar ise prene, "*Bulgaristan'a tekrar dönüşünüzü tasvib edemem. Zira, böyle bir dönüşün hasıl edeceği meş'um sonuçlar esasen bilinmektedir.*"<sup>133</sup> cevabını vermiştir. Prens Aleksander, Rus çarından aldığı cevap ve çarın kararlı tutumu sonrası 7 Eylül 1886'da Prenslikten feragat etmiştir.<sup>134</sup>

Prens Aleksander görevden ayrıldıktan sonra Bulgaristan'da bir naiplik kuruldu. Bu naiplik yeni bir prens seçilene kadar devlet işleri ile ilgilenecekti. Naipliğin üyeleri, Petko Karavelov, Sava Mutkurov ve Stefan Stambolov idi. Üyeler

---

<sup>130</sup> Gökhan Çetinsaya, "II. Abdülhamid'in İç Politikası: Bir Dönemlendirme Denemesi", *Osmanlı Araştırmaları*, 2016, 47, s.385.

<sup>131</sup> Karal, *Osmanlı Tarihi*, s.110.

<sup>132</sup> Armaoğlu, *19. Yüzyıl Siyasi Tarih...*, s.554.

<sup>133</sup> Armaoğlu, *19. Yüzyıl Siyasi Tarih...*, s.554.

<sup>134</sup> Nuray Ekici, "Bulgar Devleti'nin Gelişimi (1878-1908)", *Balkanlar El Kitabı*, Cilt: 1, Der: Osman Karatay, Vadi Yay., s.532. Karal, *Osmanlı Tarihi*, s.110.

arasında ön plana çıkan isim Stambolovdu. Stambolov naipliği sırasında Rus karşıtı bir tutum sergilemiştir ve yeni prens seçildikten sonra bile 6-7 yıl Bulgaristan'ın siyasi politikasına yön veren bir isim olmuştur.<sup>135</sup>

Stambolov, naipliğin hızlıca şu sorunları çözmesi gerektiğini belirtmiştir:

*“1. Yeni Prens seçimi ve Rusya tarafından dayatılan Prens Mingreli sorununu çözmek.*

*1. Babiali ile ikili ilişkileri maksimum seviyeye yükselterek, bu sayede Makedonya'ya yönelik Bulgar siyasetini kolaylaştırmak.*

*2. Bulgar ekonomisini her noktada yenileyerek, Avrupa'nın ve özellikle de Avusturya ve İngiltere'nin desteğini sağlamak.*

*3. Bulgaristan'daki siyasi anlaşmazlıkları azaltarak, milli gelişmesini sağlamak.”<sup>136</sup>*

Naipliğin sergilemiş olduğu bu politikaya rağmen Rusya, Bulgaristan üzerinde azalan nüfusunu yeniden kazanmak için General Kulbars'ı Sofya politika memurluğuna tayin etti. Ek olarak Rusçuk ve Varna konsolosluklarına da birer Rus miralay gönderdi.<sup>137</sup> General Kulbars ilk günden itibaren naipliğin her işine müdahale etmeye başladı. Harbiye Nezaretine Rus bir generalin getirilmesini istemesi ve yeni prens seçimi için uğraşan Sobranya meclisine müdahale etmesi Bulgarları bir hayli rahatsız etmişti. Nitekim Bulgarlar da tavırları dolayısıyla General Kolbars'ı Sofya'dan kovdular.<sup>138</sup>

Bulgaristan'da yeni prens seçimi için bir belirsizlik hali oluşmuştu. Ruslar Bulgarlara birkaç aday söylemişlerdi ancak bu adaylar kabul görmedi. Zaman ilerledikçe belirsizlikte artmaya başlamıştı. Osmanlı devleti Rusya'nın Bulgaristan'daki otorite boşluğundan faydalanıp bir işgale kalkışmasından çekinmekteydi ve bir an önce prensin seçilmesini istiyordu. Osmanlı ile aynı düşüncelere sahip olan Stambolov, II. Abdülhamid'e Bulgaristan, Makedonya ve Trakya'daki tüm Bulgarları kapsayan özerk bir idare kurulup kendisinin prens

<sup>135</sup> Çetin, *Bulgaristan Prensiği...*, s.165-166.

<sup>136</sup> Çetin, *Bulgaristan Prensiği...*, s.166.

<sup>137</sup> BOA, Yıldız Hususi Maruzat, 195/19.

<sup>138</sup> Karal, *Osmanlı Tarihi*, s.110.

seçilmesini teklif etti. Ancak Sultan, Rusya'nın bu teklifi kati surette onaylamayacağını bildiği için reddetmiştir.<sup>139</sup>

Kendisini prens seçtirmeyen Stambolov, Balkanlarda Rusya ve Avusturya'nın etkinliğini kırmak isteyen İngiltere ile ilişkilerini güçlendirmeye çalışıyor ve desteklerini kazanmaya çalışıyordu. Stambolov, İngilizlerden alacağı destek ile prenslik yönetiminde ön plana çıkmak ve Bulgar siyasetçilerin desteğini de alıp itibarını yükseltmek istiyordu. Nitekim başarılı olduğunu da söyleyebiliriz. Bölge halkı ona "Bulgar Gladstone, diktatör, tiran, kurtarıcı, elçi ve baş polis gibi bir takım lakaplar dahi takmıştı.<sup>140</sup>

Prens seçiminin Rusya lehine sonuçlanması adına dönemin Rus Dış İşleri Bakanı Girs'in bir önerisi vardı. Bu öneri, Almanya'nın meseleye dahil edilmesi idi. Rus çarından onay alan bu önerinin planına göre Almanya meseleye dahil olacak ve İngiltere'nin etkinliği kırılacaktı. Nitekim Girs'in önerisi kabul görmüş ve 1887'de Almanya ve Rusya arasında Reasürans Antlaşması imzalanmıştır. Aslında bu anlaşma Rusya'yı pek tatmin etmemişti. Anlaşma görünürde bir tarafsızlık anlaşması idi. Ancak anlaşma da gizli bir protokol de bulunmaktaydı. Bu protokole göre, Bulgaristan'da uygun bir rejimin getirilmesi ve Boğazların kapalılığı ilkesinin devam ettirilmesinde Almanya Rusya'yı destekleyeceğini bildirmişti. Ancak imzalanan bu anlaşma çok uzun sürmemiştir. Çünkü 1890'da Alman İmparatoru II. Wilhelm anlaşmayı ve yapılan ittifakı bozmuştu.<sup>141</sup>

Rusya, Almanya ile anlaşma yapıp sorunu kendi lehine çözüme denemesinde başarısız olmuştu. Bu gelişmelerin ardından Rusya'nın İstanbul sefiri Nelidov, çar'a yeni bir öneri sunmuştu. Bu öneride, Rusya karşıtı olan Bulgar hükümetinin ortadan kaldırılması için Rus askerlerinin Burgaz ve Varna'ya gelmesi yer almaktaydı. Rus kuvvetleri burada yaklaşık altı ay kalacak ve bir Rus komiserin önderliğindeki ekip burada bir takım çalışmalar yürütecekti. Bunlara ek olarak, anayasada değişiklik yapılması, geçmişteki siyasi faaliyetler için ceza verilmemesi ve Rus subayların içinde

---

<sup>139</sup> Çetin, *Bulgaristan Prensiği...*, s.171.

<sup>140</sup> Salih Münir Paşa, *Geçmiş Zamanlar: II. Abdülhamid Devri Osmanlı Diplomasisi, İstanbul ve Paris Hatıraları*, Yay. Haz.: Ali Birinci- Selma Günaydın, Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara, 2015, s.87. Виктор Иванович Косик, "Время Испытаний: К Истории Разрыва Русскоболгарских Отношений 1886-1896 гг", *Güney-Doğu Avrupa Araştırmaları Dergisi*, 2015, Sayı:28, s.125.

<sup>141</sup> Berber, *Bulgar Sorunu...*, s.71.

olacağı yeni bir ordu düzenlenmesi yine önerilenler arasındaydı. Ancak Çar III. Aleksander ülkesini olası bir savaşa sokmak niyetinde olmadığı için Nelidov'un bu önerisini kabul etmedi.<sup>142</sup>

Bahsetmiş olduğumuz gelişmeler yaşanırken Bulgarlar boş durmamıştı. İngiltere ile iyi münasebetler kuran Stambolov daha sonra Avusturya'nın da desteğini alarak 7 Haziran 1887'de Sobranya Meclisini toplamış ve Saxe-Cobourglu Prens Ferdinand'ı Bulgar prensliğine seçmiştir. Ferdinand aslen Viyana doğumlu bir Alman idi. Seçimin yapıldığı sırada Avusturya ordusunda görev yapmaktaydı ve haberi alır almaz istifa edip Sofya'ya gitti. Ardından Prens Ferdinand Stambolov'u Başbakan ve aynı zamanda dışişleri bakanı tayin etti ve yeni hükümeti kurması için görev verdi.<sup>143</sup>

Yapılan Prens seçiminin ardından İngiltere ve Avusturya, Bulgaristan ile Balkanlardaki etkinliğini arttırmışlardı. Rusya ve Osmanlı Devleti bu seçimi kabul etmediklerini duyurdular. Ayrıca Rusya, Osmanlı'ya durumu düzeltmesi için baskı yapmaya başladı. Avusturya'ya da ayrı bir kızgın olan Rusya bu davranışın "Üç İmparatorlar Antlaşması'na" zarar verdiğini düşünüyordu. Büyük devletler prens seçiminde adeta ikiye ayrılmış durumdaydı. İngiltere, Avusturya ve İtalya Ferdinand'ın prens seçilmesine onay verdiler, diğer taraftan Rusya başta olmak üzere Almanya ve Fransa bu seçime karşı çıktılar.<sup>144</sup>

Aslında Osmanlı bu seçime pekte karşı değildi. Ancak Rusların olası bir askeri hareketinden çekiyordu. Sultan II. Abdülhamid şu dört husus üzerinde vekillerini uyarıyordu:

1. Rusya ve Osmanlı Devleti arasında katiyen bir savaş olmayacak,
2. Bulgarlar Osmanlı Devleti'ne saldırmayacak,
3. Bulgaristan Osmanlı Devleti'nin himayesinde kalmaya devam edecek,
4. Mevcut Bulgar yönetimi başka bir yönetim tarafından bağımsızlık ilan edebilecek şekilde devrilmeyecek,
5. En önemlisi de Rusya'nın Bulgaristan'ı işgal etmesinin önüne geçilecek.<sup>145</sup>

<sup>142</sup> Berber, *Bulgar Sorunu...*, s.71-72.

<sup>143</sup> Salih Münir Paşa, *Geçmiş Zamanlar...*, s.87. Karal, *Osmanlı Tarihi*, s.111. Çetin, *Bulgaristan Prensliği...*, s.171.

<sup>144</sup> Yasamee, *Abdülhamid'in Dış Politikası...*, s.319-320. Çetin, *Bulgaristan Prensliği...*, s.171-172.

<sup>145</sup> Yasamee, *Abdülhamid'in Dış Politikası...*, s.321.

Osmanlı Rusya'ya karşı tedbir almaya çalışırken Rusların rahat durmaya niyeti yoktu. Nihayetinde Rusya, prens Ferdinand'ı Bulgaristan'dan uzaklaştırmaya karar verdi. Hatta Osmanlı Petersburg sefiri Şakir Paşa'ya, Bulgaristan'ın işgali için Osmanlı-Rus ittifakı teklif etmiştir. Osmanlı sorunun büyümesini engellemek ve tehlikeden uzaklaşmaya çalışırken Rusya Osmanlı'nın kapısını ittifak talebiyle çalıyordu. Ayrıca Rusya, Prens Ferdinand ile birlikte Bulgar naipliği ve hükümetinin de ortadan kaldırılmasını ve bölgeye olağanüstü yetkileri olan bir Rus generalin görevlendirilmesini istemiştir.<sup>146</sup>

Rusya'nın Bulgaristan'ı işgali ve bölgeye bir Rus generalinin gönderilmesi planına Almanya ve Avusturya şiddetle karşı çıktılar. Hatta Almanya, Avusturya ve Rusya arasında çıkacak olası bir çatışmada Avusturya'nın yanında yer alacağını belirtip Rusya'ya bir gözdağı vermişti. Rusya bu durum karşısında geri adıp atmak zorunda kaldı ve bir süreliğine Prens Ferdinand'ı rahat bırakma kararı aldı.<sup>147</sup>

1887'de Prens seçilen Ferdinand yaklaşık yedi yıl boyunca prensliği Stambolov ile birlikte yönetmiştir. Hatta Stambolov yönetimde daha etkin bir rol oynamıştır ve özellikle Bulgaristan'ı himayesi altına almaya çalışan Rusya'ya karşı büyük mücadele vermiştir. Ancak Prens Ferdinand, Rusya ile ilişkilerin sürekli kötü gitmesinden yana değildi. Bu sebeple 1894 yılında Ferdinand Stambolov'u görevinden uzaklaştırdı.<sup>148</sup> Bazı kaynaklarda Stambolov'un katledildiği veya suikaste kurban gittiği söylenmektedir.<sup>149</sup>

Prens Ferdinand'ın iktidarda tek kalmasından sonra Rusya'nın Bulgarlara karşı tutumu değişmeye başladı. 1894'de Çar III. Aleksander'in vefat edip yerine II. Nikola'nın geçmesiyle Rus-Bulgar ikili ilişkileri iyice düzelmeye başladı ve Rusya Ferdinand'ın prensliğini resmen tanıdı. Ardından da Prens İstanbul'a gidip Sultan'dan emaret fermanını aldı. Bu tarihten sonra Bulgarlar tekrardan Rusya'nın nüfusu altına girmeye başladılar, ta ki I. Dünya Savaşı'nda ilişkiler kopana kadar.<sup>150</sup>

---

<sup>146</sup> Çetin, *Bulgaristan Prensiği...*, s.173. BOA. Y..A...RES. Resmi Maruzat, 41/40.

<sup>147</sup> Osman Nuri, *Bilinmeyen Abdülhamid...*, s.658-659. Karal, *Osmanlı Tarihi*, s.111.

<sup>148</sup> Armaoğlu, *19. Yüzyıl Siyasi Tarih...*, s.555.

<sup>149</sup> Karal, *Osmanlı Tarihi*, s.111. Salih Münir Paşa, *Geçmiş Zamanlar...*, s.99.

<sup>150</sup> Armaoğlu, *19. Yüzyıl Siyasi Tarih...*, s.555. Salih Münir Paşa, *Geçmiş Zamanlar...*, s.99.

Doğu Rumeli sorununu kısaca değerlendirecek olursak, Bulgarlar Berlin Antlaşmasıyla ellerinden alınan Doğu Rumeli'yi, halkın desteği, İngilizlerin teşviki ve Osmanlı'nın pasif siyaseti sonucunda tekrardan prensliğe kazandırdılar. Rusya bu dönemde Bulgarların üzerindeki hamiliğini kaybetmiş ve ilişkiler kopma noktasına gelmişti. Rusya'nın aksine İngiltere ile Avusturya Bulgaristan ve Balkanlarda etkinliğini arttırmıştı. Doğu Rumeli sorununun Avrupa diplomasisine de önemli etkileri olmuştur. Rusya'nın, *Üç İmparatorlar Birliği*'ne üye olduğu Almanya ve özellikle Avusturya ile ilişkileri bozulmuş ve Doğu Rumeli krizi içinde bu birlik dağılmıştır. Ayrıca Almanya ve Avusturya ikili ilişkileri ileri seviyeye yükselmiştir

### **4.3 Makedonya Meselesi**

#### **4.3.1 Makedonya Meselesinin Doğuşu**

Makedonya, Osmanlı Devletinde coğrafi bir terim olarak kullanılmamıştır. Coğrafi ismini ilk çağlarda bölgede yaşayan Makedlerden almıştır. Makedonya, yer ismi olarak Avrupalılar tarafından 19. yüzyıl başlarında kullanılmaya başlanmıştır. Makedonya meselesi ilk olarak II. Abdülhamid döneminde 1877-1878 Osmanlı-Rus savaşı sonrasında ortaya çıktığını söyleyebiliriz. Bu tarih itibarıyla Osmanlı ile beraber, Balkan devletleri ve Avrupa'daki büyük devletleri ilgilendiren bir problem halini almıştır. Başta Bulgaristan olmak üzere Yunanistan ve Sırbistan 1789 Fransız İhtilali ile ortaya çıkan Milliyetçilik fikrinden etkilenip Makedonya toprakları hakkında tarihi ve coğrafi yönden siyasi iddialar ortaya atmaya başladılar. Osmanlı devleti, Makedonya'yı korumak ve Makedonya'nın bazı bölgelerinde yaşayan Türk ve Müslüman halkın haklarını savunmak için uğraşmıştır. Berlin Kongresi'ne katılan büyük devletlere bakacak olursak, anlaşmaya göre Makedonya'yı, ıslâhat yapılması şartıyla Osmanlı hâkimiyeti altında kalmasına onay verdiler. Ancak ıslahatların yapılması esnasında birçok devletlerarası olayların meydana geldiğini söyleyebiliriz.<sup>151</sup>

---

<sup>151</sup> Nimet Ayşe Bakırcılar, "Makedonya Sorunu Hakkında Bir Risale: Makedonya Mes'elesi ve Balkan Harb-i Ahiri", *History Studies*, 2011, Sayı:3, s.16.

Makedonya meselesinin ortaya çıkmasındaki başlıca etken bölgenin etnografik yapısı olmuştur. Çünkü burada yaşayan halkın kökenlerine göre, Makedonya'yı her ırktan insanın bulunduğu İstanbul'a benzetebiliriz. Türk, Bulgar, Rum, Sırp, Arnavut, Ulah, Yahudi aynı bölgede yanyana yaşamaktaydı. Türkler, Avrupa topraklarına ayak bastıklarından itibaren Anadolu'dan getirdiği topluluklarla Makedonya'nın yapısını değiştirmişlerdi. Bölgedeki birçok yerde çoğunluğu oluşturmaktaydılar. Bu nedenle dil, kültür ve adetlerini kısmen de olsa yerli halka kabul ettirmişlerdi. Mülki ve idari teşkilat açısından Makedonya bölgesi, hiçbir özelliğe ve imtiyaza sahip değildi ve aynı bir Anadolu vilayetiymiş gibi merkeze bağlı olarak idare edilmekteydi. Bölge içerisinde Selanik, Kosova ve Manastır vilayetleri yer almaktaydı.<sup>152</sup>

Yukarıda da belirttiğimiz gibi Makedonya olarak adlandırılan bu bölgede bir çok etnik sınıf yaşamakta ve bunlar özellikle 19. yüzyılın ikinci yarısında bölgeye sahip olma arzusunda idiler. Kısaca bu arzuların bahsedilecek olursak:

Rumlar için bu bölge, uzun süre büyük İskender'in vatani olmuş, Bizans imparatorlarının yönetiminde kalmış ve misyonerler vasıtasıyla Rum kilisesi ortodokslastırılmıştır. Bu gibi sebeplerle Rumların Makedonya bölgesine özel bir ilgisi ve bağlılığı bulunmaktaydı. Rumlar, milliyetçilik fikirlerinin yayılmasından sonra bağımsız bir Yunan devletinin kurulması için uğramışlar ve Bizans İmparatorluğu'nu tekrardan kurma hayaline kapılınca, Makedonya bölgesini de kendilerine ait bir toprak olarak görmeye başlamışlardır. Ancak Rumlar Makedonya'nın tamamında nüfus olarak Türk, Bulgar ve Sırp'lardan sonra gelmekteydiler.<sup>153</sup>

Sırp'lar da Makedonya'ya karşı tarihî bağlarının olduğunu savunmaktaydılar. Makedonya eski tarihlerde bir süre Kral Duşan tarafından kurulmuş, Sırp İmparatorluğu'na dahil idi. Ayrıca Sırp'ların, bölgenin kuzey-batısında çoğunlukta olmaları onların Makedonya bölgesinde hak iddia etmelerindeki en önemli nedenlerdendir. Avusturya ile mücadelesi sonucu, Adriyatik'te bir limana sahip olamayan Sırp'lar, Ege denizi kıyılarına inmeyi planlamışlardır. Bu nedenle Sırp'lar Makedonya'nın tümüne ya da büyük bir kısmına sahip olma amacındaydılar.<sup>154</sup>

---

<sup>152</sup> Engin, *Bir Devrin Son Sultanı II. Abdülhamid*, s.210.

<sup>153</sup> Ahmet Altıntaş, "Makedonya Sorunu ve Çete Faaliyetleri", Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 2005, Cilt:7, Sayı:2, s.78-79.

<sup>154</sup> Engin, *Bir Devrin Son Sultanı II. Abdülhamid*, s.211. Karal, *Osmanlı Tarihi*, s.147.

Makedonya bölgesinde gözü olan en hırslı devletlerden biri de Bulgarlar idi. Bulgarlar Berlin Antlaşması sonrası büyük Bulgaristan Prensiği'nin kurulması için Makedonya ile ilgilenmeye başlamışlardı. Bulgarlar da diğer ırklar gibi orta çağda bir süre Bulgar İmparatorluğu nezdinde Makedonya'ya hakim olmuşlardır. 1878'den sonra Bulgar aydın ve siyasetçileri Makedonya bölgesinde etkin bir Bulgarlaştırma siyaseti yürütmüşlerdi. Bölgenin bazı yerlerinde çoğunlukta oldukları için bu siyasetlerinde başarılı olmuşlardır. Bulgarların temel amacı Makedonya'nın tamamına sahip olup sınırlarını Ege denizine kadar uzatmaktı.<sup>155</sup>

Bölgede yaşayan diğer bir ırk ise Ulahlar idi. Ulahlar azınlıkta olmalarına rağmen Romanya tarafından destek görmekteydi. Romanya Ulahlar yoluyla Makedonya bölgesine doğru genişlemeyi düşünmektedirler. Arnavutlar'a baktığımızda sadece Makedonya'nın batı bölgesinde bir çoğunlukları vardı. Makedonya bölgesinde yaşayıp bölgede hak sahibi olmayan tek ırk Yahudiler idi. Genellikle Selanik'te olmakla beraber büyük şehirlerde ikamet etmekteydiler.<sup>156</sup>

Makedonya'da yukarıda bahsettiğimiz bu ırklar, dini açıdan baktığımızda Müslüman, Hıristiyan ve Yahudilerden oluşmaktaydı. Hıristiyanların büyük çoğunluğu Ortodoks mezhebine mensup idiler. Sultan Abdülaziz devrine kadar, Ortodokslar Fener Rum kilisesine bağlıydılar. 1870 yılında Bulgarlar Rum kilisesinden ayrıldılar ve bağımsız, millî bir kilise kurdular. Bu kilisenin kurulması Makedonya bölgesi için büyük huzursuzluk kaynağı olarak göze çarpmaktaydı. Hem Rum hem Bulgar kiliseleri Makedonya'da yaşayan Hıristiyanları etkileri altına almak için mücadele etmeye başladılar. Bulgar ve Rumlardan cesaret alan Sırp ve Romanyalılar da kendi millî kiliselerini kurmak için harekete geçtiler. Kısacası, milliyetten sonra din faktörü de Makedonya meselesinin körüklenmesine etki eden bir faktör oldu.<sup>157</sup>

Makedonya meselesini, içinden çıkılmaz bir hale getiren faktörler arasında sınır ve nüfus büyük rol oynamıştır. Makedonya sınırlarının tam olarak nereden başlayıp nerede bittiği yukarıda belirttiğimiz topluluklar arasında tartışılmaktaydı. Her birinin kendi çıkarlarına uygun çizdiği bir Makedonya coğrafyası vardı. Daha

---

<sup>155</sup> Sevilya Aslanova Saylak, "Osmanlı-Rus İlişkilerinde Makedonya Sorunu (1885-1908)", *Akademik Bakış*, 2016, Cilt: 10, Sayı: 19, s.107-108.

<sup>156</sup> Karal, *Osmanlı Tarihi*, s.147.

<sup>157</sup> Güler Yarcı, "Osmanlı Diplomasisinde Makedonya Meselesi (1876-1913)", *Elektronik Siyaset Bilimi Araştırmaları Dergisi*, 2013, Cilt: 4, Sayı:1, s.77-78.



öncede söylediğimiz gibi, Osmanlı mülki teşkilatı içerisinde Makedonya terimi hiçbir zaman var olmamıştır. Ancak Selanik, Kosova ve Manastır vilayetlerinin 19. yüzyıl başında (Elviye-i Selâse) Makedonya'nın içeriğini oluşturduğu kabul edilmekteydi. Ancak sözü geçen bu üç vilayette yaşayan halkın çoğunluğu hakkında bir takım iddialar öne sürülmekteydi.<sup>158</sup>

Müfettiş Hüseyin Hilmi Paşa tarafından yapılmış bir istatistiğe göre Makedonya bölgesinin nüfus durumu şu şekilde belirtilmişti<sup>159</sup>:

Müslüman: 1.508,507

Bulgar: 896.497

Rum: 307.000

Sırp: 100.717

Ulah: 99.000

Yapılan istatistiğe göre, Makedonya'da çoğunluk Müslüman nüfustan oluşmaktaydı. Ancak Makedonya'nın geleceği ile ilgilenen topluluk ve devletler, Müslüman nüfusunun içerisinde Arnavut, Çerkez ve Pomak gibi ırklarında bulunduğunu öne sürerek milliyete bakılarak yapılacak bir nüfus sayımında Türklerin azınlıkta kalacaklarını iddia etmekteydiler. Nitekim Bulgarlar ve Yunanlılar kendi istatistiklerini yayınlayıp Makedonya'da çoğunluğun kendilerinde olduğunu ilan ediyorlardı. Örneğin 1878 yılında Yunan kilisesi bölgede 438.090 Rum, 338.000 Bulgar yaşadığını ilan etmişti. Ardından Bulgar kilisesi tarafından yapılan bir araştırmaya göre ise 1905 yılında Makedonya'da 362.000 Bulgar, 180.000 Rum bulunmaktaydı. Kiliselerin yaptıkları istatistik araştırmaların yanında, çeşitli hükümetlerin, gazetelerin, cemiyetlerin vb. yaptıkları araştırmalar da vardır ancak

---

<sup>158</sup> Meltem Begüm Saatçı, "II. Meşrutiyet Öncesi Makedonya Sorununda "Bulgar" Rolü", Uluslararası Osmanlı ve Cumhuriyet Dönemi Türk-Bulgar İlişkileri Sempozyumu, Odunpazarı Belediyesi Yay., Eskişehir, 2005, s.116. Armaoğlu, *19. Yüzyıl Siyasi Tarih...*, s.581.

<sup>159</sup> Karal, *Osmanlı Tarihi*, s.148. Akşin, *Siyasal Tarih...*, s.176.

hepsi birbirinden farklıydı. Bu durumda Makedonya meselesini daha da karmaşık hale getiriyordu.<sup>160</sup>

#### 4.3.2 Makedonya Meselesinin Hazırlık Safhası

Makedonya meselesi, 1876 tarihinde İstanbul konferansında ilk defa resmi olarak görüşüldü. Konferansa katılan devletler Bosna-Hersek'te olduğu gibi Rumeli için de bir ıslahat programı hazırlanmasına karar verdiler. Bu programa göre, Rumeli iki idare bölgesine bölünmüştü. Birinci bölge, Bulgaristan'ı ikinci bölge ise daha sonra Makedonya adını alacak olan toprakların bir kısmını kapsamaktaydı. İki bölgede Müslüman ve Hristiyan halkın seçimiyle mahalli idarenin belirlenmesi esasında muhtar bir idarenin olması planlanmıştı. Bölgede hangi ırk yaşıyor olursa olsun bütün toplulukların güvenlikleri eşit bir şekilde sağlanacaktı. Ancak böyle bir ıslahatın uygulanabilmesi için devletlerarası bir komisyon ve Avrupalı bir askeri birliğin güvencesine ihtiyaç vardı. Bu birlik ıslahatın uygulanmasına nezaret ederek işleyişi kontrol edecekti.<sup>161</sup>

Osmanlı, ıslahat fikrine katılmış ancak adı geçen şartların devletin geleceğini tehlikeye atacağını düşündüğünden dolayı reddetmişti. 1876 Konferansından sonra 1877-1878 Osmanlı-Rus savaşı meydana gelmiş ve Makedonya meselesi yeni bir safhaya girmişti.

Rusya, Osmanlı ile olan savaştan zaferle dönmüş ardından yapılan Ayastefanos Antlaşmasına, Rumeli'de ıslahat yapılması maddesini eklettirmişti. Bulgaristan ve Doğu Rumeli'nin dışında yer alan eyaletler için ıslahat programı şöyle şekillenmişti. Osmanlı, 1868 yılında Girit adası için kabul ettiği idare tarzının aynısını Epir ile Tesalya'da da uygulayacaktı. Bu idare tarzının ayrıntıları özel komisyonlar aracılığıyla tesbit edilecekti. Bu komisyonlar her eyalette kurulacak ve halk temsilcileri de katılabilecekti. Ardından komisyon çalışmaları Osmanlı'nın incelemesine sunulacak ve Rusya'nın da düşüncesi alındıktan sonra yürürlüğe geçecekti. Berlin kongresine

---

<sup>160</sup> Karal, *Osmanlı Tarihi*, s.149.

<sup>161</sup> Mithat Aydın, "Osmanlı-İngiliz İlişkilerinde İstanbul Konferansı (1876)'nın Yeri", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 2006, Cilt: 26, Sayı:39, s.103.

baktığımızda Rusya'nın planları ile maddeleştirilen ıslahat fikri Berlin Antlaşması'nın 23. maddesi olarak aynen kabul edilecekti ancak Rusya'nın ıslahatları tek taraflı denetim hakkı elinden alınmış ve onun yerine ilgili devletlerin denetimine girmişti.<sup>162</sup>

1880 yılında ilgili büyük devletler, Berlin Antlaşması hükümlerinin uygulanması için Osmanlı'ya bir çağrıda bulundular. Osmanlı'da kısa bir süre sonra "Rumeli vilâyetleri nizamnamesi"ni hazırladı. Bu nizamname Berlin Antlaşması'nın 23. Maddesini kapsamakta idi. Arından Osmanlı bu nizamnameyi devletlerarası komisyona gönderdi ve onlarda ufak değişiklikler yapıp nizamnameyi onayladılar. 3 Kasım 1880'de Osmanlı Hariciye Nezareti, ilgili devletlere nizamnamenin kesin şeklini Sultan tarafından onaylanır onaylanmaz yürürlüğe sokacaklarını bildirdi. Aslında Sultan II. Abdülhamid, adı geçen nizamnameyi onaylamaya sıcak bakmıyordu, ona göre bu nizamname Girit örneğinde olduğu gibi parçalanmaya yol açabilirdi. II. Abdülhamid, bu dönemde Avusturya-Rusya, İngiltere-Fransa gibi ilgili büyük devletlerin kendi aralarındaki çekişmelerden faydalanarak nizamnameyi onaylamadı ve ıslahatlar askıya alındı.<sup>163</sup>

Makedonya meselesinin ortaya çıkmasında, Bulgarların Makedonya'da yaptığı dini ve milli tahrikler önemli bir rol oynar. Bulgarların dini tahrikleri 1870 yılında bağımsız Bulgar kilisesinin kurulması ile başlamış ve zamanla giderek artmıştı. Makedonya'nın büyük bir kısmında yaşayan ortodokslar Bulgar kilisesine bağlı değillerdi. Bu nedenle de Bulgar din adamları bölgedeki, Fener Rum Patrikhanesine bağlı olan Bulgar, Ulah ve Rumları bile Bulgar millî kilisesine tabi kılmak için bir takım faaliyetlerde bulundular. Fener kilisesi de Bulgarların bu atağına karşı faaliyetlerle cephe almaya başladı. Böylelikle Makedonya'da, aynı mezhebe bağlı iki kilise arasında da mücadele başlamış oldu.<sup>164</sup>

Bulgar Prensiği daha önceki bölümlerde değindimiz gibi zamanla Rus nüfuzundan kurtulmuş ve Doğu Rumeli'yi ilhak etmiş ve ardından Sırbistan'ı savaşta yenmişti. Bu yaşananlardan sonra ise Makedonya ile ilgilenmeye başlamıştı.

---

<sup>162</sup> Fahri Maden, "Büyük Güçlerin Berlin Antlaşması'nın Uygulanmasına Yönelik Baskıları", *History Studies*, 2013, Cilt: 5, Sayı:1, s.274. Ali İhsan Gencer, "Berlin Antlaşması", TDV İslam Ansiklopedisi, Cilt: 5, İstanbul, 1992, s.516.

<sup>163</sup> Kemal Beydilli, II. Abdülhamid Devrinde Makedonya Meselesine Dair, *Osmanlı Araştırmaları Dergisi*, 1989, Cilt: 9, s.82.

<sup>164</sup> Ali Arslan, "Makedonya'da Rum-Ulah Çatışması", *İstanbul Üniversitesi Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları Dergisi*, 2003, Sayı:4, s.2-3.

Makedonya'daki mücadele dini yönde olduğu gibi milliyetçi bir yönde hareketlenmeye başladı. Bulgaristan, Ayastefanos Antlaşması'ndaki Büyük Bulgaristan'a kavuşmak adına önce Doğu Rumeli'yi kendi topraklarına dahil etmiş ve ardından Makedonya'yı ilhak edip amacına ulaşmaya çalışmıştır. Bulgaristan bu amacını gerçekleştirmek için 1886 yılından sonra geniş çaplı bir eğitim politikasına girişti. Makedonya'daki okullara Bulgar öğretmenler atanmasını sağladı ve bu öğretmenler aracılığıyla Makedonya'nın Bulgaristan ile birleşmesi fikrini tüm bölgeye yaymak istedi. Bulgarlar bu yaptığıyla birleşmenin ilk safhasını zihinlerde oluşturmak istedi.<sup>165</sup>

### 4.3.3 Makedonya Komitelerinin Kurulması ve Faliyetleri

Bulgarlar Makedon halkını önce fikren etkilemek istiyordu. Az önce de belirttiğimiz gibi Bulgar öğretmen ve papazların bu amaçta etkin rol oynamaları bekleniyordu. Yapılacak propagandalar ile Makedonya'yı Bulgaristan'a katmak isteyen Bulgarlar bir takım farklı yollar denemekteydiler. Bunlardan bir tanesi de bölgede yayınlanan şu gazete haberidir:

*“Balkan yarımadasının şu anki durumu fırtınadan önceki sessizlik gibi duruyor ve aniden bir takım olayların ortaya çıkışı delillerle ortaya konulur. Sofya'da bir muhbir olayların gerçeğini bize bildirmiştir. Durum gündün güne zorlaşmaya başlıyor, şimdi dinamit üzerinde bulunuyoruz. Makedonya tarafını tahrik ediyorlar, her gün yeni yeni çeteler Makedonya'ya doğru gidiyor. Orada mikdar-ı külli dinamit toplanmaktadır. Bulgaristan istiklâlinin ilân olduğunu yakında bildirecek olursam beni mecnun add etmemenizi şimdiden rica ederim. İstiklâl-i mezkûr Dersaadet'te ermeni meselesi patlak verince ilân edilecektir.”<sup>166</sup>*

<sup>165</sup> Altıntaş, *Makedonya Sorunu...* s.79. Karal, *Osmanlı Tarihi*, s.151.

<sup>166</sup> Alben, *93 Harbi...*, s.82.

Bahsi geçen haber ile Makedonya'daki Bulgarlar bölgede karışıklık çıkarıp büyük devletlerin ilgisini çekmeye çalışmaktaydılar. Bu amaçla 1890 yılında ilk Makedon Komitesi “*Merkezi Edirne-Makedonya Komitesi*” adıyla Sofya’da kuruldu. Başlangıçta amacı, Makedonya'dan Bulgaristan'a göç eden Bulgarlara yardımcı olmaktı. Ancak kısa sürede teşkilatı genişledi ve siyasi bir hareket olarak ortaya çıktı. İlk aşamada Makedonya'ya muhtariyet verilmesi ikinci aşamada da Bulgaristan'a ilhakını gerçekleştirmek başlıca amaçlarını oluşturmaktaydı. Bulgarlardan sonra Yunanlılar ve Sırp'lar da, benzer komiteler kurmaya başladılar. Ancak Sofya’da bulunan Makedonya komitesi en etkin olanı. Bu komite bazı resmi makamlarca da destek görmekteydi. Gizli bir çalışma prensipleri vardı. Kabul ettikleri başlıca metot, Makedonya'nın huzur ve asayişini bozmaktı. Bu amaçla bir takım gizli cinayetler yapılıyor, köy ve kasabalarda zengin kesim dağa çıkarılarak fidye isteniyordu. Bu yol ile ise Avrupa'nın dikkatini çekip ve Osmanlı'yı ıslahat yapmaya mecbur bırakmak amaçlanıyordu.<sup>167</sup>

Merkezi Edirne-Makedonya komitesinden sonra Bulgarlar,

- Makedonya Talebe Teşkilatı (1892),
- Makedonya Politik Cemiyeti (1895),
- Genç Makedonya Cemiyeti (1896)
- Makedonya Bulgar Komitesi (1902) adında birkaç komite daha kurdular.<sup>168</sup>

Merkezi Edirne-Makedonya komitesi, 1895 yılında küçük çapta bir isyan hareketi hazırlığı içerisine girdi. Ancak Bulgar Prensi'nin müdahalesi temin edilmedi ve Osmanlı bölgeye önemli kuvvetler göndererek asayişini kolayca sağladı. Bulgar Prensi Ferdinand bu arada Osmanlı ile iyi geçinmek istiyordu bu yüzden komitacıları doğrudan himaye edemiyordu. Osmanlı da Ferdinand'ı kendi tarafına çekmek için Rusya'nın Ferdinand'ı Prensi olarak tanımasından sonra 1896'da kendisini resmen Bulgaristan Prensi olarak tanıdığını beyan etti. Ayrıca aynı yıl 22 Nisanda Rumeli vilayetlerinde ıslahat için bir kararname yayınladı. Yayımlanan bu kararnamenin uygulamasına önce Edirne vilayetinde geçilecekti.<sup>169</sup>

---

<sup>167</sup> Karal, *Osmanlı Tarihi*, s.151-152. Armaoğlu, *19. Yüzyıl Siyasi Tarih*, s.583. Engin, *Bir Devrin Son Sultanı II. Abdülhamid*, s.213.

<sup>168</sup> Altıntaş, *Makedonya Sorunu..*, s.81.

<sup>169</sup> Karal, *Osmanlı Tarihi*, s.152.

Balkan coğrafyasında yaşanan huzursuzluklar Rusya ve Avusturya'yı harekete geçirdi. İki Devlet Mayıs 1897'de Makedonya için bir anlaşma yaptılar. Bu anlaşmaya göre iki devlet, esasında Balkanlar'daki statükonun korunması için ortak bir kaniya vardılar. Ancak yaşanan olaylar yeni bir düzenin kurulmasını gerekli kılsa, güneyde Yanya ve kuzeyde İşkodra gölü arasında bağımsız bir Arnavutluk Prenslığı kurulmasına ve bölgede geri kalan Osmanlı topraklarının ise (Makedonya) Balkan devletleri arasında eşit bir şekilde paylaşılmasına karar verildi. Bulgaristan Makedonya'nın olası bir şekilde paylaşılmasına karşı çıkmaktaydı. Çünkü Bulgarların hedefi Makedonya'nın tümüne sahip olmaktı. Olası bir paylaşımın önlenmesi için Makedonya komitesi 1899 yılında bir Bulgar umumi valisi yönetiminde Makedonya'da muhtariyet kurulmasını talep etti. Bulgar hükümeti de bu talebe ek olarak, Osmanlı'ya bu konuda bir muhtıra takdim ederek başkenti Selanik olmak ve bir hristiyan umumi vali tarafından yönetilmek üzere Makedonya'da bir muhtariyet idaresinin kurulması teklifinde bulundu.<sup>170</sup>

Osmanlı bu teklifi reddetti. Zaten böyle bir teklifi kabul etse Berlin Antlaşması'nda değişikliğe gidilmesine yol açabilirdi. Bulgaristan haricindeki Balkan devletleri muhtariyet kazanmış bir Makedonya'nın uzun süre ayakta kalamayacağını ve sonunda Doğu Rumeli gibi Bulgaristan'a katılacağını düşünüyorlardı ve Bulgarların teklifini onlarda reddettiler. Rusya ve Avusturya da Bulgar planlarından endişe ediyorlardı. Rusya, Bulgarların kendisine danışmadan harekete geçmesine çok kızmaktaydı. Avusturya ise, gelecekte Selanik'e kadar uzanan bir devlet kurma hayalinde olduğu için Makedonya'nın Osmanlı'da kalmasının kendisi için daha uygun olduğunu düşünmekteydi. Böylece Rusya ve Avusturya, Balkanlar'daki asayişin sağlanması ve Bulgarların hedeflerine engel olmak için Osmanlı'ya bir kez daha ıslahat yapılmasını tavsiye ettiler.<sup>171</sup>

---

<sup>170</sup> Alben, *93 Harbi...*, s.84-85.

<sup>171</sup> Alben, *93 Harbi...*, s.85. Karal, *Osmanlı Tarihi*, s.153.

#### 4.3.4 Makedonya Komitelerinin Eylemleri

20. yüzyılın başında Makedonya’da bulunan komiteler faaliyetlerini arttırmıştı. Özellikle 1901’den itibaren Makedonya bölgesi çetecilik faaliyetlerinin sık sık yaşandığı bir yer haline gelmişti. Bu çetecilik faaliyetlerine en çok destek veren ise Bulgaristan hükümeti ve Bulgar komiteleriydi. Bulgar çeteciler bölgedeki Türklere ve Osmanlı yanlısı Bulgarlara çok kötü davranıyorlardı. Çeteciler kendilerini desteklemeyen çeşitli köylere baskınlar yapıp, buradaki halkın malına ve canına kast ediyorlardı. Çeteciler köy ve kasabalardan başka, yolcu trenleri ve posta arabalarına da saldırılar düzenliyorlardı. Yakaladıkları yerli yabancı tüccar ve seyyah gibi insanları soyup, fidye almak için dağa kaçırıyorlardı. Çeteciler özellikle bölgedeki yabancıları rahatsız ediyorlardı. Amaçları Avrupa devletlerinin dikkatini Makedonya bölgesine çekmek idi.<sup>172</sup>

Daha öncede belirttiğimiz gibi Makedonya üzerinde emelleri olan sadece Bulgarlar değildi. Yunan ve Sırp lar da Makedonya’yı Bulgarlara bırakmamak için Bulgarlar gibi bölgede bir takım çetecilik faaliyetlerine girişmeye başladılar. Bu çeteciler arasında bölgede ün yapmış Anastas adında bir çeteci 1901 yılında yabancılar a yönelik dikkat çeken eylemlere girişmiştir. Anastas, ilk önce trenle seyahat eden Alman bir grubu soymuş ardından Serez kasabası yakınlarında bulunan bir gümüş madeni şirketinin başındaki Fransız Chevalier’i kaçı rıp 15.000 Türk lirası karşılığında serbest bırakmıştı. Yine Miss Stone adında Amerikalı bir rahibi kaçı rıp 16.000 İngiliz lirası karşılığında serbest bırakmıştı.<sup>173</sup> Tüm bu yaşananlar bölgedeki karışıklıkların ne düzeyde olduğunu bizlere göstermektedir. Çetelerin yaptığı faaliyetler sayesinde istenilen olmaya başlamış ve Avrupalı devletler bölgedeki durumları ciddi şekilde takip etmeye başlamışlardı.

Bölgedeki çete faaliyetlerinin artmasında her ne kadar inkar etse de Bulgar hükümetinin payı çok büyüktür. Makedonya’da bulunan Bulgarlar Osmanlı tarafından kötü muamele gördüklerini bahane ederek Bulgaristan’a kaçırmak istiyorlardı. Burada komiteler tarafından eğitim verilip, silahlandırılan Bulgarlar tekrardan Makedonya

---

<sup>172</sup> Hasip Saygılı, “1903 Makedonyasında Reformlara Tepkiler: Manastır Rus Konsolosu Aleksandır Rostkovski’nin Katli”, *Karadeniz Araştırmaları Dergisi*, S.39, 2013, s.73.

<sup>173</sup> Karal, *Osmanlı Tarihi*, s.153-154.

bölgesine gönderiliyorlardı. Osmanlı bu durumu fark etse de Bulgar hükümeti komiteler ile bağlantı kurmadıklarını iddia ediyordu.<sup>174</sup> Ancak Osmanlı Bulgar hükümetinden tespit edilen *Makedonya Komitesi* azalarına müdahale edilmesini istediğinde ise Bulgarlar harekete geçmiyorlardı. Özellikle Osmanlı zabıtları tarafından aranan Komite başkanı Sarafof Bulgar hükümetinin sessiz kalmasından da hareketle bir takım tertip ve kışkırtmalarda bulunmaya devam ediyor, Avrupalı devletlerin Makedonya'ya müdahale etmesi için çaba sarf ediyordu.<sup>175</sup>

Artan çetecelik faaliyetleri üzerine Osmanlı özellikle Manastır, Üsküp, Tatova, Selanik ve Edirne gibi şehirlerde aramalar yapmaya başladı. Bu şehirlerde tespit edilen bazı ev ve mekanlarda çok sayıda silah, barut, fişek, bomba, dinamit ve ihtilalcilere ait giysiler bulundu. Aramalar sonucunda bir çok Bulgar çeteci de yakalandı ve ele başları cezalandırıldı.<sup>176</sup> Osmanlı çeteci faaliyetlere karşı her ne kadar arama çalışmaları yapsa da Avrupalı devletlerin şikayetleri üzerine çok temkinli hareket ediyordu. Örneğin Manastır Bulgar Metropolitliğindeki 2000 kadar tüfek ve cephane bulunmuş ve el konulmak istenmişti. Bu durumda dahi Avrupalı devletlere haber verilmiş ve gelebilecek tepkiler nedeniyle beklemede kalınmıştı.<sup>177</sup>

Bir yandan çeteler vasıtasıyla Makedonya bölgesinde karışıklıklar çıkaran komiteler bir yandan da diplomatik yollar ile Osmanlı'dan bir takım ayrıcalıklar kazanma çabasına girmişlerdi. *Makedonya Komitesi* 1902 yılında bir muhtariyet kampanyası yürütmeye başladı. Komite Mayıs ayında Makedonya ve Arnavutluk'un muhtariyeti hakkında hazırladığı bir programı Sultan II. Abdülhamid'e sundu. Bu programda bir takım şikayetler yer almaktaydı:

- Osmanlı Devleti'nin yarım asırdan beri vadettiği ıslahatları yapmadığı,
- İdari yöneticilerin keyfi ve tarafkâr davrandıkları,
- Memur, mültezim ve muntazam askerlerin bölge halkının can ve mallarına saldırdıkları.<sup>178</sup>

---

<sup>174</sup> Karal, *Osmanlı Tarihi*, s.154.

<sup>175</sup> BOA, Y.PRK.EŞA, Elçilik, Şehbenderlik ve Ateşemiliterlik, 42/24.

<sup>176</sup> Yarcı, *Osmanlı Diplomasisinde Makedonya...*, s.200-201.

<sup>177</sup> Mahir Aydın, "Arşiv Belgeleriyle Makedonya'da Bulgar Çete Faaliyetleri", *Osmanlı Araştırmaları Dergisi IX*, İstanbul, 1989, s.232-233.

<sup>178</sup> Karal, *Osmanlı Tarihi*, s.154.



Yukarıda yer alan şikayetleri Sultan'a ileten komitecilerin esas isteği Balkanlarda Makedonya ve Arnavutluk adlarında iki eyaletin kurulmasıydı. Kurulacak bu eyaletler Padişaha bağlı olacak ancak Avrupalı devletlerin atadığı bir yüksek komiser ve yerli temsilcilerin bulunduğu devletlerarası komisyon ile idare edilecekti. Asayiş ise yine devletlerarası bir jandarma kuvveti ile sağlanacaktı.<sup>179</sup> Böyle bir isteği Osmanlı tabiki de kabul etmeyecekti. Çünkü muhtariyet yapısının ileriki dönemde bağımsızlığa gideceğini çok iyi biliyordu. Bu yüzden Osmanlı, istek ve tepkileri engellemek adına daha önce sözü edilen ıslahat çalışmalarına başlamak zorunda kalacaktı.

#### 4.3.5 Meseleler Karşısında Osmanlı Devleti'nin Islahat Çalışmaları

Bir taraftan Avrupalı devletler diğer taraftan küçük Balkan devletleri Osmanlı'ya ıslahatların yapılması için baskıda bulunuyorlardı. Osmanlı nihayetinde Berlin Antlaşması'nda yer alan Makedonya maddesi gereği bir takım reformlar yapmak kararı aldı. Daha önce de Rusya ve Avusturya'ya reform sözü verilmiş ancak yerine getirilememişti. Bu sefer II. Abdülhamid'in emriyle somut bir ıslahat tasarısı hazırlandı. "Rumeli Vilayetleri Hakkında Talimatname" adıyla oluşturulan bu programa dahil olan reformlar şu şekilde idi:

- *Jandarma Müslümanlardan ve Hristiyanlardan oluşacak,*
- *Vilayet vergilerinin %5'i resmi yapılar için hazır bulundurulacak,*
- *50 haneden büyük tüm mahalle ve köylerin bir ilkokulu olacak. Tüzel öğretime ayrılan üçte ikilik fonlar eğitim yerine kullanılacak, üçte birlik bölüm İstanbul'da daha üst okullar için yollanacak,*
- *Mahkeme memurları Müslüman ve Hristiyanlardan eşit payda atanacak,*

---

<sup>179</sup> Karal, *Osmanlı Tarihi*, s.154-155.

- *Bu önlemlerin uygulanmasını denetleyecek bir umumi müfettiş atanacak.*<sup>180</sup>

Bu talimatnamenin hazırlanmasındaki amaç bölgedeki asayişin sağlanması, iktisadi hayatın canlandırılması, adli ve maarif açıdan yeniliklerin yapılmasıydı. Talimatnamenin bölgede uygulanması ve denetlenmesi için umumi müfettişlik görevi ise Hüseyin Hilmi Paşa'ya verilmişti. Hüseyin Hilmi Paşa 8 Aralık 1902'de Selanik'e gidip görevine başlamış ve ıslahat programı hızlıca uygulamaya konularak bölge valilerinin yetkileri genişletilmiş, mahkemelerin düzenlenmiş ve karma bir jandarma teşkilatı kurulmuştu. Hüseyin Hilmi Paşa, kısa sürede bölgedeki etkisini hissettirmiş ve asayiş sağlamıştı. Hüseyin Hilmi Paşa zamanında Rumeli, idari bakımdan büyük bir gelişim göstermişti. Ancak tüm bunlara rağmen Bulgaristan ve diğer Balkan devletleri Makedonya'ya hristiyan bir vali atanmaması ve genel ıslahat programından memnun kalmadılar.<sup>181</sup>

Balkan devletlerinin ıslahat programından memnun olmamalarının asıl sebebi Osmanlı'nın Makedonya'da tekrar güçlü konuma gelmesini istemediklerindedir. Bu ıslahat programına karşı çıkan diğer bir unsur da Bulgar komiteleriydi. Rusya ve Avusturya Balkanlarda olası bir çatışmanın önüne geçmek için "Viyana Islahat Programı" adında yeni bir ıslahat programı hazırladı. Hazırladığı bu programı Berlin Antlaşması'na katılan diğer devletlere de onaylatıp 21 Şubat 1903'te Osmanlı'ya iletti.<sup>182</sup>

Viyana Islahat Programında şu yenilikler yer almaktaydı:

- *"Umumi müfettiş görevini başarıyla yerine getirebilecekse önceden belirlenen bir süre için atanmalıdır. Merkezi hükümete başvurmadan gerektiğinde kullanabileceği hazır birliklere sahip olmalıdır.*
- *Jandarma nüfusları oranında Hristiyan ve Müslümanlardan oluşturulacaktır. Hükümet jandarmanın yeniden örgütlenmesi için yabancı subaylar tayin edecektir.*

---

<sup>180</sup> Hakan Tan, "Makedonya'da Bulgar Komite Faaliyetleri ve Boris Sarafof", Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Sakarya, 2013, s.18-19.

<sup>181</sup> Tan, *Makedonya'da Bulgar Komite...*, s.20.

<sup>182</sup> Karal, *Osmanlı Tarihi*, s.157.

- *Hükümet, Arnavutların kanun dışı faaliyetlerini hemen engellemek için çare ve yollar bulacaktır.*
- *Siyasi suçlar nedeniyle cezalandırılan ya da yargılanan kişiler affedilecektir.*
- *Üç vilayetin her birinin kendi bütçesi olacaktır. Osmanlı Bankası vilayetlerinin gelirlerini kontrol edecektir. Aşarın iltizamı sistemi kaldırılacaktır.”<sup>183</sup>*

Osmanlı Devleti, kendi hazırladığı programdan bir fark görmediği ve bölgedeki asayişin bozulmaması için bu ıslahat programını onayladı. Ancak yenilenen bu ıslahat programı Makedonya’daki durumun daha kötüye gitmesine neden oldu. Üstelik Osmanlı, Bulgar çetelerin faaliyetlerini engellemek için Bulgar sınırına asker göndermişti. Ancak sonunda Balkan devletlerinin beklediği şey olmuştu. Osmanlı’nın asker gönderme hareketi Avrupalı devletlere Bulgar halkına yapılan bir saldırı olarak iletilmişti. Bu olaylar gerçekleşirken Makedonya İç Devrim örgütü Avrupalı devletlerin desteğini almak üzere Ağustos 1903’te bir ayaklanma gerçekleştirdi. Osmanlı bu ayaklanmayı hızlıca bastırdı ancak bu olay Avrupalı devletlerin dikkatini çekti ve örgüt amacına ulaşmış oldu.<sup>184</sup>

Yaşanan gelişmelerin ardından Viyana Islahat Programı bölgedeki huzuru sağlayamadığı için Rusya ve Avusturya tekrardan araya girip Avusturya’nın Mürzsteg şehrinde bir araya gelip 2 Eylül 1903’de “Mürzsteg Islahat Programı”nı hazırladılar. Bu sefer nihayi bir sonuç alacağını düşünen Rusya ve Avusturya önce bu programı Avrupalı devletlere sonra da Osmanlı’ya sundu. Mürzsteg Islahat Programı şu maddelerden oluşmaktaydı:

1. *“Makedonya’da sürdürülen ıslahatın kontrolü ve murakabesi için ‘Müfettiş-i Umûmî’ sıfatıyla Hüseyin Hilmi Paşa görevlendirilecek ve onun yanına da Avusturya-Macaristan’dan ve Rusya’dan birer sivil memur (komiser, ajan) verilecektir. İki yıl süreyle görev yapacak bu memurların görevi şu şekildeydi: Hıristiyan halkın şikâyetlerini dinlemek, mahallî yetkililerin suiistimallerini tespit etmek,*

<sup>183</sup> Tan, *Makedonya’da Bulgar Komite...*, s.21-22.

<sup>184</sup> Ali Dikici, “Osmanlı Makedonya’sında Kurulan İlk Uluslararası Polis Barış Koruma Misyonu: Mürzsteg Reform Programı”, *Karadeniz Araştırmaları Dergisi*, 2010, Cilt: 6, Sayı:24, s.79-80.

*İstanbul'daki elçilerin tavsiyelerini umûmî müfettişe bildirmek, meydana gelen olayları kendi hükümetlerine bildirmek, ıslahatın uygulanmasını gözlemlemek, Hıristiyan halkın ihtiyaçlarını tespit etmek. Ayrıca sivil memurlara muavinlik yapmak, onların emirlerini icra etmek, kâtipler ve tercümanlar tayin etmek.*

2. *Zabıta teşkilatının ıslahı için yabancı bir general görevlendirilecektir. Bu general Türk Hükümeti'nin emrinde olacaktır. İlk etapta Avrupa devletlerinden 25 subay bu işte kullanılmak üzere göreve başlatılacaktır. Bu zabitler de lüzum görürlerse refakatlerine küçük ve büyük rütbeli ecnebi zabitler verilmesini talep edebileceklerdir. Bunların görevi, üç vilâyette zabıta teşkilatını yeniden organize çerçevesinde Osmanlı zabıtasına eğitimlik, teftiş, gözlemcilik ve danışmanlık yapmak, askerın halka karşı muamelesini gözlemlemek olacaktır. Bu zamana kadar zabıta teşkilatında görev yapan İsveçli zabitler, oradaki halkın lisanını bilmediğinden, ayrıca halkın sorunlarını da kavrayamadıklarından hizmetlerinden tam olarak istifade edilememiştir.*

3. *Sükûn ve asayişin sağlanması için çeşitli milletleri bir araya toplayacak şekilde milli taksimatı esas alacak yeni bir mülkî teşkilatlanmaya gidilecektir. Buna göre; aynı ırka mensup ahali aynı yerlerde bir arada bulunacak, böylelikle bölge etnik ve dini açıdan yeniden düzenlenmiş olacaktır.*

4. *İdarî ve adlî teşkilat yerel özelliklere cevap verecek şekilde düzenlenecektir. Bu birimlerde Hıristiyanlar da istihdam edilecek, mahallî muhtariyetler teşvik edilecektir.*

5. *Çıkan son ayaklanmalar esnasında işlenen siyasî ve adî olayları incelemek üzere büyük vilâyetlerde Hıristiyan ve Müslüman âzâların eşit şekilde görev alacağı karma komisyonlar kurulacaktır. Avusturya ve Rusya konsolosları veya konsolosluk memurları da bu komisyona iştirak edeceklerdir.*

6. *Bir kısım malî yükümlülükler yerine getirilecektir. Türk Hükümeti çatışmalar sırasında yaşadıkları yerden göç eden Hıristiyan ahalinin eski yerlerine dönmesi için gerekli her türlü yardımı yapacaktır. İsyanda yıkılan evler, kiliseler, köprüler ve okullar onarılacak,*

*Hıristiyanların zararları tazmin edilecektir. Bunlar içinde ianeler verilecektir. İanelerin dağıtılmasında Hıristiyan muteber kimselerden kurulu bir komisyon yardım edecektir. Komisyona, Rusya ve Avusturya konsolosları da nezaret edeceklerdir*

7. *Tahrip edilen köylerde yaşayan Hıristiyan halk bir sene vergilerden muaf tutulacaktır.*

8. *Bâb-ı Âli her türlü reformu yapacağına ve icra edeceğine kefil olacaktır ve geçen Şubat ayı zarfında tatbik olunan tensikat (Viyana Reform Planı) devam ettirilecektir.*

9. *Gayri nizamî askerî birlikler kullanılmayacaktır. Ayaklanma sırasında olayları bastırmak için kullanılan ve halka zulmettikleri iddia edilen başıbozuklar ve ilave redif taburları tasfiye edilecek ve kesinlikle istihdam edilmeyecektir.*"<sup>185</sup>

Osmanlı Devleti Mürzsteg Programını incelediğinde programın Makedonya'nın geleceğini tehlikeye atacağı ve kısa sürede buranın elinden çıkacağı kanısına varmış ve kabul etmek istememiştir. Ancak ilgili tüm devletlerin karşısında yer alamayacağı için anlaşmayı bir ay sonra Kasım 1903'de kabul etmek zorunda kaldı. Bu programın uygulanması ile bölgede bazı olumlu sonuçlar alındı. Ancak komite faaliyetleri tamamıyla engellenemedi.<sup>186</sup>

Mürzsteg Programını tam anlamıyla yeterli görmeyen İngiltere, Makedonya bölgesinde ayrıca mali ıslahatların da yapılması gerektiğini savundu. 16 Ocak 1905'te İngiltere Rusya ve Avusturya'nın da desteğini alarak Osmanlı'ya bir proje önerisinde bulundular. Bu proje Makedonya'nın gelirlerinin Avrupalıların yönetiminde bulunan Osmanlı Bankası'nın kontrolüne verilmesi isteniyordu. Bunun aksine Osmanlı farklı bir öneri sunsa da İngiltere kabul etmedi. İngiltere öncülüğündeki Avrupalı devletler Makedonya ekonomisini kontrol etmek için devletlerarası bir komisyon kurma kararı aldılar. Osmanlı ilk etapta buna karşı çıksa da Avrupalı devletlerin baskısı sonucu komisyonun kurulmasını kabul etmek zorunda kaldı.<sup>187</sup>

<sup>185</sup> Dikici, *Osmanlı Makedonya'sı...*, s.82-83.

<sup>186</sup> Engin, *Bir Devrin Son Sultanı II. Abdülhamid*, s.215. Tan, *Makedonya'da Bulgar Komite...*, s.23.

<sup>187</sup> Uçarol, *Siyasi Tarih*, s.468.

Avrupalı devletlerin Makedonya üzerindeki hareketi bir kez daha Osmanlı'nın iç işlerine karıştığı bir durum olmuştur. Görünürdeki amaçları Makedonya'daki sükûneti sağlamak olsa da asıl amaçları bölgede kendi çıkar ve etkilerini çoğaltmaktı. Nitekim bölge asayişini için yapılan her türlü uygulamaya rağmen sorun çözüme kavuşturulamamıştı. Bölgedeki komitecilik faaliyetleriyle birlikte Osmanlı, Balkan devletleri ve Avrupa devletleri arasında sürekli bir çekişme yaşanmış ve bu durum Balkan Savaşlarına kadar sürmüştür.

## SONUÇ

Osmanlı kuruluşundan yıkılana kadar belirli bir askerî, siyasi ve diplomatik zemin üzerine kurulmuş bir devlettir. Devletin ilk yıllarında askerî ve siyasi güçlenmenin vermiş olduğu avantaj ile diplomasiyi kendi lehine yönetmeye başlamıştı. Bu süreç yükselme döneminde daha fazla artarak zirve noktasına ulaşmış ve Osmanlı döneminin en güçlü devleti konumunda olup ona göre uluslararası ilişkilerini yürütmüştür. Bu dönemde Osmanlı Devleti zamanının en önemli güçlerinden biri olarak yaptığı anlaşmalarda şartları diğer ülkelere sunarak masaya oturmuştur. Bu da elinin ne kadar güçlü olduğunu göstermektedir.

Her devletin yükseliş ve çöküş dönemi olduğu gibi Osmanlı da böyle bir dönemden geçmiştir. Özellikle 17. yüzyılda başlayan askerî ve siyasi anlamdaki eksiklik zamanla hissedilmeye başlanmış ve 18. yüzyılla birlikte uluslararası ilişkiler de buna göre şekillenmiştir. Karlofça ve Pasarofça Antlaşmalarında bir bakıma Avrupa'nın üstünlüğünün kabul edilmesiyle birlikte dengeler değişmiştir.

Çalışmamızın yer aldığı 19. yüzyılın sonlarına baktığımızda devletin bu dönemde izlediği dış politikayı padişahlardan daha çok uluslararası düzenin belirlediği görülmektedir. Bu dönemde Osmanlı Devleti diğer devletlerle olan ilişkilerinde siyasi, askerî ve ekonomik koşullarının tek başına yeterli olmadığını anlamıştır. Bu bağlamda Osmanlı'nın dış ilişkilerindeki görüntüsünün mevcut statükoyu koruma amaçlı olduğunu söyleyebiliriz. Özellikle 1877-1878 Osmanlı-Rus savaşından sonra Osmanlı Devleti yıkılma aşamasına kadar gelmiş, artık ömrünün kısaldığını ve tek başına ayakta kalamayacağını anlayıp buna göre bir politika gütmeye girişmişti.

Sultan II. Abdülhamid dönemi dış politikası bahsetmiş olduğumuz koşullar doğrultusunda şekillenmiştir. 19. yüzyıl diplomasisini büyük çoğunlukla anlayan Sultan bir takım yöntemlerle bu diplomasiye ayak uydurmaya çalışmıştır. Zaman zaman ülkeler arası çıkar çatışmalarından yararlanıp güç dengelerini karşı karşıya getirmiştir. Örneğin Osmanlı, Rusya ve İngiltere baskıları karşısında Almanya ile ilişkilerini geliştirip bu devletler karşısında tek kalmamak için mücadele göstermiştir.

Çalışmamızda da yer alan Balkan krizinde Osmanlı, Avrupa devletlerinin mücadelelerinden yararlanıp sorunları kendi lehine çözmeye çalışmıştır. Ancak tamamıyla başarılı olduğunu söylemek zordur. Çünkü Berlin Antlaşması ile kurulan Bulgaristan Prensiği'nin Doğu Rumeli'yi ilhak etmesini yalnızca yedi yıl engelleyebilmişti. Bu dönemde Rusya ve İngiltere'nin bölgedeki mücadelelerinden yararlanmak isteyen Osmanlı bu kez başarılı olamamıştı.

Balkanlardaki diğer bir kriz olan Makedonya meselesinde Osmanlı'nın bir nevi daha başarılı olduğunu söyleyebiliriz. Çünkü Makedonya üzerinde sadece bir devletin hedefi yoktu. Bulgaristan, Sırbistan, Yunanistan, Rusya ve Avusturya gibi devletlerin hedeflerindeki yer olan Makedonya diplomatik ilişkilerin daha fazla olduğu, ara sıra silahlı eylemlerin yaşandığı bir yerdi. Osmanlı bölgede yaşanan ufak sıkıntıları devletleri birbiriyle karşı karşıya getirerek ve yaptığı bazı ıslahatlarla çözmeye çalışmıştı. Nitekim kısmen başarılı da olmuştur. Ancak ilerleyen dönemde yapılan ıslahatların kalıcı çözümler ortaya çıkarmadığı görüldü. Devam eden sorunlar, ayrılıkçı hareketler Osmanlı Devleti'nin ve Türklerin zihninde büyük bir travma mahiyetindeki Balkan Savaşları hadisesine neden oldu. Netice itibarıyla Osmanlı Devleti'nin takip ettiği Panislamizm siyaseti devletin dağılmasına çözüm olamamış, devletler arasındaki çekişmeler, güç mücadeleleri ve ittifaklar yeni bir savaşa evrilmiştir.

Balkanlar üzerinden Osmanlı ile Rusya arasındaki ilişkilerin Osmanlı Devleti'ne olduğu kadar Rusya açısından da ciddi sonuçları ortaya çıkmıştır. Başlangıçta kendi hâkimiyeti altında Balkan toprakları tasavvur eden ve bu politikası da Panslavizm olarak nitelendirilen Rusya'nın politikaları çıkmaza girmiştir. Balkan topraklarının bir kısmının Osmanlı yönetiminden koparılması önemli bir sonuçtur. Ancak bu sonucun en azından 18. yüzyıl başlarından beri takip ettiği siyasette tam anlamıyla Rusya'nın istekleri doğrultusunda ortaya çıktığını söylemek de imkânsızdır. Yoğun şekilde 19. yüzyılın sonunda yaşanan isyan, savaş, konferans, protokol ve anlaşmaların neticesi 20. yüzyılın başlarında bir bakıma Panslavizm'in çöküşü niteliğindedir. Ortaya çıkan manzara Slav birliğinden ziyade Slav parçalanmışlığıdır. Bununla birlikte Rusya'nın hem içeride hem de dışarıda yaşadığı birikmiş idari, iktisadi, toplumsal sorunlar Rusya'yı daha ılımlı bir siyasete yönelmeyi zorunlu



kılmıştır. Bu durum Osmanlı-Rus ilişkilerinde de etkisini göstermiş, devletlerin birbirlerine yaklaşımında yumuşama söz konusu olmuştur.

## **KAYNAKÇA**

### **1. Arşiv Belgeleri**

Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Yıldız Hariciye Nezareti Maruzatı, 9/23.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Yıldız Elçilik, Şehbenderlik ve Ataşemiliterlik, 5/51.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Yıldız Elçilik, Şehbenderlik ve Ataşemiliterlik, 23/87.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Hariciye Nezareti Maruzatı, 4/56.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Hususi Maruzat, 160/97.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Hususi Maruzat, 194/134.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Hususi Maruzat, 195/19.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi, İrade, Bulgaristan, 6/206.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Mabeyn-i Hümayun Evrakı, 51/94.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Hariciye Nezareti, Londra Sefareti, 264/84.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Hariciye Nezareti, Londra Sefareti, 264/85.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Hususi Maruzat, 161/4.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Teşrifat-ı Umumiye Dairesi, 4/24.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Arzuhal Jurnal, 9/18.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Hususi Maruzat, 175/61.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi, İrade, Bulgaristan, 9/374.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Tahrirat-ı Ecnebiyye ve Mabeyn Mütercimliği, 7/57.

- Başbakanlık Osmanlı Arşivi, İrade, Bulgaristan, 9/377.
- Başbakanlık Osmanlı Arşivi, İrade, Bulgaristan, 9/379.
- Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Zabtiye Nezareti Maruzatı, 3/12.
- Başbakanlık Osmanlı Arşivi. Hariciye Nezareti Maruzat, 8/44.
- Başbakanlık Osmanlı Arşivi. Resmi Maruzat, 30/57.
- Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Yıldız Hususi Maruzat, 195/19.
- Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Kamil Paşa Evrakı, 2/117.
- Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Şura-yı Devlet Maruzatı, 2/17.
- Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Arzuhal Jurnal, 2/93.
- Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Elçilik, Şehbenderlik ve Ateşemiliterlik, 42/24.
- Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Zabtiye Nezareti Maruzatı, 3/17.
- Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Resmi Maruzat, 34/22.
- Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Tahrirat-ı Ecnebiyye ve Mabeyn Mütercimliği, 9/36.
- Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Hariciye Nezareti Maruzatı, 9/62.
- Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Resmi Maruzat, 41/40.
- Muâhedât Mecmûası*, Cilt III, TTK Yayınları, Ankara, 2008.
- Muâhedât Mecmûası*, Cilt IV, TTK Yayınları, Ankara 2008.
- Muâhedât Mecmûası*, Cilt V, TTK Yayınları, Ankara 2008.

## 2. Kitaplar

Akşin, Sina, “Siyasal Tarih (1789-1908)”, *Türkiye Tarihi 3- Osmanlı Devleti 1600-1908*, yay., yön.:. Sina Akşin, Cem Yayınevi, İstanbul, 2014.

Alkan, Necmettin, *Gelenek ve Modernitede Denge Sultan II. Abdülhamid*, Erdem Yayınları, İstanbul, 2018.

Alkan, Necmettin, *Karikatürlerle II. Abdülhamid*, Kronik Kitap Yayınları, İstanbul, 2018.

Arı, Tayyar, *Uluslararası İlişkiler ve Dış Politika*, Alfa Basım Yayın Dağıtım, İstanbul, 1999.

Armaoğlu, Fahir, *19. Yüzyıl Siyasi Tarih (1789-1914)*, TTK Yayınları, Ankara, 1997.

Aslanova, Sevilya, *20. Yüzyılın Başında Rusya'nın Osmanlı Politikası (1903-1917)*, İlkim Ozan Yayınları, Konya, 2011.

Asma, Beyhan, “Türk-Rus Edebiyatı ve Tarihi Araştırmalarına Göre II. Abdülhamit Döneminde Osmanlı-Rus İlişkileriyle Birlikte Panslavizm ve Panislamizm Faaliyetleri”, *CIEPO Uluslararası Osmanlı Öncesi ve Osmanlı Tarihi Araştırmaları 6. Ara Dönem Sempozyumu*, Cilt 1, Uşak, 2011.

Aydın, Mahir, *Osmanlı Eyaletinden Üçüncü Bulgar Çarlığına*, Kitabevi Yayınları, İstanbul, 1996.

Aydın, Mahir, *Şarki Rumeli Vilayeti*, TTK Yayınları, Ankara, 1992.

Ayverdi, Samiha, *Türk-Rus Münasebetleri ve Muharebeleri*, Kubbealtı Yayınları, İstanbul, 2012.

Baydur, Hilmi Kamil, *Sadrızam Kamil Paşa: Siyasi Hayatı*, Sanat Basımevi, Ankara, 1954.

Cezar, Mustafa, *Mufassal Osmanlı Tarihi*, Güven Yayınevi, İstanbul, 1972.

Çabuk, Vahid, *Sultan II. Abdülhamid*, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür A.Ş. Yayınları, İstanbul, 2017.

Dağ, Ahmet Emin, *Uluslararası İlişkiler ve Diplomasi Sözlüğü*, Ağaç Kitabevi Yayınları, İstanbul, 2009.

d'Encausse, Helene Carrere, *Tamamlanmamış Rusya*, çev: Reşat Uzmen, Ötüken Yayınları, İstanbul, 2003.

Ekici, Nuray, "Bulgar Devleti'nin Gelişimi (1878-1908)", *Balkanlar El Kitabı*, Cilt 1, der: Osman Karatay, Vadi Yayınları, Ankara 2006, ss. 528-541.

Engin, Vahdettin, *Bir Devrin Son Sultanı II. Abdülhamid*, Yeditepe Yayınları, İstanbul, 2019.

Engin, Vahdettin, *II. Abdülhamid ve Dış Politika*, Yeditepe Yayınları, İstanbul, 2017.

Erim, Nihat, *Devletlerarası Hukuku ve Siyasi Tarih Metinleri*, Cilt: 1 (Osmanlı İmparatorluğu Andlaşmaları), Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, Ankara, 1953.

Georgeon, François, *Sultan Abdülhamid*, çev: Ali Berkay, Homer Kitabevi, İstanbul, 2006.

Glenny, Misha, *The Balkans: Nationalism, War, and the Great Powers 1804-2012*, House of Anansi Press, Toronto, 2012.

Goryanof, Sergey, *Rus Arşiv Belgelerine Göre Boğazlar ve Şark Meselesi*, Ötüken Yayınları, İstanbul, 2006.

Hacısalıhoğlu, Neriman Ersoy, "Bulgaristan Prensiği'nde İlan Edilen İlk Anayasa: Tırnova Anayasası", ed: Feridun M. Emecen, *Eski Çağdan Günümüze Yönetim Anlayışı ve Kurumlar*, Kitabevi Yayınları, İstanbul, 2009.

Hülagu, Metin, *Pan-İslamist Faaliyetler: 1914-1918*, Boğaziçi Yayınları, İstanbul, 1994.

İnalçık, Halil, *Devlet-i Aliyye: Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar IV*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2016.

Jelavich, Barbara, *Balkan Tarihi I*, Küre Yayınları, İstanbul, 2009.

Jelavich, Barbara, *Russia's Balkan Entanglements 1806-1914*, Cambridge University Press, Cambridge, 1991.

Jelavich, Barbara, *The Establishment of the Balkan National States, 1804-1920*, University of Washington Press, 1986.

Karal, Enver Ziya, *Osmanlı Tarihi*, Cilt: VIII., TTK Yayınları, Ankara, 1995.

Kazıcı, Ziya, *Sultan II. Abdülhamid ve Dönemi Osmanlı Devleti*, Kayıhan Yayınları, İstanbul 2009.

Kınlı, Onur, *Osmanlı'da Modernleşme ve Diplomasi*, İmge Kitabevi, Ankara, 2006.

Kocabaş, Süleyman, *Avrupa Türkiyesi'nin Kaybı ve Balkanlarda Panislawizm*, Vatan Yayınları, İstanbul, 1986.

Kocabaş, Süleyman, *Tarihte Türk-Rus Mücadelesi: Kuzeyden Gelen Tehdit*, Vatan Yayınları, İstanbul, 1986.

Kohn, Hans, *Panslavizm ve Rus Milliyetçiliği*, çev: Agah Oktay Güner, İlgü Kültür Sanat Yayınları, İstanbul, 2007.

Koloğlu, Orhan, *Abdülhamid Gerçeği*, Pozitif Yayınları, İstanbul, 2018.

Koylu, Zafer, "Ayestafanos Antlaşması ve Sonrasında Balkanlar'da Bulgaristan'ın Genişleme Politikaları: Makedonya", *Uluslararası Osmanlı ve Cumhuriyet Dönemi Türk-Bulgar İlişkileri Sempozyumu*, Odunpazarı Belediyesi Yayınları, Eskişehir, 2005, ss. 105-113.

Koyuncu, Aşkın, "Yunanistan'da Bağımsız Devlet", *Balkanlar El Kitabı*, Cilt I, der: Osman Karatay, Bilgehan A. Gökdağ, Karan-Vadi Yayınları, Çorum/Ankara, 2006.

Kuran, Ercüment, *Avrupa'da Osmanlı İkamet Elçiliklerinin Kuruluşu ve İlk Elçilerin Siyasi Faaliyetleri 1793-1821*, Türk Kültürü Araştırma Enstitüsü, Ankara, 1988.

Kurat, Akdes Nimet, *Prut Seferi ve Barışı*, Cilt: 1, TTK Yayınları, Ankara, 1951.

Kurat, Akdes Nimet, *Rusya Tarihi Başlangıçtan 1917'ye Kadar*, TTK Yayınları, Ankara, 1999.

Kurat, Akdes Nimet, *Türkiye ve Rusya*, TTK Yayınları, Ankara, 2011.

Kunt, Metin, “Siyasal Tarih (1600-1789)”, *Türkiye Tarihi 3- Osmanlı Devleti (1600-1908)*, yay., yön. Sina Akşın, Cem Yayınevi, İstanbul, 2014.

Kuyucuklu, Nazif, *Bulgaristan*, İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 1987.

LeDonne, John P., *Rus İmparatorluğu Büyük Stratejisi 1650-1831*, çev.: Çağla Taşkın, Avangard Kitap, İstanbul, 2016.

Mahmud Celaleddin Paşa, *Mirat-ı Hakikat*, Cilt: II, yay., haz.: İsmet Miroğlu, Tercüman Yayınları, İstanbul, 1979.

Mantran, Robert, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi II*, Cem Yayınları, İstanbul, 1995.

Marriott, J.A.R., *The Eastern Question*, The Clarendon Press, Oxford, 1917.

Mirkova, Anna M., *Muslim Land, Christian Labor: Transforming Ottoman Imperial Subjects into Bulgarian National Citizens, 1878-1939*, Central European University Press, Budapest, 2017.

Necmettin Alkan, “Osmanlı Devleti’nin Batı Politikası: Tanzimat’tan II. Meşrutiyet’e (1839-1908)”, *Türk Dış Politikası: Osmanlı Dönemi*, Cilt 2, Gökkuşe Yayınları, İstanbul, 2008.

Oğuz, Süleyman, *İstanbul Vilayet İdaresi ve Doğu Rumeli Vilayeti*, Gazi Üniversitesi Yayınları, Ankara, 1986.

Onay, Yaşar, *Rusya ve Değişim*, Nobel Yayıncılık, Ankara, 2002.

Ortaylı, İlber, “Osmanlı İmparatorluğu ve Alman Diplomasisi“, *Çağdaş Türk Diplomasisi: 200 Yıllık Süreç*, ed., İsmail Soysal, TTK Yayınları, Ankara, 1997.

Ortaylı, İlber, *İkinci Abdülhamid Döneminde Osmanlı İmparatorluğunda Alman Nüfuzu*, AÜ Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara, 1981.

Ortaylı, İlber, *Osmanlı’da Milletler ve Diplomasi*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2010.

Osman Nuri, *Bilinmeyen Abdülhamid (Abdülhamid-i Sani ve Devr-i Saltanatı)*, yay., haz.: Osman Selim Kocahanoğlu, Temel Yayınları, İstanbul, 2017.

- Özkan, Selim Hilmi, *Osmanlı Devleti ve Diplomasi*, İdeal Kültür Yayınları, İstanbul, 2017.
- Pakalın, Mehmet Zeki, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, MEB Yayınları, İstanbul, 1993.
- Pears, Edwin, *Life of Abdul Hamid*, London Constable-Company LTD, Londra, 1917.
- Quataert, Donald, *Osmanlı İmparatorluğu 1700-1922*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2002.
- Saatçı, Meltem Begüm, “II. Meşrutiyet Öncesi Makedonya Sorununda “Bulgar” Rolü”, *Uluslararası Osmanlı ve Cumhuriyet Dönemi Türk-Bulgar İlişkileri Sempozyumu*, Odunpazarı Belediyesi Yayınları, Eskişehir 2005, ss.117-127.
- Salih Münir Paşa, *Geçmiş Zamanlar: II. Abdülhamid Devri Osmanlı Diplomasisi, İstanbul ve Paris Hatıraları*, yay., haz.,: Ali Birinci- Selma Günaydın, TTK Yayınları, Ankara, 2015.
- Sander, Oral, *Anka'nın Yükselişi ve Düşüşü*, AÜ Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara, 1987.
- Sander, Oral, *Siyasi Tarih: İlkçağlardan 1918'e*, İmge Kitabevi, Ankara, 1989.
- Saray, Mehmet, *Rus İşgali Devrinde Osmanlı Devleti İle Türkistan Hanlıkları Arasındaki Siyasi Münasebetler (1775- 1875)*, TTK Yayınları, Ankara, 1994.
- Savaş, Ali İbrahim, *Osmanlı Diplomasisi*, 3F Yayınevi, İstanbul, 2007.
- Sumner, B. H., *Büyük Petro ve Osmanlı İmparatorluğu*, çev: Eşref Bengi Özbilen, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, İstanbul, 1993.
- Süer, H. Hikmet, *1877-1878 Osmanlı-Rus Harbi Rumeli Cephesi*, Genelkurmay Basım Evi Yayınları, Ankara, 1993.
- Şahin, Turhan, *Öncesiyle ve Sonrasıyla 93 Harbi*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1988.
- Şentürk, Mahmut Hüdai, *Osmanlı Devleti'nde Bulgar Meselesi (1850-1875)*, TTK Yayınları, Ankara, 1992.



*Tolstoy'un Gizli Raporlarında Osmanlı İmparatorluğu*, çev: İbrahim Allahverdi, Haz. İlyas Kamalov, Yeditepe Yayınları, İstanbul, 2009.

Tuncer, Hüner, *Osmanlı'nın Rumeli'yi Kaybı (1878-1914)*, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2010.

Tuncer, Hüner, *Türk Dış Politikası: Osmanlı'dan Cumhuriyet'e (1789-1920)*, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2017.

Turan, Mustafa, "Avrupa Devletlerinin Osmanlı Politikaları ve 1821 Yunan İsyanı", *Tehcirin 100. Yılında Osmanlı'nın Son Dönemindeki İsyenlar*, Diyarbakır, 2015.

Turan, Namık Sinan, *İmparatorluk ve Diplomasi*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2014.

Turan, Namık Sinan, *İmparatorluk ve Diplomasi: Osmanlı Diplomasinin İzinde*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2014.

Turan, Ömer, *The Turkish Minority In Bulgaria (1878-1908)*, TTK Yayınları, Ankara, 1998.

Türkgeldi, Ali Fuat, *Mesail-i Mühimme-i Siyasiyye*, Cilt: II, yay., haz.,: Bekir Sıtkı Baykal, TTK Yayınları, Ankara, 1987.

Türköne, Mümtaz'er, *Siyasî İdeoloji Olarak İslamcılığın Doğuşu*, Etkileşim Yayınları, İstanbul, 2011.

Uçarol, Rıfat, *Siyasi Tarih (1789-1994)*, Filiz Kitabevi, İstanbul, 1995.

Yalçınkaya, M. Alaeddin, "Osmanlılar Döneminde Eflak ve Boğdan (Memleketeyn)", *Balkanlar El Kitabı*, Cilt: 1, der: Osman Karatay-Bilgehan A. Gökdağ, Karam&Vadi Yay., Ankara, 2006.

Yasamee, Feroze A.K., *Abdülhamid'in Dış Politikası- Düvel-i Muazzama Karşısında Osmanlı, 1878-1888*, çev: Yusuf Selman İnanç, Kronik Kitap Yayınları, İstanbul, 2018.

Yıldız, Özgür, *Ana Hatlarıyla Yakınçağ Tarihi*, Yeditepe Yayınları, İstanbul, 2017.

Yılmazçelik, İbrahim, “1812 Bükreş Antlaşması ve Rusya’nın Balkanlar’a Müdahalesi”, *Balkan Tarihi*, Cilt 1, ed: Zafer Gölen, Abidin Temizer, Osmanlı Mirası ve Türk Kültürünü Araştırma Derneği Yayınları, 2016.

### 3. Makaleler

Akpınar, Mahmut, “Emperyalizm İle Mücadelede İç ve Dış Politikanın Bir Enstrümanı Olarak II. Abdülhamid’in İslam Birliği Siyaseti”, *CÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 36, Sayı 2, ss.79-119.

Alkan, M. Nail, “Hayranlık, Dostluk ve Çıkar Üçgeninde Türk-Alman İlişkileri”, *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (Nisan 2015), Sayı:34, ss. 35-46.

Alkan, Necmettin, “Dış Siyasetin Bir Aracı Olarak Hükümdar Gezileri: Kaiser II. Wilhelm’in 1898 Şark Seyahati”, *Osmanlı Araştırmaları Dergisi*, (İstanbul 2008), Cilt 31, Sayı 31, ss. 9-53.

Altıntaş, Ahmet, “Makedonya Sorunu ve Çete Faaliyetleri”, *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (2005), Cilt 7, Sayı 2, ss. 69-91.

Arısoy, İbrahim Alper, “Balkan Paradoksu: Bir Parçalanma ve Bütünleşme Alanı Olarak Güneydoğu Avrupa”, *Avrasya Etüdüleri*, Sayı: 43 (2013), ss. 79-104.

Arslan, Ali ve Yıldırım, Bülent, “Fiili Bağımsızlık Sürecinde Bulgaristan Emareti ve Osmanlı Devleti’nin Tutumu (1878-1908)”, *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (2013), Cilt 15, Sayı 1, ss. 225-238.

Arslan, Ali, “Makedonya’da Rum-Ulah Çatışması”, *İstanbul Üniversitesi Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları Dergisi*, (2003), Sayı 4, ss. 1-25.

Asker, Ali, “Panslavizmin Çarlık Rusyası’nın ve Sovyetler Birliği’nin Balkan Politikaları Üzerindeki Etkisi”, *International Crimes and History*, (2016), Sayı:17, ss. 17-46.

Aslan, Mahir, “Rus Kaynakların Işığında Slavseverlik ve Politik İz Düşümü Panslavizm”, *Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi*, (2018), Sayı 3, No 2, ss.51-83.

Aslantaş, Selim, “Osmanlı-Rus İlişkilerinden Bir Kesit: 1826 Akkerman Andlaşması'nın Müzakereleri”, *Uluslararası İlişkiler*, Cilt 9, Sayı 36 (2013), ss.149-169.

Aydın, Mahir, “Arşiv Belgeleriyle Makedonya'da Bulgar Çete Faaliyetleri”, *Osmanlı Araştırmaları Dergisi IX*, (İstanbul 1989), ss.209-234.

Aydın, Mahir, “Livadya Sefaretleri ve Sefaretnameleri”, *Belgeler Dergisi*, (Ankara 1992), Cilt 14, Sayı 18, ss. 321-357.

Aydın, Mahir, “Tophane Konferansı “Doğu Rumeli'ye Veda””, *Tarih Dergisi*, (2011), Sayı 53, ss. 115-174.

Aydın, Mithat, “19. Yüzyıl Ortalarında Panslavizm ve Rusya”, *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, (2004), Sayı 15, ss.73-82.

Aydın, Mithat, “Bosna-Hersek Ayaklanması (1875)'nda Panslavizmin Etkisi ve Sırbistan ve Karadağ'ın Rolü”, *Belleten*, (2005), Cilt 69, Sayı 256, ss.1-21.

Aydın, Mithat, “Osmanlı-İngiliz İlişkilerinde İstanbul Konferansı (1876)'nın Yeri”, *Tarih Araştırmaları Dergisi*, (2006), Cilt 26, Sayı 39, ss. 101-116.

Bakırcılar, Nimet Ayşe, “Makedonya Sorunu Hakkında Bir Risale: Makedonya Mes'elesi ve Balkan Harb-i Ahiri”, *History Studies*, (2011), Sayı 3, ss. 15-43.

Bayur, Hilmi Kamil, “Şarki Rumeli Meselesine Dair”, *Belleten*, Cilt 20, Sayı 79, 1956, ss. 527-530.

Berber, Oktay ve Şakar, Uğur, “Bulgar Sorunu Bağlamında Rus Büyükelçi Nelidov'un Faaliyetleri Üzerine”, *Türkiye Rusya Araştırmaları Dergisi*, Sayı 3, 2020, ss. 54-78.

Beydilli, Kemal, “II. Abdülhamid Devrinde Makedonya Meselesine Dair”, *Osmanlı Araştırmaları Dergisi*, (1989), Cilt 9, ss. 77-99.

Beydilli, Kemal, “II. Abdülhamit Devrinde Gelen İlk Alman Askeri Heyeti Hakkında”, *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, (İstanbul 1979), Sayı:32, ss. 481-494.

Beydilli, Kemal, “Küçük Kaynarca Antlaşması”, *DİA*, (Ankara 2002), Cilt 26, ss.524-527.

Beydilli, Kemal, “Sefaret ve Sefaretnameler Hakkında Yeni Bir Değerlendirme”, *Osmanlı Araştırmaları Dergisi*, (İstanbul 2007), Sayı 30, ss.8-30.

Beydilli, Kemal, “Yaş Antlaşması”, *DİA*, (İstanbul 2013), Cilt 43, ss.343-347.

Burma, Mustafa, “Bulgaristan’ın Osmanlı İmparatorluğu’ndan Ayrılış Sürecinde Bulgar Ayaklanmaları”, *Balkan Araştırma Enstitüsü Dergisi*, Cilt 1, Sayı 1, 2012, ss.67-90.

Çağ, Galip, “Panslavizm Fikri Temelleri ve Slav Birliği Çabaları”, *Sakarya Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Dergisi*, (Sakarya 2008), Cilt 10, Sayı 1, ss.205-220.

Çelik, Bilal M. ve İsmail Bülbül, “Peter Andreeviç Tolstoy’un İstanbul Elçiliği (1702-1714)”, *Karadeniz Araştırmaları Dergisi*, (2008), Sayı 19, ss.51-65.

Çetinsaya, Gökhan, “II. Abdülhamid’in İç Politikası: Bir Dönemlendirme Denemesi”, *Osmanlı Araştırmaları*, (2016), Sayı 47, ss.353-409.

Davison, Roderic H., “Küçük Kaynarca Antlaşmasının Yeniden Tenkidi”, *Tarih Enstitüsü Dergisi*, Sayı: 10-11, (1981), ss. 343-368.

Davison, Roderic H., “Küçük Kaynarca Antlaşması’nda ‘Dosografa’ Kilisesi”, çev: Durdu Mehmet Budak, *Bellekten*, Cilt: LXIV, Sayı: 239, (2000), ss. 214-221.

Dikici, Ali, “Osmanlı Makedonya’ında Kurulan İlk Uluslararası Polis Barış Koruma Misyonu: Mürzsteg Reform Programı”, *Karadeniz Araştırmaları Dergisi*, (2010), Cilt 6, Sayı 24, ss.75-108.

Dinçer, Nahir, “Bulgar İhtilalinin Hazırlanmasında Dış Güçlerin Yardımı ve Kültürel Faaliyetler”, *İÜ Sosyoloji Konferansları Dergisi*, Cilt 21, 1986, ss.69-101.

Düzbakar, Ömer, “XV-XVIII. Yüzyıllarda Osmanlı Devleti’nde Elçilik Geleneği ve Elçi İşlerinin Karşılanmasında Bursa’nın Yeri”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, (2009) Sayı: 2, ss. 182-194.

Emecen, Feridun, “Bâlâ”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, Cilt 4, 1991, ss.554.

Eşrefoğlu, Eşref, “Ali Ferruh Bey’in Doğu Rumeli’de Lisan-ı Osmani ve Sikke-i Osmani Meselesine Ait 1903 Tarihli Bir Raporu”, *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, (İstanbul 1979), Sayı 32, ss. 381-402.

Gencer, Ali İhsan, “Berlin Antlaşması”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, Cilt 5, İstanbul 1992, ss. 516-517.

Karaca, Taha Niyazi, “Dostluktan Çatışmaya: Osmanlı Dönemi Türk-İngiliz İlişkileri”, *Türk-İngiliz İlişkileri Dergisi*, (2020) Cilt 1, Sayı 1, ss. 11-32.

Keleş, Erdoğan, “Rusya’nın Panslavizm Politikasının Balkanlarda Uygulanmasına Dair Bir Layiha”, *Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (Muğla 2008), Sayı 21, ss. 123-139.

Kılavuz, İdil Tunçer, *Rus Milliyetçiliğinin Kökenleri: 1917 Öncesi Rus Milliyetçiliği*, *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (2017), Sayı 34, ss. 199-216.

Koçak, Zülfiye, “Son Osmanlı-Avusturya Mücadelesinde Değişen Dengeler ve Zıştovi Antlaşması”, *Gazi Akademik Bakış*, Cilt 11, Sayı: 22, (2018), ss.261-289.

Kodaman, Timuçin ve Akçay, Ekrem Yaşar “Kuruluştan Yıkılışa Osmanlı Diplomasi Tarihi ve Türkiye’ye Bıraktığı Miras”, *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (2010) Cilt 22, ss. 75-92.

Konak İsmet, “Diplomat P. A. Tolstoy’un Elçiliği ve Osmanlı’ya Dair İzlenimleri”, *Tarih İncelemeleri Dergisi*, Cilt XXX/2 (2015), ss.507-524.

Koyuncu, Aşkın, “1877-1878 Osmanlı-Rus Harbi Öncesinde Şarkî Rumeli Nüfusu”, *Avrasya Etüdleri*, Sayı: 44 (2013), ss. 177-208.

Köse, Osman, “Bulgaristan Eمارeti ve Türkler”, *Turkish Studies*, (2006), Cilt 1, Sayı 2, ss. 237- 272.

Kurat, Akdes Nimet, “Panslavizm”, *DTCF Dergisi*, (1953), Cilt 2, Sayı 4, ss.241-278.

Kurtaran Uğur, “XVIII. Yüzyıl Osmanlı-Avusturya Siyasi İlişkileri”, *Tarih Okulu Dergisi*, (2014), Sayı 17, ss. 393-419.

Maden, Fahri, “Büyük Güçlerin Berlin Antlaşması’nın Uygulanmasına Yönelik Baskıları”, *History Studies*, (2013), Cilt 5, Sayı 1, ss. 267-286.

Örenç, Ali Fuat, “1827 Navarin Deniz Savaşı ve Osmanlı Donanması”, *Tarih Dergisi*, (2009), Sayı 46, ss.37-84.

Özcan, Azmi, “İttihâd-ı İslâm”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Cilt 23, İstanbul, 1988, ss.470-475.

Özcan, Besim, “Osmanlı Devleti’nin Rusya’ya Yönelik Dış Politikası (19. yy. ve 20. yy. Başı)”, *Türk Dış Politikası-Osmanlı Dönemi*, Ed: Mustafa Bıyıklı, Cilt: 2, Gökkuşbu Yayınları, İstanbul 2008, ss. 309-346.

Özcan, Tuğrul, “Kurumsallaşma Sürecinde Bulgar Milli Meclisi (1879-1885)”, *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (Hatay 2014), Cilt 11, Sayı 25, ss. 99-109.

Paşaoğlu, Derya Derin, “Muhacir Komisyonu Maruzatı’na Göre (1877-78) 93 Harbi Sonrası Muhacir İskanı”, *History Studies Dergisi*, (2013), Cilt 5, Sayı 2, s.347-387.

Reyhan, Cenk, “Türk-Alman İlişkilerinin Tarihsel Arka Planı (1878-1914)”, *Bellekten Dergisi*, (Nisan 2005), Cilt: 69, Sayı: 254, ss. 265-314.

Riasanovsky, Nicholas V., “The Norman Theory of The Origin of the Russian State, *The Russian Review*, (1974), Vol: 7, No:1, ss.96-110.

Saatçi, Meltem Begüm, “II. Meşrutiyet Öncesi Makedonya Sorununda “Bulgar” Rolü”, *Uluslararası Osmanlı ve Cumhuriyet Dönemi Türk-Bulgar İlişkileri Sempozyumu*, Odunpazarı Belediyesi Yayınları, Eskişehir 2005, ss.117-127.

Savrun, Ergenekon, “Balkan Milliyetçilikleri Bağlamında Sırp, Yunan ve Bulgar Milliyetçiliklerinin Karşılaştırılması”, *Avrasya Çalışmaları Dergisi*, (2016), Sayı 4, ss.1-19.

Saygılı, Hasip, “1903 Makedonyasında Reformlara Tepkiler: Manastır Rus Konsolosu Aleksandır Rostkovski’nin Katli”, *Karadeniz Araştırmaları Dergisi*, Sayı 39, 2013, ss.69-94.

Saylak, Sevilya Aslanova, “Osmanlı-Rus İlişkilerinde Makedonya Sorunu (1885-1908)”, *Akademik Bakış*, (2016), Cilt 10, Sayı 19, ss.107-139.

Süslü, Azmi, “Osmanlı İmparatorluğu’nu Paylaşma Projeleri, 1807-1812”, *Belleten*, (1983), Cilt XLVII, Sayı: 187, ss.845-804.

Şahin, Haşim, “Doğu Sorunu Çerçevesinde Osmanlı-Fransız İlişkileri (Başlangıcından Paris Barışına (1856))”, *A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, (2009) Sayı 40, ss. 277-315.

Şam, Emine, “Prens Aleksandre Battenberg’in İttihat Beyannamesi ve Doğu Rumeli’nin Bulgaristan’a İlhakı”, *History Studies Dergisi*, (2011), Cilt 3, Sayı 1, ss. 235-251.

Tertecel, Adrian, “Eflâk Prensi Konstantin Brinkoveanu’nun Rus Çarı Deli Petro’ya 1698’de Gönderdiği Bir Mektupta Bulunan Osmanlı İmparatorluğuna Karşı Müşterek Bir Rus-Romen Askeri Harekâtı Plânı”, *Türk Dünyası Tarih Dergisi*, Sayı: 118 (1996). ss.7-14.

Topaktaş, Hacer, “Rus Çarı’na Livadya’da Hoş-Amedi: Turhan Paşa’nın II. Nikolay Nezinde Fevkalade Elçiliği (1898)”, *Uluslararası Osmanlı Araştırmaları Kongresi*, (14-17 Ekim 2015), Sakarya, 2015, ss. 241-266.

Topsakal, İlyas, “Tarihi Süreçte Rusya-Türkiye İlişkileri”, *Marmara Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, Cilt 3, Sayı 2, ss.33-53.

Turan, Namık Sinan, “Osmanlı Hilafetinin 19. Yüzyılda Zorlu Sınavı: II. Meşrutiyet’e Giden Süreçte ve Sonrasında Makam-I Hilafet”, *İ.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, (2008), No 38, ss.281-322.

Turan, Tufan, “İspanya Elçilik Raporlarında 1875 Herkek İsyanı”, *Belleten*, Cilt: LXXXII, Sayı: 294 (2018), ss. 627-673.

Turgay, Esad Fuat, “1877-78 Türk- Rus Savaşından Sonra Balkanlarda Durum”, *Belleten Dergisi*, (Ankara 1972), Cilt 36, Sayı 141, ss. 15-30.

Yarcı, Güler, “Osmanlı Diplomasisinde Makedonya Meselesi (1876-1913)”, *Elektronik Siyaset Bilimi Araştırmaları Dergisi*, (2013), Cilt 4, Sayı 1, ss.76-114.

Yalçinkaya, Mehmet Alaaddin, “XVIII. Yüzyıl: İslahat, Değişim ve Diplomasi Dönemi(1703-1789)”, *Türkler Ansiklopedisi*, Cilt 12, 2002, ss. 762-821.

Yüksel, Sinan, “1781 Rus-Avusturya İttifakı ve Grek Projesi”, *Güney-Doğu Avrupa Araştırmaları Dergisi*, (2013), Sayı 23, ss.99-122.

Yüksel, Sinan, “Küçük Kaynarca’dan Yaş Antlaşması’na Kadar Eflak-Boğdan Üzerine Osmanlı-Rus Nüfuz Mücadelesi”, *Belleten*, Cilt 83, Sayı: 297, (2019), ss.605-632.

Косик, Виктор Иванович Косик, “Время Испытаний: К Истории Разрыва Русскоболгарских Отношений 1886-1896 гг”, *Güney-Doğu Avrupa Araştırmaları Dergisi*, (2015), Sayı 28, ss.121-133.

#### **4. Tezler**



Alben, A. Sidre Livanoğlu, “93 Harbi’nin Balkan Cephesindeki Sosyo-Politik Sonuçları (1877-1908)”, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, 2009.

Aslan, Mahir, “Osmanlı’nın Balkanlar Bölgesinde Panslavist-Ortodoks Düşüncenin Oluşmasında Slav Yardımlaşma Cemiyeti’nin Rolü (1859-1878)”, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, 2018.

etin, Erol, “Bulgaristan Prensligi İle Osmanlı İmparatorluğu Arasında Siyasi İlişkiler (1878-1908)”, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, 2003.

etinsaya, Gökhan, “II Abdülhamid Döneminin İlk Yıllarında İslam Birliği Hareketi (1876-1878)”, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara, 1988.

Demiroğlu, Hasan, *Rus Kaynaklarına Göre Rusya’nın Balkan Siyaseti: Ortodoks Birliği ve Panislavizm (1856-1878)*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, 2009.

Kalaycı, Burcu, “Change and Continuity in the Foreign Policy of Bulgaria: A case Study in Bulgaria’s Relations wih Russia (1878-1915)”, Bilkent Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, 2005.

Kapıcı, zhan, “Osmanlı – Rus İlişkilerinde N.P. İgnatyev Dönemi ve Rusya’nın Osmanlı Siyaseti (1864-1877)”, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara, 2013.

Kılıç, mer, “şarki Rumeli Türklerinin Sesi: Hilal Gazetesi (1883-1885)”, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, 2010.

Kurşun, Zekeriya, “Küçük Mehmet Said Paşa (Siyasi Hayatı, İcraatı ve Fikirleri) 1838-1914”, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, 1991.

Tan, Hakan, “Makedonya’da Bulgar Komite Faaliyetleri ve Boris Sarafof”, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, 2013.

Topal, Mehmet, “Silahdar Fındıklı Mehmed Ağa - Nusretname- Tahlil ve metin (1106-1133/1695-1721)”, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, 2001.

Toprak, Serap, “XIX. Yüzyılda Balkanlarda Ulusçuluk Hareketleri ve Avrupalı Devletlerin Balkanlar Politikası”, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara, 2011.

Ünsal, Can, “Rüstem Paşa’nın Mutasarrıflığı Döneminde Cebel-i Lübnan (1873-1883)”, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, 2017.

## **5. Elektronik Kaynaklar**

<https://www.youtube.com/watch?v=dzkIKG7Y0Pc> (ET: 25.09.2020)

<https://www.ohio.edu/chastain/ac/conglav.htm> (ET : 27.11.2020)

## EKLER

Ek-1: Sultan II. Abdülhamid'in Portresi



Ek-2: Berlin Antlaşması'na Göre Balkanlar



Ek-3: Bulgaristan Prensi I. Alexander Batenberg



Ek-4: İlk Doğu Rumeli Valisi Aleko Paşa



Ek-5: İkinci Doğu Rumeli Valisi Gavril Paşa



